

**T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

KUR'AN'DA DEPREM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Mutlu SAYLIK**

**VAN
2014**

**T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

KUR'AN'DA DEPREM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Mutlu SAYLIK

DANIŞMAN

Prof. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY

VAN

2014

KABUL VE ONAY SAYFASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri **ANABİLİM DALI**, Tefsir **BİLİM DALI**'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan :

Üye (Danışman) :

Üye :

Üye :

Üye :

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / / 2014

.....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	V
1. GİRİŞ: TABİAT OLAYLARI	1
1.1. DÜNYA'NIN HAREKETİNE BAĞLI TABİAT OLAYLARI	2
1.1.1. DÜNYANIN YAPISIYLA İLGİLİ TEORİLER	3
1.1.2. DÜNYANIN YUVARLAK YAPISI	3
1.2. ATMOSFER HAREKETLERİNE BAĞLI TABİAT OLAYLARI	4
1.3. SULARIN SEBEP OLDUĞU TABİAT OLAYLARI	4
1.4. TABİAT OLAYLARINA DİNİ BİR BAKIŞ	5
1.5. TEZİN AMACI, KAPSAMI, YÖNTEMİ VE BU KONUDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	9
2. DEPEM VE DEPREM TÜRLERİ	12
2.1. DEPREM NEDİR?	12
2.2. DEPREMİN OLUŞ NEDENLERİ	12
2.2.1. LEVHA TEKTONİĞİ	13
2.2.1.1. Levha Tanımı Ve Levhaların Yer Değiştirmesi	13
2.2.1.2. Levhaların Birbirinden Uzaklaşması	18
2.2.1.3. Levhalardan Birinin Diğerinin Altına Dalması	19
2.2.1.4. Levhaların Birbirlerine Sürtünerek Hareket Etmesi	20
2.2.1.5. Levha Hareketlerinin Doğurduğu Sonuçlar	21
2.3. DEPREM TÜRLERİ	22
2.4. DEPREM PARAMETRELERİ	22
2.4.1. DEPREM DALGALARI	23
2.4.1.1. Deprem Dalga Boyu	26
2.4.2. DEPREMİN ODAK NOKTASI (HİPOSANTR)	26
2.4.3. DEPREMİN DIŞ MERKEZ (EPİSANTR)	27
2.4.4. DEPREMİN ODAK DERİNLİĞİ	27
2.4.5. DEPREMİN ŞİDDETİ	27

2.4.6. DEPREMİN EŞŞİDDET (İZOSEİST) EĞRİLERİ	28
2.4.7. DEPREMİN MAGNİTÜDÜ (BÜYÜKLÜK)	28
2.4.8. ARTÇI DEPREM	29
2.4.9. DEPREMLERİN SINIFLANDIRILMASI.....	29
2.4.10. FAY ÇEŞİTLERİ.....	31
2.4.10.1. Normal Fay	31
2.4.10.2. Ters Fay:	31
2.4.10.3. Doğrultulu Atımlı Fay:.....	32
2.4.10.4. Çöküntü (Graben):	32
2.5. BÜYÜK DEPREMLER.....	33
2.5.1. DÜNYADAKİ BÜYÜK DEPREMLER	33
2.5.2. TÜRKİYEDEKİ BÜYÜK DEPREMLER.....	35
3. KUR’AN DA DEPREM	37
3.1. SARSINTI, GÖÇME VE TAŞ YAĞMASI ŞEKLİNDE DEPREM.....	37
3.1.1. RECFE	37
3.1.2. ZELZELE.....	40
3.1.3. HASF	41
3.1.4. TAŞ YAĞMASI (VOLKANİK PATLAMA ŞEKLİNDE DEPREM).....	43
3.2. DEPREMLE İLGİLİ AYETLERİN SINIFLANDIRILMASI	44
3.2.1. KIYAMETLE İLİŞKİLENDİRİLEN DEPREM AYETLERİ	44
3.2.2. AZAPLA İLİŞKİLENDİRİLEN DEPREM AYETLERİ.....	49
3.2.3. TABİAT OLAYLARIYLA İLİŞKİLENDİRİLEN DEPREM AYETLERİ	52
3.3. DEPREMLE HELAK EDİLEN KAVİMLER	54
3.3.1. SEMUD KAVMİ VE HZ. SALİH.....	55
3.3.2. LUT KAVMİ VE HZ. LUT	58
3.3.3. MEDYEN HALKI VE HZ. ŞUAYB	62
3.3.4. ASHAB-I RESS	65
3.3.5. KARUN VE MAHİYETİ.....	66
3.3.6. POMPEİ KENTİNİN YIKILIŞI	68
4. DEPREMİ ANLAMA VE ALGILANMA BİÇİMLERİ.....	69

4.1. TARİHTE DEPREMİN HALK ARASINDA Kİ ALGILAMA BİÇİMLERİ	69
4.1.1. İSLAM DÜNYASI	69
4.1.2. HİRİSTİYAN DÜNYA	75
4.2. GÜNÜMÜZDE DEPREMİN HALK ARASINDA ALGILAMA BİÇİMLERİ	76
4.2.1. DİNİ ALGI VE AÇIKLAMA	77
4.2.2. BİLİMSEL ALGI/DOĞAL ALGI	77
4.2.3. HEM DİNİ HEM DE BİLİMSEL ALGI	78
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	86
İNTERNET ERİŞİM	90
ÖZET	91
ABSTRACT	92
TABLOLAR LİSTESİ	93
ŞEKİLLER LİSTESİ	94
HARİTALAR LİSTESİ	95

ÖNSÖZ

Tarihte yaşattığı acılarla hatırlanan depremler günümüzde kitle iletişim araçları sayesinde hiç gündemden düşmemektedir. Tam unutuldu derken dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir sarsıntı, depremi yine gündem oluşturabilmektedir. Depremlerle birlikte büyük trajediler, ölümler ve acılar yaşanmakta, depremlerin sebep ve sonuçlarıyla ilgili tartışmalar da uzun süre devam etmektedir. Depremle ilgili yapılan tartışmaların ana ekseninde; deprem bir tabiat olayı mı, yoksa Allah'ın azabı mıdır? Soruları vardır. Semavi kitaplarda depremle helak olayının gerçekleşmiş olması, depremlerin Allah'ın azabı olup olmadığı üzerinde uzun tartışmalar çıkmasına sebep olmuştur.

İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de deprem kavramının ne şekilde işlendiği büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü bu ilahi kitaptaki yaklaşım tarzı bu konuda görüş bildirirken bize rehberlik edecektir. Kur'an'da deprem ile ilgili yapılmış müstakil çalışmaların nadir oluşu çalışmamızı önemli kılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim ayetlerine baktığımızda depremle ilgili birçok ayet gözümüze çarpar. Deprem kavramının geçtiği ayetler genellikle önceki kavimlerden bahsederken geçmektedir. Bu tür kıssaların yoğunlaştığı konu, önceki nesiller içerisinde yaşamış bazı kişi ve toplulukların vahiy karşısında sergiledikleri nankörlük ve inkârcılık sebebiyle karşılaştıkları cezalardır. Bu cezaların en korkunç olanlarından biri de depremle helâk olmadır. Tevrat'ın Hz. Musa (a.s.)'a vahyedilmesinden önceki sürede yaşayan nesiller, toplu olarak bizzat Allah'u Teâlâ tarafından depremle helâk edilmiştir. Bunların başlıcaları; Ashab-ı Ress, Semud kavmi, Şuayb kavmi, Lut Kavmi olarak bilinmektedir. Hz. Musa (a.s.)'dan sonra gelen nesillerde ise toplu helakin yerine daha dar kapsamlı helâk uygulamaları söz konusu olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.s.) ile başlayan son dönemde ise toplu helâk uygulamaları kaldırılarak yerine hem tabii felaketlerle, hem de kulların elleriyle gerçekleşen helâk uygulamaları getirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssalara baktığımızda, bazı kavimlerin depremle helak olduklarını açıkça görmekteyiz. Bu açıdan kıssaların ve helak konusunun birlikte ele alınıp anlaşılmasına çalışılması yararlı olacaktır. Çünkü helak kavramı deprem olayıyla yakından ilişkilidir.

Biz bu çalışmamızda, Kur'an ayetlerinden yola çıkarak deprem ve depremle helak olayını irdelemeye, ilgili kıssaları anlamaya, depremle ilgili kavramların başka anlamlarda kullanılıp kullanılmadığını araştırmaya çalışacağız.

Bu çalışmayı yaparken yakın alaka ve yardımlarını esirgemeyen, tavsiye ve yönlendirmeleriyle konunun olgunlaşmasını sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. Salahaddin SÖNMEZSOY hocama en derin hürmetlerimi arz ederim.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.s.	: Adı geçen seri
a.s.	: Aleyhisselam
s.a.s.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
b.	: Bin, İbn
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
md.	: Maddesi
m.ö.	: Milattan önce
m.s.	: Milattan sonra
no.	: Numarası
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştirenler
thk.	: Tahkik eden
tmmob	:Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
tubitak	:Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
v.dğr.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesair

1. GİRİŞ: TABİAT OLAYLARI

Sözlükte tabiat, seciye, mizaç, huy, karakter, yaratılış gibi anlamlara gelmektedir. Tabiat ile uğraşan ilme “İlmu’t-tabia”, tabiatçılara da “ashabu’t-tabia” denir.¹ Terim olarak tabiat, dikkatimize sunulan objelerin toplamı,² canlı cansız varlıkların tümü³ diye tanımlanır. Tabiat olayı terimi ise dünyada ve uzayda meydana gelen makro ölçekli olaylar için kullanılmaktadır. Güneş ve ay tutulması, çeşitli meteorolojik olaylar ve deprem bu çerçevedeki olaylardan sayılmaktadır.

Tabiat olayları sonucu meydana gelen ‘Afet’ kavramı konumuzu ilgilendirmektedir. Afet ile ilgili birçok tanım yapılmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanı ve açık olanı şu tanımdır: “Toplumun olağan yaşam düzenini bozan, onun yanıt verme ve uyum sağlama kapasitesini aşarak dış yardıma gereksinim doğuran, can ve mal kaybı ile sonuçlanan ekolojik olaylardır.” Bu tanıma göre şu hususlar sözkonusudur: 1. Ekolojik düzenin bozulması 2. Olağan yaşamın sona ermesi 3. Bu olağan dışı durumun can ve mal kayıplarına neden olması 4. Sorunlarla baş edebilmenin toplumun kapasitesini aşması 5. Dış yardıma ihtiyaç duyulması. Bu hususlardan anlaşılacağı üzere, bir olay ya da olgunun afet kapsamına girebilmesi için belirleyici olan bu olay ya da olgunun sonuçları ile baş etmede toplumun yetersiz kalması ve dış yardıma ihtiyaç duymasıdır. Burada dış yardımdan kasıt ise, yalnızca merkezi hükümet ya da uluslararası yardım değildir. Olayın olduğu yerdeki toplum biriminin (örneğin; köy) komşu birimden (örneğin; kasaba) ya da daha üst idari birimlerden bazen de merkezi hükümetten veya uluslararası düzeyde yardıma gereksinim duyması demektir. Bu düzeylerin herhangi birinden veya birkaçından yardıma ihtiyaç duyulması olayın afet olarak tanımlanması için yeterlidir.⁴ Afetler; doğal ve yapay afetler olmak üzere iki başlık altında toplanabilmektedir. Bu adlardan da anlaşılacağı üzere, doğal olaylara bağlı olarak oluşan afetlere doğal afetler, insan eylemleri sonucunda oluşan afetlere ise yapay afetler denmektedir.⁵

¹ Ali b. Muhammed b. Ali Cürcanî, *Kitabu’t-Ta’rifat*, (Thk.: İbrahim el-Ebyari), Dar’ul-Küttabi’l-Arabî, Beyrut, 1405, s.62.

² Mehmet Sait Aydın, *Âlem’den Allah’a*, Ufuk Kitabevi, İstanbul 2001, s.149.

³ Adem Tatlı- Mehmet Dikmen, *Merak Ettiklerimiz*, Cihan Yay., İstanbul, 1996, s.16.

⁴ Recep Akdur, “Afetlere Hazırlık ve Afet Yönetimi,” *Deontoloji Dergisi*, sayı: 7, Şubat, 2000, ss.8-13.

⁵ Akdur, a.g.m. ,ss.8-13.

1.1. DÜNYA’NIN HAREKETİNE BAĞLI TABİAT OLAYLARI

Taşküreyi oluşturan kütlelerin (yer kabuğu, magma) hareketleri sonucunda deprem, yanardağ patlaması, tsunami, heyelan ve yer göçmesi sonucu oluşabilen afetler bu başlık altında toplanabilir. Taşküre hareketlerinden, en sık tekrarlayan ve en büyük yıkım ve kırımlara neden olanı depremdir. Depremler, kendi içinde derin merkezli depremler, yüzeysel merkezli depremler ve deniz merkezli depremler (tsunamik depremler) olarak sınıflandırılır.⁶ Konuyla ilgili bilgiler yei geldikçe verilecektir. Depremlerden sonra Yanardağ patlamaları, taşküre hareketlerine bağlı olan afetler içinde ikinci sırada yer alır. Yanardağ patlamaları neticesinde 200,000’i aşkın insan yaşamını yitirmiş ve büyük ekonomik kayıplar meydana gelmiştir. En çok ölümlerle sonuçlanan yanardağ patlaması 1815 yılında Tambora Yanardağı / Endonezya patlamasıdır. Yanardağ patlamaları can ve mal kaybı yanında, yoğun atmosfer kirliliği ile süregelen çevre sorunlarına da neden olur. Örneğin; son 20 yıldır aktif olan 500 yanardağdan, atmosfere, ortalama her yıl, 15 milyon ton SO₂, bir milyon ton H₂O atılmıştır.⁷

Tablo 1: Büyük Tahribatlı Yanardağ Patlamaları

TARİH	YER / YANARDAĞ	ÖLÜ SAYISI
1669	Sicilya / Etna	20.000
1792	Japonya / Unzen	11.000
1815	Endonezya / Tambora	92.000
1883	Endonezya / Krakatoa	36.000
1902	Martinik / Peele	28.000
1902	Endonezya / Kelud	5.200
1963	Endonezya / Agung Dağı	1.300
1985	Kolombiya / Nevado Del Ruiz	23.000
1986	Kamerun / Nyos	1.600
1991	Filipinler / Pinatubo	800
2014	Endonezya/Sinabung	15

⁶ Oktay Ergunay, “Türkiye’nin Afet Profili,” *TMMOB Afet Sempozyumu*, (5-7 Aralık 2007), Erişim: [<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/3885.pdf>] Erişim Tarihi: 16.08.2013.

⁷ Ergünay, a.g.m., [<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/3885.pdf>] Erişim Tarihi: 16.08.2013.

1.1.1. DÜNYANIN YAPISIYLA İLGİLİ TEORİLER

Dünyanın yuvarlak yapısıyla ilgili teorilerden ilki Taylor-Wegener Teorisi olarak bilinmektedir. Buna göre yerkabuğunu oluşturan katı levhalar (plakalar) kendilerini sınırlayan faylar boyunca sıvı, yarı sıvı durumda olan dünyanın iç kısımları üzerinde sürüklenmektedir. Böylece başlangıçta tek veya iki parçadan kurulu olan yeryüzü bu sürüklenme tesiri ile parçalanarak şimdiki 6 kıta'ya haline geldiği, Alpler, Himalayalar, Andlar gibi dağ silsilelerinin sürüklenen kütlelerin arasındaki deniz tabanının kabarması sebebiyle meydana geldiği ileri sürülmektedir. İkinci Teori McInesz-Kuenen Teorisidir. Yeryüzü kabuğu altındaki esnek tabakada yer alan akıntıların sürtünme sebebiyle kabuğa etki yaptığını ileri sürmektedir. Buna göre, her ne kadar bu akıntılar senede 4 mm. gibi son derece yavaş seyreden hareketler olsa da yeryüzündeki olaylarda zaman kavramı olarak milyon sene kullanıldığı hatırlandığında toplam hareketin yerkabuğu parçalarını kilometrelerce hareket ettireceği vurgulanmaktadır. İleri sürülen üçüncü teori ise en eski olan büzülme teorisidir. Bu teori, Arzın soğumakta olduğunu ve bu soğumanın milyonlarca yıldan beri devam ettiğini, soğuma sonucunda cisimlerin hacimlerinde küçülme olacağı için arzın bir bütün olarak soğudukça büzüldüğünü ve devam eden bu büzülmenin, daha önce sertleşerek gevrek bir kabuk halini kazanmış olan yeryüzünü kırılmaya zorladığını belirtmektedir.⁸

1.1.2. DÜNYANIN YUVARLAK YAPISI

Dünyamız, 6371 km yarı çaplı küresel bir gezegendir. Dünyanın yapısına baktığımızda üstünde sadece 33-70 km kalınlığında, yani yarıçapın 1/200 ü kadar kalınlıkta bir kabuk ve bunun altında 2865 km kalınlıkta hamur şeklinde, yarı erimiş bir tabaka ve daha altta dünyamızın çekirdeğini teşkil eden 3382 km yarıçapında tamamen erimiş durumda bir kütle bulunmaktadır. Bu ince ve gevrek kabuk çeşitli sebeplerden ötürü yer yer kırılmaya, buruşmaya zorlanmaktadır. Bu zorlanmalar kıtaların zayıf kesimlerinde yırtılmalara, eğilmelere ve kopmalara sebebiyet vermektedir. Halen bilimsel olarak dünyanın yuvarlak yapısıyla ilgili birbirinden farklı bir kaç teori tartışılmaktadır.

⁸ M. Orhan Ural, "Depremleri ve Nedenleri," *TUBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, Ekim sayı:1, 1967, ss:19.

1.2. ATMOSFER HAREKETLERİNE BAĞLI TABİAT OLAYLARI

Hava, atmosferin katmanları arasında (dikey) ya da yerkürenin bölgeleri arasında (yatay) devamlı olarak yer değiştirmektedir. Havanın bu hareketleri, rüzgâr olarak adlandırılır. Rüzgârlar çok yüksek hızlara ulaştığında, önüne gelen her şeyi sürükleyerek tahribatlara neden olur. Bu tahribatları, kendi sürüklenme gücü yanında aşırı yağış ve sel ya da deniz kabarmalarına neden olarak da yapar. Bu nedenle fırtına veya kasırğa olarak da adlandırılır. Rüzgâr'ın çeşitli esiş biçimleri vardır. Buna göre çeşitli şekillerde adlandırılır. Bir girdap şeklinde esenine hortum (tornado), daha büyük alanlara yayılmış ve yatay olarak esen ve beraberinde genellikle aşırı yağış getiren şekline fırtına, bunların da saatteki hızı 120 kilometreden daha büyük olanlarına kasırğa denir. Fırtına ve kasırgalar; çeşitli ülkelerde, cyclones, hurricanes, thyphoon, gibi adlarla anılsa da olayın özü değişmez.⁹

Tablo 2: Son Yılların Büyük Kasırgaları

TARİH	YER	ÖLÜ SAYISI
Mayıs 1965	Pakistan	12.000
Haziran 1965	Pakistan	30.000
Kasım 1970	Ganj Deltası Adaları/Bangladeş	1.000.000
Ocak 1971	Mozambik	30.000
Ekim 1971	Hindistan	35.000
Ekim 1981	Vietnam	200.000
Nisan 1991	Bangladeş (Kasırğa ve sel birlikte)	139.000
Kasım 1991	Filipinler (Thelma Kasırgası)	6.000
Eylül 1998	Orta Amerika (Miç Kasırgası)	26.000
Ağustos 2005	Amerika	1836
Ağustos 2008	Donimik Cumhuriyeti ve Haiti	22
Ekim 2013	Hindistan ve Phailin kasırgası	15
Kasım 2013	Filipinler ve Haiyan Tayfunu	800

1.3. SULARIN SEBEP OLDUĞU TABİAT OLAYLARI

Su, sürekli olarak dünyanın katmanları arasında yer değiştirmektedir. Bu yer değişme, buharlaşma, yağış ve akış şeklinde olmaktadır. Suyun dünyanın katmanları arasındaki bu dönüşümü sırasında, bazen ani ve büyük miktarda kütleli su

⁹ Ergünay, a.g.m., [<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/3885.pdf>] Erişim Tarihi: 16.08.2013.

hareketleri meydana elir (Taşkın, çığ vb.). Bunlar, önüne gelen her şeyi sürükleyerek ya da basarak tahribatlara neden olur.

Suküre hareketlerine bağlı olan afetler içinde en önemli olanı aşırı yağış sonucunda oluşan taşkınlardır. Kayıtlardaki en büyük taşkın afeti, 1887 yılında, Çin'in Hennan Bölgesi'nde görülen ve 900.000 kişinin ölümüne neden olanıdır. Deniz merkezli volkan patlaması, deprem veya büyük fırtınalara bağlı olarak oluşan dev dalgalar hidrosfer hareketine bağlı diğer bir afet türüdür. 1883 yılında, Endonezya'nın Karakotoa adasındaki volkan patlaması sonunda oluşan ve yüksekliği 35 metreye ulaşan dalgalar çevredeki 300 yerleşim yerini yerle bir etmiştir. Deniz altında meydana gelen depremlerin yol açtığı su hareketlerinin oluşturduğu "tsunami" yi de burada belirtmek gerekir. Deprem, yanardağ patlaması ya da toprak kayması gibi yer hareketlerinin deniz tabanında meydana getirdiği alçalma ya da yükselme nedeniyle oluşan dev deniz dalgalarına tsunami denir. Tsunami dalgaları, deprem kaynağının dolayından yayılır ve sahile ulaşınca dek okyanus üzerinde ilerler. Bazen kara üzerinden ve ırmak ağızlarından içeriye yüzlerce metre girerler. Çok yüksek hızlarda ilerler ve birden kabarak kıyıda yıkıcı sonuçlar doğururlar. Bu tür dalgalar, genellikle okyanuslarda görülür ve kıyıya yaklaştıkça hızları düşerken yükseklikleri artar. 1896 da merkezi kıydan açıktaki büyük bir depremin ardından Japonya'nın en büyük adası Honshu'nun doğu ve sanriku kıyılarını vurdu. Köyler sulara gömüldü. Sular binlerce evi önüne katıp götürdü. 26.000 insan öldü. 2011 Tōhoku depremi ve tsunamisi Deprem sonrasında bölgede yüksekliği 37.9 metreye varan tsunami dalgaları meydana geldi. Tsunami ülkede çok büyük zarara yol açtı. Depremde 15,828 kişi hayatını kaybetti ve 3760 kişi hâlen kayıp olarak belirtiliyor. Tsunami felaketlerinden yazılı tarihin hemen her döneminde söz edilir.¹⁰

1.4. TABİAT OLAYLARINA DİNİ BİR BAKIŞ

Kur'an'ın tabiata bakışının, salt olmayı aşan, derûnî ve aşkın bir karaktere sahip olduğu görülür.¹¹ Kozmos ve tabiatta, sadece olgu olan hiçbir şey olmayıp, aksine her şey bir ayettir; Kur'an, tabiatı, Allah'ın ayetlerinden öte başka bir şey olarak görmeyip reddetmiştir.¹² Aynı kaynaktan gelen sözlü ve sözsüz ayetler, tam

¹⁰ Bruce A. Bolt, *Depremler*, (Çev.: Ülkün Tansel), Ankara, 2008, s.248-249.

¹¹ Sadık KILIÇ, *Benliğin İnşası*, İnsan yay., Konya, 1984, s.134.

¹² Seyyid Hüseyin Nasr, *Makaleler*, (Çev.: Şahabeddin Yalçın), I, İnsan yay., İstanbul 1995, s.54-55.

bir ahenk içinde, yine aynı büyük hakikate işaret eder, onu simgelerler. Bu, Allah-u Teâlâ'nın varlığı, kudreti ve sonsuz e'f'al ve tecellilere delalet eden, isimlerdir. Bu demektir ki tabiat Aşkın ve Yüce Kudretin bir rahmet ve kudret nişanesidir.¹³

Bunun için İslam Allah'a karşı kendini sorumlu hissetmeyen anlayışlara kesinlikle izin vermemiştir.¹⁴ Bu nedenle, gerek kozmosta, gerekse tabiat içinde Allah'ın ayetleri olmak bakımından, büyüklü küçüklü bütün unsurlar, aynı değerdedirler. Gökler, dağlar, bulutlar, yağmurlar, kuşlar, yerde yürüyen ya da sürünen canlılar, hayvanlar, denizler, meyveler... bu ilahi îcad, ibda' ve ihsan ifşasında bulunan aşkın irade ve yaratış senfonisinin vazgeçilemez unsurlarıdır.¹⁵

Şu ayetler buna işaret etmektedir:

*“Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve yerle gök arasında emre âmâde duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır.”*¹⁶

*“Onlar, üstlerindeki göğü nasıl yapmışız, süslemişiz bir bakmazlar mı? Onda hiçbir çatlak da yoktur. Allah'a yönelen her kula öğüt ve bir belge olarak yeryüzünü yaydık, oraya sabit dağlar yerleştirdik, orada her güzel türden yetiştirdik.”*¹⁷

Sonuç olarak tabiat Yüce Allah tarafından yaratılmış bir eser olup, O'nun olduğuna dair bir imza, bir işaret ve bir ayettir. Yeter ki insanoğlu bu şekilde baksın ve böylece tabiatın da bir amaç ve gaye için meydana getirildiğini anlasın.

*“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahiplerine şüphesiz deliller vardır.”*¹⁸

Kur'an-ı Kerim Allah'ın sonsuz azametini tasvir ederek insanı inanmaya davet eder. Çünkü bu kâinatta ve tabiatıta süregelen her şey O'nun eliyle olduğunu ve emriyle olduğunu, tabii sebepliliğin bir perde olduğunu söylüyor. Bunun ötesinde asıl sebebin, İlahi sebep olduğunu görmemiz ve her şeyi O'ndan bilmemiz gerekir. Kâinatın yaratılışı hakkında Kur'an sadece, Allah'ın kâinat ve içindekileri yaratmak istediğinde sırf “Ol” emri ile her şeyin var olduğunu söyler:

¹³ Kılıç, a.g.e., s.13.

¹⁴ Nasr, a.g.e., s.55.

¹⁵ Kılıç, a.g.e., s.135

¹⁶ Bakara, 2/164

¹⁷ Kâf, 50/6-8

¹⁸ Âl-i İmran, 3/190

“Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah’tır. O, bir şeyin olmasını dilerse, ona ancak “ol” der ve olur.”¹⁹

Öyle ise Allah, kâinatın mutlak sahibidir ve kâinatın devamını sağlayan Rahim olduğu gibi, kâinatın şüphe götürmez kumandanıdır.²⁰

Burada tabii felâketlerin konumuzla ilgili yönüne kısaca temas etmenin faydalı olacağı ümidindeyiz. Tabii felâketleri birkaç açıdan değerlendirmemiz mümkündür. Bunların ilkinin tabii felâketlerin, Allah'a karşı gelen birey ve toplumlar için ilahi ceza niteliğinde olması oluşturur. İsyankârlıklar, günahlar, zulümler, ahlâksızlıklar, nankörlükler, sahtekârlıklar, katliamlar... Sonunda, Allah'ın yoluna ters düşen her tür hayat anlayışı, zaman içerisinde birike birike öyle bir hâl alır ki, bu çeşit ölçülerin yaygın olduğu coğrafyalarda iflah olmaz birey ve grupların oluşmasına neden olabilir. Hatta bunlar, daha geniş çerçeveli bir yapıya bürünerek ölçü tanımaz çılgın toplumlara dönüşebilirler. Zaman içerisinde bu tür bireylere ve toplumlara yönelik Allah'ın afetlerinin harekete geçmesinden daha tabii bir şey olamaz. Çünkü insanın işlediği günahlar intikam alınmasına ve nimetlerin elden çıkarılması sonucuna götürür. Kur'an'da cezalandırıldığı haber verilen tüm kavimlerin, günahları, isyankârlıkları ve aşırılıkları nedeniyle Allah'ın üzerlerine gönderdiği tabii felâketle cezalandırıldığı unutulmamalıdır. Allah'ın vahyini inkâr eden ve nimetlerine nankörlükle karşılık veren kullardan Allah intikam alır.²¹

“Onları (Firavun ve önde gelen çevresini) ayetlerimizi yalanlamaları ve onları görmezden gelmeleri sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.”²²

Bu yönüyle olaya bakıldığında tabii felâketlerde ölen inkârcılar adına bu felâketlerin bireysel ya da daha geniş çerçeveli bir helâk niteliği taşıdığından şüphe yoktur. Böylece Allah, bu inkârcılarla olan hesabını kendisi görmüş olmaktadır.

Tabii felâketlerde insanın büyük kayıplar vermesinin bir nedeni de, insanın çevresine duyarsız olması, Allah'ın tabiata yönelik kanunlarına uygun davranmamasıdır. Hizmetine verilen kâinatı insanın istediği gibi, ölçüsüz bir şekilde kullanma hakkı yoktur. Bu, kâinatta dengesizliğe ve kargaşaya neden olur. Çünkü Allah her şey için bir ölçü tayin etmiştir. Bu nedenle Allah'ın yeryüzü için koyduğu kanunlara uygun davranmayan birey ve toplumlar tabii afetlere maruz kalabilirler. Tabiat kanunlarını iyi analiz edip, ona göre önlemler alan toplumlar, kayıpları minimuma indigeme başarısını gösterebilmektedirler. Son zamanlarda Japonya'da ya da Amerika'da yedi ve üzerinde bir şiddette meydana gelen depremlerin öldürdüğü insan sayısının az olması; buna karşılık Afganistan, İran ve Türkiye gibi

¹⁹ Bakara, 2/ 117

²⁰ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (Çev.: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yay., Ankara 1999, s.113.

²¹ Abdullah Emin Çimen, *Niçin Helak Oldular*, Akademi yay., İzmir, 2008, s.460.

²² A'râf, 7/136

bölgelerde aynı şiddetteki bir depremin on binlerce insanı öldürmesi, bunun en basit örneğidir.

Ayrıca tabî felâketlerin en büyük cazibe merkezinin zulüm olduğu söylenebilir. Zulmün hâkim olduğu bölgeler ve bu zulümleri uygulayan kimseler, Allah'ın gazabını üzerlerine çekerler. Allah'ın diniyle savaşmak bir zulümdür; değil Müslümanların, kâfirlerin bile aralarında dürüst davranmamaları bir zulümdür; Haram lokma ile servetler yığıp apartmanlar dikmek bir zulümdür; sağlam olmayan bir zemine çürük inşaat yapmak bir zulümdür. Siyasal menfaat elde etmek için inşaat yapmaya elverişsiz alanları yapılaşmaya açmak bir zulümdür. Netice olarak hem Allah'a, hem yarattığı mahlûkatına, hem de kâinata karşı insanın yaptığı zulümler vardır. Bütün bunlar, bir toplum içerisinde çoğaldığı ve kronikleşmeye başladığı anlarda Allah'ın bu toplumlara gazap etmesi tabidir. Resûlullah (s.a.s.) Efendimiz, *“Allah Teâlâ, zalime zulmünden vazgeçmesi için bir süre tanır. Neticede onu yakaladı mı, artık onu bırakmaz.”*²³ Buyurduktan sonra *“Rabbin kasabaların zalim halkını yakaladığı zaman böyle yakalar.”*²⁴ âyetini okuyarak, zalimlerin cezalandırılacağı haber vermiştir. Başka bir hadis-i şerifte ise Allah Resülü (a.s.)(s.a.s.), haram kazanç ile elde edilen malın harap olup yok olacağına işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur: *“Bina inşa ederken haramdan sakının. Çünkü haram, bir şeyin yıkılıp yerle bir olmasına neden olur.”*²⁵

Depremin olumsuz yanları yanında nadir de olsa bazı faydalı yönlerinin olabileceği ilim adamları tarafından da ortaya konmuştur. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'ân'da bir kaç kez, *‘Allah bilir, sizler bilmezsiniz’*²⁶ ifadesine yer vermiştir. Bu ayet, bazı şeylerin gerçek bilgisinin Allah'a has olduğunu, insanların bu olayların perde arkasında neler olup bittiğini bilemeyebileceğini, Allah'ın bunlarla insanın tahmin etmediği sonuçlar ortaya koyabileceğini açıkça gözler önüne sermektedir. İnsanın hayır sandığında şer, şer sandığında hayır olabilir.²⁷ *‘Sizin hoşlanmadığınız bir şeye Allah çok hayır koymuş olabilir.’*²⁸ âyetinin de gösterdiği gibi, insanın bu gibi konularda kesin bir hüküm vermekten kaçınması en doğru yoldur. Çünkü bir kimse için helâk olan bir afet, başka bir kimse için rahmet vesilesi, birçok güzelliğin ve hayrın başlangıç aşaması olabilir. Bazıları için bir musibet, bin nasihatten daha etkili sonuçlara sebep olabilir. Bu bağlamda Allah-u Teâlâ'nın her an yeni bir iş, yeni bir oluş içinde olduğunu hatırlamak gerekir. Çünkü O'nun hikmetleri nasıl sonsuzsa, insan da onları idrak etmekten o kadar uzaktır. Önemli olan gelen felaketlerden ibret almak, Allah'ın gazabının felaketlerinin bizi her an yakalayabileceği şuurunda bulunmaktır. Bu durum depremle ilgili şu hadis-i şerifte açık bir şekilde ortaya

²³ Muhyiddîn en-Nevevi, *Riyazu's-Sâlihîn*, (Thk.: Abdullah Ahmed Ebu Zeyne), I- III, Daru's-Şa'b, Kâhire, 1970. III/39.

²⁴ Hûd, 11/102

²⁵ Ebu Şucâ' Şireveyh b. Şehredâr Deylemi, *Kitabu Firdevsi'l Ahbari bi-Me'suri'l-Hitabi'l-Muarreci ala Kitabi's-Şihab*, (Thk.: Sad Zağlül), I-V, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, I,93

²⁶ Âl-i İmrân, 3/66

²⁷ Bakara, 2/616

²⁸ Nisa, 4/19

konmuştur. Allah Resulü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Ümmetim için deprem (recfe) meydana gelecek ve bunda on bin, yirmi bin, otuz bin kişi ölecektir. Bu depremi Allah muttakilere ibret, müminlere de rahmet vesilesi yapacaktır. Bu deprem, kâfirler için ise azap işlevi görecektir.”²⁹ Tabii afetlerle ilgili bir diğer konu da, kıyamet öncesinde özellikle depremlerin daha çok olmaya başlamasıdır. Bu konu en sahih hadis kaynağı Buhari başta olmak üzere diğer hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Ebu Hureyre'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.s.) Efendimiz şöyle buyurmuştur: “insanlar arasından ilim tamamen yok olmadıkça ve depremler çoğalmadıkça kıyamet kopmaz.”³⁰

Tabii felaketler bazen, masum insanların da yok olup gitmesine neden olabilir. Bir deprem, bir yangın, bir savaşın sonuçlarını yalnız günah işleyenler değil, masumlar da çekebilir.³¹ Bunun nedeni de toplumun kahr ekseriyetinin zalimlerin zulümlerine engel olmamaları ve bu uğurda hiçbir çaba sarf etmemeleridir. Bencil vurdumduymaz, hadis-i şerifteki şekliyle denizin ortasındaki geminin alt katının delinmesine bigâne kalan kimseler,³² sonunda gelen azaptan kurtulamazlar. Ayrıca, bazı insanlar, fertlerin ve toplumların başına gelen büyük felaketleri günah ve isyan ile alakalı görmeyip, tesadüflere bağlı tabiat olayları olarak değerlendirirler. Allah'a inanan akıl sahipleri ise, bu olaylarda Allah'ın güç ve kudretini ve zalim ve azgınlardan duçar oldukları ibretlik dersleri görürler.³³

1.5. TEZİN AMACI, KAPSAMI, YÖNTEMİ VE BU KONUDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Deprem her an karşımıza çıkabilen bir vakıa ve geçmişten günümüze, kaynağı ve nedenleri üzerinde tartışılan ve hiç gündemden düşmeyen bir konudur. Ülkemiz de deprem kuşağında olup sık sık depremlere maruz kalmaktadır. 17 Ağustos Gölcük depreminin yaraları sarılmadan Düzce depremi oldu. Yakın zamanda meydana gelen Van depremi hafızalarımızdaki canlılığını koruyor. Yaşanılan acılarla birlikte, sürekli olarak depremin kaynağı, nedenleri, özellikle ceza olup olmadığı, depremedelerin depremi algılayışları ile ilgili çokça konuşulmakta makaleler ve eserler yazılmaktadır. Depremle ilgili İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an'da ne tür bilgiler var. Kur'an'da deprem ne şekilde geçiyor, hangi anlamlarda

²⁹ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî(911/1505), *Keşfü's-salsale an vasfi'z-zelzele*, (Thk.: Muhammed Kemalüddin İzzeddin), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut,1987, s. 151.

³⁰ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail Buhari, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, “Buyuu”,49.

³¹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989, III, 501

³² Buhari, Şerike, 6.

³³ Çimen, *a.g.e.*, s..464.

kullanılıyor. Kur'an'da hangi kavimler hangi suçlardan dolayı, hangi deprem çeşidiyle helak edilmiştir? Depremle ilgili bilimsel veriler ile Kur'an'da verilen bilgiler örtüşüyor mu? Kısacası, Kur'an'da deprem konusu araştırılarak, depremle ilgili bilimsel olarak yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan veriler ile ayetler ışığında ortaya çıkan verilerin karşılaştırılması ve Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden günümüze, büyük depremleri yaşayan depremzedelerin algılama biçimlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Kur'an'da deprem, tefsir çalışmaları bağlamında, üzerinde pek çalışılmayan bir konudur. Depremi Kur'an ayetleri ışığında araştırmak, Kur'an-i bir bakış açısıyla değerlendirmek bundan dolayı önem arz etmektedir.

Tezimizin kapsamında, depremin de içinde olduğu tabiat olayları, bilimsel olarak deprem olayı, Kur'an'da deprem kavramı, Depremle ilgili ayetlerin sınıflandırılması (Kıyametle, Azapla, Tabiatla ilgili deprem ayetleri), Kur'an'da ki deprem türleri, depremle helak olan kavimler ve helak nedenleri, depremi yaşayanların depremi algılama biçimleri ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Konunun özelliği dolayısıyla öncelikle yer bilimiyle ilgili kaynaklara başvuruldu. Daha sonra Kur'an-ı Kerim'de konu ile ilgili ayetler sınıflandırıldı. Lugat ve Tefsir kaynaklarına bakıldı. Bu kaynaklar mukayese, tahlil ve sonuç çıkarma yöntemiyle incelendi. Kur'an ve tefsir kaynakları yanında günümüzde depremle ilgili yazılmış bilimsel ve dini eser ve kaynaklar gözden geçirildi. Bu toplanan bilgiler bilgi fişlerine düzgünce işlendikten sonra belirtilen yöntemler çerçevesinde değerlendirilip bilgisayar ortamına aktarıldı.

Tezimiz bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde konumuzun temeli sayılan tabiat olayları ele alınmış ve araştırmamızın amaç kapsam ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde bilimsel olarak deprem ele alınmıştır. İkinci bölümde Kur'an'da deprem irdelenmiştir. Ayetlerde geçen deprem türleri, deprem ile ilgili ayetlerin sınıflandırılması, depremle helak edilen toplumlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, tarihte ve günümüzde depremi algılama biçimleri hakkında bilgi verilmiştir.

Depremle ilgili birçok çalışma yapılmış ciltler dolusu eserler ve yazılar yazılmıştır. Deprem'in dini boyutuyla ilgili yazılmış eserler azdır. Türkçe olarak "Kur'an'da deprem" ile ilgili yazılmış müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Ancak Tefsir kitaplarımızda ayetler tefsir edilirken deprem konusuyla ilgili açıklamalar mevcuttur. Depremin dini boyutuyla ilgili müstakil çalışmalar ise nadirdir. Bunlar değişik şekilde neşredilmiştir.

Celaleddin Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Keşfu's-Salsale an Vasfi'z-Zelzele*, (Thk.: Muhammed Kemalüddin izzeddin)³⁴ adlı eseri deprem hakkında yazılan ilk

³⁴ Suyûtî, a.g.e., s. 1-251, muellif eserinde depremin sebebi, depremlerin kıyametin alametlerinden olduğu, Allah'ın depremle kullarını ihtar ettiğini belirtir. Depreme müteakip Sahabe ve Tâbiün'un yaptığı dua ve ibadetleri naklederek depremle ilgili bazı fikhî meseleler hakkında bilgiler verir. İslâmiyet'ten önce meydana gelen depremleri kısaca zikrettikten sonra, İslâm dünyasında 712-1499 yılları arasında meydana gelmiş depremleri kronolojik olarak bahseder.

müstakil çalışma olarak bilinmektedir. İbnu'l Cevzi(ö.597/1200)'nin “*el-Muntazam fi Tarhi'l-ümem*” adlı eserinde tarihi seyir içerisinde meydana gelen depremlerden bahsedilmektedir.³⁵ Ayrıca birçok tarih kitabı ve tefsir kitabında da yer yer deprem olayından bahsedilmektedir. Tezimizin son bölümünde deprem ile ilgili geçmişte yazılmış kitap ve risalelerden ve âlimlerin görüşlerinden bahsedilecektir. Günümüzde yazılan kitaplarda mevcuttur. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Bruce A. Bolt, *Depremler*, (Çev.: Ülkün Tansel),³⁶ Nuh Aslantaş, *İslam Dünyasında Depremler ve Algılama Biçimleri*,³⁷ Ali Köse-Talip Küçükcan, *Deprem ve Din*,³⁸ Abdullah Emin Çimen, *Niçin Helak Oldular*,³⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Depremi Gösterdikleri*,⁴⁰ Ahmet Mete Işıkara, *Depremden Kalan Anılar*.⁴¹

³⁵ I-VI, Daru Sadır, Beyrut, 1358. Bu eserde yıl yıl tarih olayları zikredildikten sonra hangi yılda deprem olmuşsa o yılın tarihi olaylarından bahsedildikten sonra o yıl meydana gelen deprem hakkında da bilgi verilmektedir.

³⁶ Tübitak popüler bilim kitapları, İstanbul, 2008, 1. Baskı. Bu kitapta depremle ilgili bilimsel bilgilere yer verilmektedir.

³⁷ Gelenek yay., 1. Basım İstanbul, 2003. Yazar Hz Peygamberden günümüze islam dünyasındaki depremlerden, İslam dünyasında ve Hıristiyan dünyasındaki depremlerin algılayış biçimlerden, depremlerle ilgili yapılan çalışmalardan ayrıntılı bir şekilde bahseder.

³⁸ Emre Yay.,1.baskı, İstanbul, 2006. 17 Ağustos depreminden sonra deprem algısıyla ilgili alanda yapılan ciddi bir çalışmadır. Depremi dini ve psikolojik yönlerinden, depremin algılama biçimlerinden bahseder.

³⁹ Akademi yay., İzmir, 2008. Bu eserde helak kavramı çeşitli yönlerden irdelenmiş, helak hadisesi modern sosyolojik verilerle mukayeseli şekilde işlenmiştir. Yazar bazı ümmetlerin helak konusunu bir yandan Kur'an-ı Kerim öte yandan Kitab-ı Mukaddes açısından ele almıştır.

⁴⁰ Yeni Boyut yay., 1. Baskı, İstanbul,1999. Yazar bu kitapta deprem ve deprem algısıyla ilgili kendi kişisel mülahazalarını yapmaktadır.

⁴¹ Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004. 17 Ağustos depremi ile ilgili yaşadıklarını ve o dönemde yaşanan gelişmelerden bahsetmektedir. Kitap roportaj olarak soru cevap şeklinde yazılmıştır.

2. DEPEM VE DEPREM TÜRLERİ

Deprem, insanın hareketsiz kabul ettiği ve güvenle ayak bastığı toprağın da oynayacağını ve üzerinde bulunan tüm yapıların da hasar görüp, can kaybına uğrayacak şekilde yıkılabileceklerini gösteren bir doğa olayıdır. Genel olarak depremler, kendi içinde magma hareketleri sonucu oluşan derin merkezli depremler, fay kırılmalarına bağlı yüzeysel merkezli depremler ve deniz merkezli (tsunamik) depremler şeklinde sınıflandırılır.¹

2.1. DEPREM NEDİR?

Deprem, yer kabuğu içindeki kırılmalar nedeniyle ani olarak ortaya çıkan titreşimlerin dalgalar halinde yayılarak geçtikleri ortamları ve yer yüzeyini sarsma olayıdır.² Depremler, *sismograf* ile ölçülür ve kaydedilir. Depremi inceleyen bilim dalına *Sismoloji* denir. Bir depremin anlık büyüklüğü, *Richter* ölçeği ile ifade edilir. Büyüklüğü 3 ve daha aşağı depremler, çoğunlukla fark edilmez olur. Şiddeti 7 ve üzeri olan depremler, büyük alanlar üzerinde zarar verir.

2. 2. DEPREMİN OLUŞ NEDENLERİ

Birçok büyük ölçekli depremin kökeni ve yayılması, levha tektoniği kuramıyla açıklanır. Bu kurama göre, Yer'in yüzey bölümleri çok sayıda geniş ve sert levhadan oluşmakta ve birbirlerine göre hareket halinde olan bu levhalar, sınır bölümlerinde etkileşim içine girmektedirler. En şiddetli depremler, levhaların örtüşme bölgelerinde, levhalardan birinin, ötekisinin altına dalmasıyla oluşur. Bunların çoğu, merkezi 300 km'den daha aşağıda olan derin odaklı depremlerdir. Bunlar ada yayları ve derin deniz çukurlarıyla yakından bağlantılıdır. Levhaların ayrıldığı ya da birbirlerine sürtünerek geçtiği bölümlerinde de, yüzeyden algılanabilen sismik dalgalar oluşur. Bununla birlikte, bu alanlardan kaynaklanan depremler çoğunlukla daha düşük şiddetli ve görece sığdır.³ Depremlerin oluşumu bu şekilde ve "Levha tektoniği Kuramı" adı altında açıklanmaktadır. Laboratuvarlarda da denenecek ispatlanmıştır. Bu kurama göre, herhangi bir noktada, zamana bağımlı

¹ *Büyük Larouse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Genel Yayın Yönetmeni: Adnan Benk, "Deprem", Milliyet Gazetesi Promosyonu, Gelişim Yay., İstanbul 1986, VI, 3052-3053.

² *Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, "Deprem", Ana Yay., İstanbul, 1986, VII /155-156.

³ *Anabritannica, a.g.e.*, VII/156

olarak, yavaş yavaş oluşan birim deformasyon birikiminin elastik olarak depoladığı enerji, kritik bir değere eriştiğinde, fay düzlemi boyunca var olan sürtünme kuvvetini yenerek, fay çizgisinin her iki tarafındaki kayaç bloklarının birbirine görelî hareketlerini oluşturmaktadır. Bu olay ani yer değiştirme hareketidir. Bu ani yer değiştirmeler ise bir noktada biriken birim deformasyon enerjisinin açığa çıkması, boşalması, diğêr bir deyişle mekanik enerjiye dönüşmesi ile ve sonuç olarak yer katmanlarının kırılma ve yırtılma hareketi ile olmaktadır. Aslında kayaların, önceden bir birim yer değiştirme birikimine uğramadan kırılmaları olanaksızdır. Bu birim yer değiştirme hareketlerini, hareketsiz görülen yer kabuğunda, üst mantoda oluşan konveksiyon akımları oluşturmakta, kayalar belirli bir deformasyona kadar dayanıklılık gösterebilmekte ve sonrada kırılmaktadır. İşte bu kırılmalar sonucu depremler oluşmaktadır.⁴

2. 2. 1. LEVHA TEKTONİĞİ

Levha tektoniğı adıyla bilinen büyük ölçekli tektonik süreçlere ilişkin kapsamlı kuramın jeofizik sahnesine girişı 1960'ların ortalarına rastlar. Bu kuram eskinin içsel konveksiyon akımları varsayımına dayanır. Ancak, depremler ve yanardağların yeni keşfedilmiş özelliklerinin pek çoğunu da içine katmıştır. Ayrıca, okyanus ortası sırtların iki yanındaki denizaltı bazaltlarındaki manyetik mıknatıslanma yönlenişini de açıklar. Deniz tabanındaki kayaların manyetik yönleniş, düzenli bir zaman ardışımı içinde terslenerek, mıknatıslanma “şeritleri” meydana gelmiştir. Bunu açıklayabilmenin yolu, kayaların bir sırttan magma olarak taşıp, sonra donarak, sırttan her taşmada biraz daha uzaklaşan okyanus tabanını oluşturmasıdır.⁵

2.2.1.1. Levha Tanımı Ve Levhaların Yer Değıştirmesi

Deprem hareketinin oluşum nedenleri hakkında, çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan en çok benimsenmiş olanı, Dr. Reid tarafından ortaya atılmış bulunan *Plastik Geri Sekme Teorisi'dir*. Bu teoriye göre bir yerde birikmiş bulunan elastik deformasyon enerjisi kritik değere ulaştığı anda, artık orada bükülme-esneme sınırı aşılmış olur. İşte burada oluşan gerilme kuvvetinin, kayaçların dayanıklılık sınırını aşması sonucu ani bir kırılma hareketi görülür. Bu kırılma hareketi ile ortaya

⁴ A. Bolt, *a.g.e.*, s.38-39.

⁵ A. Bolt, *a.g.e.*, s.184-185.

çıkan sarsıntı, deprem diye adlandırılır.⁶ İnsanlar düşünmeye başladığı andan itibaren çevresindeki yer şekillerin nedenlerini merak etmiş, bunların binlerce yıl sabit ve sarsılmaz kabul edilmesinden sonra, aslında sürekli bir hareket ve evrim içinde olduklarını anlayınca da bu hareketi devam ettiren kuvvetin doğasını ve kökenini araştırmaya başlamıştır.⁷ Sayıları oldukça çok olan jeotektonik hipotezlerin başlıcaları *Kontraksiyon Teorisi*, *Ekspansiyon Teorisi*, *Magmatik Yükselme-Kabarma Teorisi*, *Konveksiyon Akımları Teorisi*, *Kıtaların Kayma Teorisi* ve *Levha Tektoniği Teorisi*'dir. *Kontraksiyon Teorisi*'nin ana fikri olan, yerküre'nin başlangıçta sıcak erimiş bir kütle halinde bulunduğu, zamanla soğuyarak büzüldüğü, hacminin küçüldüğü ve dış kısmında katı bir kabuğun oluştuğu daha 17. yüzyılda Descartes (1664) ve Newton (1681) tarafından benimsenmiş, ilk kez yer bilimlerine uygulanması ise, James Hall tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat teorinin tüm jeolojik yönleri ile geniş anlamda geliştiricisi 1829-1852 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız yer bilimci Elie de Beaumont olmuştur. Daha sonra, 1831-1909 yılları arasında yaşayan Avusturyalı büyük yer bilimci Ed. Sues "*Yeryuvarının Çehresi*" adlı ünlü eserinde teoriyi yer bilimleri alanında "bir dünya görüşü" niteliğine yükseltmiştir. *Kontraksiyon Teorisi* yirminci yüzyılda Jefreys ve Gutenberg gibi ünlü jeofizikçiler tarafından değişik biçimde de olsa desteklenmiştir.

Ekspansiyon veya Genişleme Büyüme Teorisi'ne göre, yeryuvarının hacminin büyüme nedeni esas itibarıyla ısıl genişlemedir. Diğer bir neden yer içindeki yoğunluğu fazla yüksek basınç fazındaki maddelerin, yoğunluğu daha az düşük basınç fazındaki türlerine dönüşmesidir.

Konveksiyon Akımları Teorisi'nin dayandığı ana görüş, yer içinde, kabuk altında cereyan eden ısı değiş tokuşudur. Teoriye göre yerin içi ile yeryüzünün sıcaklığı arasındaki ısı farkı yerin manto kesiminde yılda bir kaç santimetre hızla hareket eden bir konveksiyon akımı oluşturmaktadır ve bu hareket sürtünme dolayısıyla yerkabuğuna intikal etmektedir. Diğer bir değişle, derinlerde manto kesiminde çok yavaş akan maddeler yerkabuğundaki hareketlere aktif olarak katılmakta büyük tektonik yapıların meydana gelmesinde katkıda bulunmaktadır. Özetle, konveksiyon akımını besleyen, onu sürekli olarak hareket halinde tutan enerji kaynağı yerin sıcaklığı (Holmes) ve gravitasyon (van Bemmeln) etkisidir.⁸

Kıtaların Kayma Teorisi, başlangıçta tüm kıtaların Pangea adında tek bir kıta olduğu, sonradan parçalanıp dağılarak zamanla günümüzdeki yerlerine ulaştığı görüşüne dayanmakta olup, ilk kez 1912'de bir meteorolog olan Alman bilim adamı Alfred Wegener tarafından ortaya atılmıştır.⁹ Bu kurama göre, milyarlarca yıldır var olan dünyamız bugüne kadar birçok kez değişmiştir. Teoriye göre, Yer kabuğunun

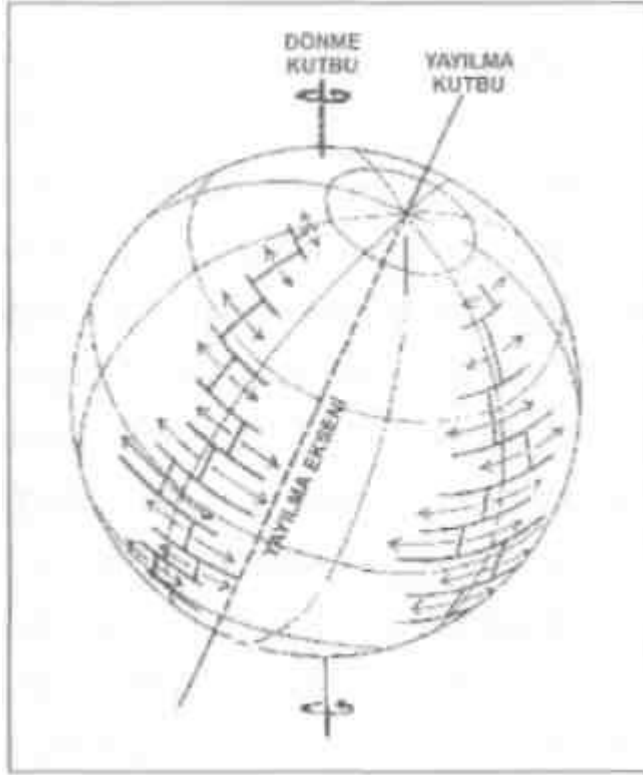
⁶ Cemalettin Şahin, "Türkiye Afetler Coğrafyası", *Gazi Üniversitesi Yayınları*, Ankara, 1991, s. 35.

⁷ Celal Şengör, "Levha Tektoniği" Erişim: [<http://www.egze.com/forum/levha-tektonigikurami-pdat5340.html>], Erişim Tarihi: 15.08.2013.

⁸ Şengör, a.g.m., Erişim: [<http://www.egze.com/forum/levha-tektonigi-kurami-pdat5340.html>] Erişim Tarihi: 15.08.2013.

⁹ Deprem Oluşumu, Erişim: [<http://www.afet.gen.tr/depremlușumu.php>] Erişim Tarihi: 15.08.2013

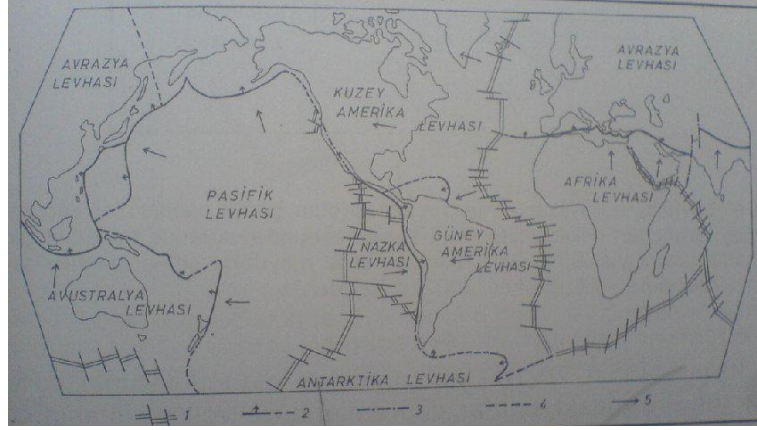
yüzeyi lastik toptaki gibi tek bir bütünsel kabuktan değil de, küresel şeklini bozmadan; çatlamış yumurta kabuğu gibi pek çok parçalardan oluşmuştur. Bazen üzerinde okyanussal ve kıtasal kabuk alanlarını birlikte kapsayabilen bu tek, dev ya da küçük kabuk parçalarına levha denilmektedir. Bu levhalar şekil 1 de görüldüğü gibi bir yayılma kutbu eksenini etrafında hareketlerini sürdürmektedirler.

Şekil 1: Levhaların yayılma kutbu çevresindeki hareket yönleri (Ketin ve Canitez, 1979)

Yer kabuğunda, Büyük Okyanus, Avrasya, Arabistan, Güney Amerika, Kuzey Amerika, Afrika, Nazka, Hindistan-Avustralya, Antartika, Kokos, Tongo, Anadolu levhası gibi levhaların dışında birçok küçük levha daha bulunmaktadır. Levhalar kıtaları oluşturan kıtasal kabuk ile okyanusların tabanındaki kısmı oluşturan okyanussal kabuktan, ya da sadece bunlardan birinden meydana gelebilirler. Dünyanın merkezî kısımlarında üretilen ısı mantodan geçerek daima dışarıya doğru ilerlemeye çalışır. Bu olay üst mantonun hareketlenmesine ve burada konveksiyon akımlarının gelişmesine neden olur. Bu hareketler yeryüzünü kaplayan kırılğan yer kabuğu parçalarıyla (levhalar) sürtünme nedeniyle, onların hareket etmesine, buna bağlı olarak oluşan kırıklardan da yanardağların püskürmesine, kıtalar arasındaki okyanusların açılmasına ya da kapanmasına neden olurlar. Levhaların kıtasal kabukları kimi zaman gölde serbestçe yüzen sallar gibi birbirinden uzaklaşırken, kimi zaman da birbirine yaklaşırlar. Dünyanın çehresi, oluşumundan beri sürekli

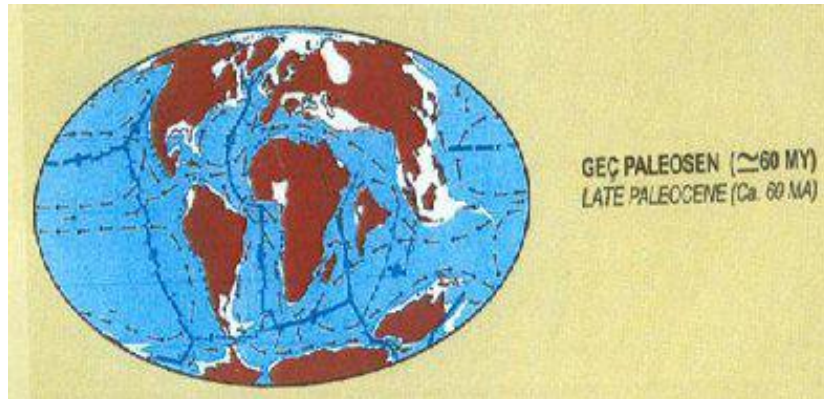
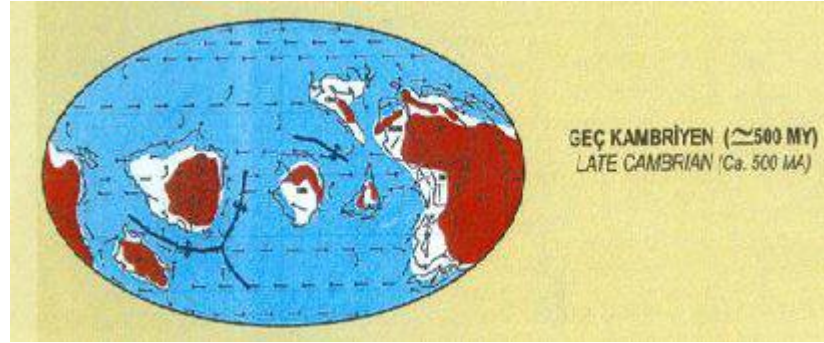
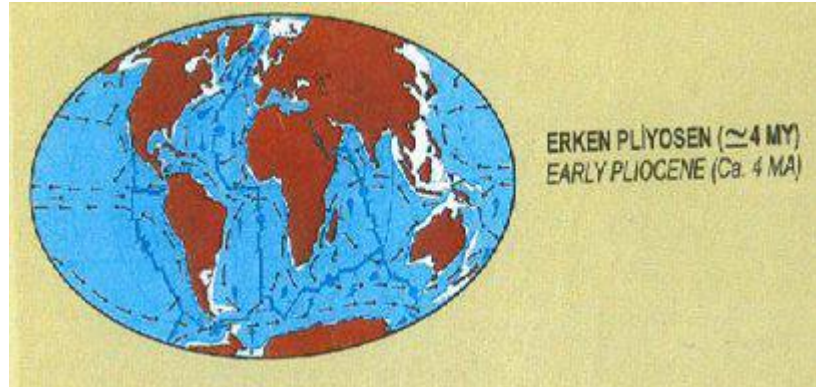
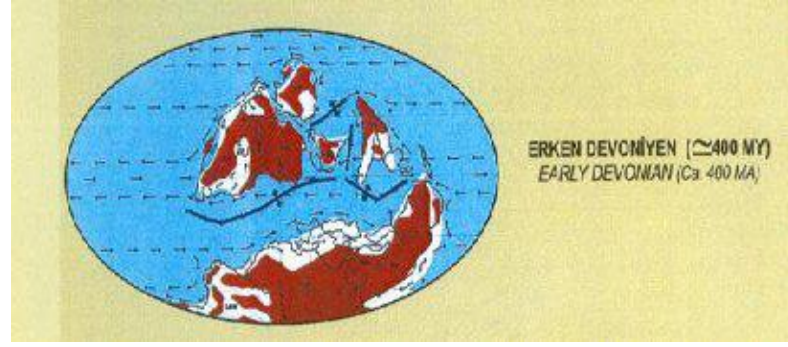
olarak ve yavaş yavaş değişmiştir. Yakınlaşma, okyanussal kabuğun kırılarak yerin içerisine doğru dalmasına, yaklaşık 700 km derinlikte eriyerek volkanik ada yayları şeklinde yeniden yeryüzüne çıkmasına neden olmaktadır.

Harita 1: Yerkabuğunu oluşturan Levhaları, sınırlarını ve hareket yönlerini gösteren harita (Hoşgören, 2007)

Kıtasal kabuk kesimlerinin birbirinden uzaklaşan konveksiyon akımlarının etkisi altında kalmasıyla ise, kabuk iki parçaya ayrılır ve parçalar birbirinden uzaklaşmaya başlarlar. Bu uzaklaşma iki parça arasında genişleyen bir okyanus ile giderek büyüyen bir okyanussal kabuğun gelişmesini sağlar. Levhaların hareket hızları 3-4 cm/yıl-24 cm/yıl arasında değişiklik göstermektedir. Bu da harita 2’de görüldüğü gibi kıtaların coğrafyasında ve mekânında sürekli değişikliklere neden olmaktadır.¹⁰

¹⁰ Eşref Atabey, “Deprem”, *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Yayınlarından Eğitim Serisi*, No:34, Ankara, 2000, Erişim: [<http://www.mta.gov.tr/v2.0/deprem/pdf/deprem.pdf>] Erişim Tarihi: 15.10.2013

Harita 2: Levhaların Hareketleri (Jeolojik Zaman Çizelgesi” Haz.: Ercüment Sirel, Neşat Konak, Cengiz Okuyucu, Jeoloji Mühendisleri Odası, 2004, Ankara)

Bu değişikliklerin en iyi tanınanları, günümüze yakın olarak gerçekleşenleridir. Örneğin, günümüzden 200 milyon yıl önce dünyada Pangea adlı tek bir kara kütlesi ile tek bir okyanus vardı. 180 Milyon yıl önce Pangea kıtası, yılda santimetrelerle ölçülen hızla, çizgisel bir hat boyunca yarılmaya başlamış ve oluşan iki parça zamanla birbirinden uzaklaşmıştır. Pangeanın bu parçalanma süreci gelişmeye başlamış, başlangıçta Gondvana ve Avrasya olmak üzere iki kıtaya ayrılmıştır. Daha sonra da Kuzey Amerika, Afrika'dan, Hindistan da Antarktika'dan ayrılmıştır. Harita 2'de görüldüğü üzere, bu açılma uzun yıllar önce başlamış olup günümüzde halen devam etmektedir. Bu açılmanın geometrisi Labrador denizini açan yarılmaya doğru ilerlemiştir. Bu gelişme daha sonra Gröndland'ı Kuzey Amerika'dan ayıracaktır. Bu sırada Hindistan kıtası da Asya'nın güney kıyılarına çarpmak üzere kuzeye doğru ayrılarak ilerlemiştir. Yine uzun yıllar önce ise Güney Amerika kıtası Afrika kıtasından ayrılmış olup, Gondvana kıtasından ayrılacak yalnızca Avustralya ve Antarktika kıtaları kalmıştır. Bugünkü kıtaların konumuna baktığımızda (Harita 2), Atlas Okyanusunun Antarktika'dan Afrika'ya kadar uzandığını, Kuzey Amerika ile Güney Amerika'nın yeni oluşan (Alp Orojenez) kara kütleleriyle birbirlerine kenetlenmiş olduklarını, Gröndland'ın Kuzey Amerika'dan, Avustralya kıtasının da Antarktika kıtasından ayrılmış olduğunu görürüz. Ayrıca, Hindistan kıtası kuzeye doğru hareket etmiş ve Asya kıtasına çarpması sonucunda Himalaya bölgesinde yüksek dağ silsilesi oluşmuştur (Tibet Platosu). Günümüzdeki dünya coğrafyasında kıtaların konumu geçici olup, levhalar sürekli hareket halindedir. Bu hareket devam ettikçe, Afrika ve Arabistan levhaları ile Afrika Avrasya levhaları birbirlerinden daha da uzaklaşacaklardır. Uzun yıllar sonra Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz tamamen kapanacaktır¹¹ Birbirine yaklaşan levha sınırlarında derin odaklı (700km derinliğe varan) depremler oluşmaktadır.

2.2.1.2. Levhaların Birbirinden Uzaklaşması

Atlas Okyanusunun ortasında yanardağlardan oluşan ve binlerce kilometre uzayıp giden sırtlar ve bu sırtların zirveleri boyunca da sürekli açılan yarıklar bulunmaktadır. Kabuk bağlamış bir çizgisel yarayı andıran bu sırtlar, okyanus ortası sırtları (yayılma sırtları) olarak tanımlanmaktadır. Bu yarıklardan yükselen magma, yarığın her iki tarafında yayılmakta ve sonra da bu alanlarda katılaşımaktadır. Sırtlar boyunca yarıkların oluşmasına ve dolayısıyla da volkanik faaliyetlerin gelişmesine; sırtların altında, üst mantodaki birbirinden uzaklaşan konveksiyon akımı eksenlerinin varlığı neden olmaktadır. Bu konveksiyon akımları sayesinde tüm Atlas Okyanusu boyunca kuzey güney yönünde, doğudaki Afrika ve Avrasya levhaları ile batıdaki Kuzey ve Güney Amerika levhaları birbirinden uzaklaşmış olup günümüzde de bu hareketlilik devam etmektedir. Benzer şekilde Kızıl Deniz, kıtaların birbirinden uzaklaşması prensibine uygun olarak, bu alanda Afrika levhası ile doğudaki

¹¹ Atabey, a.g.s., Erişim: [<http://www.mta.gov.tr/v2.0/deprem/pdf/deprem.pdf>] Erişim Tarihi: 15.10. 2013

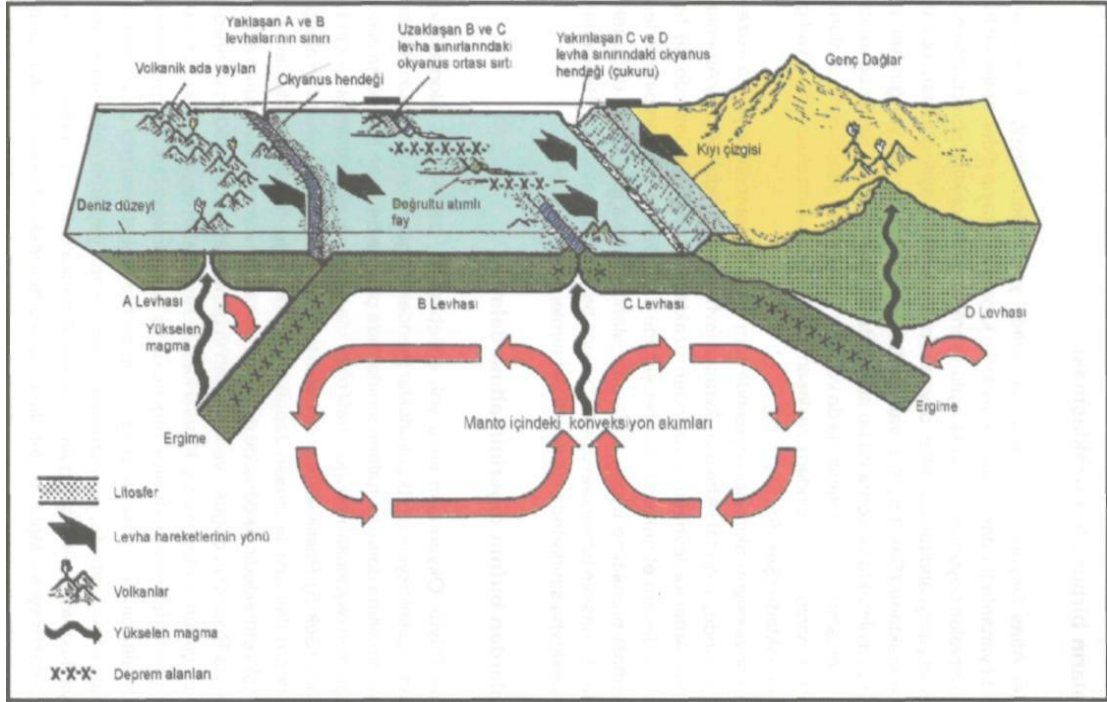
Arabistan levhasının birbirinden uzaklaşmasına bağlı olarak gelişmiş, bir okyanus oluşumunun başlangıç aşamasını temsil etmektedir. Birbirinden uzaklaşan levha sınırlarında sığ odaklı depremler oluşmaktadır.¹²

2.2.1.3. Levhalardan Birinin Diğerinin Altına Dalması

Büyük Okyanusta derinliği 11 kilometreye yaklaşan çizgisel okyanus dibi çukurluklar bulunmaktadır. Bu çukurluklar, biri diğerinin altına dalan levhaların sınırlarında oluşmaktadır. Bu dalma işlevi daha ağır olan okyanussal kabuğun, hafif olan kıtasal kabuk altına dalması şeklinde olmaktadır. (Şek. 1) Pasifik Levhası ile Filipin Levhasının, Avrasya Levhasının altına, batıya doğru dalması ile oluşan Japon-Kuril çukurluğu, bu tür çukurluklara bir örnek teşkil etmektedir. Akdeniz'de de Afrika Levhasının Avrasya levhasının altına dalmasıyla Rodos'un doğusu ve Dalaman'ın güneybatısında 4250 m derinliğe ulaşan bir çukurluk oluşmuştur. Kıtasal kabuk altına dalan okyanussal kabuk, üst manto içerisinde sıcaklık etkisiyle erimekte ve bu erimiş kabuk malzemesinin, yağ damlalarının su içerisinde yukarıya doğru hareket etmesi gibi bir yöntemle taşınması sonucunda da, yeryüzündeki volkanik ada yaylarını geliştirmektedir. Japonya'daki volkanik ada yayları, Güney Amerika'daki And dağları, Kuzey Amerika'daki Kayalık dağları bu tür oluşumlara örnek teşkil etmektedir. Dalmanın ileri safhasında alta dalan okyanussal kabuk tümüyle yok olmakta ve iki kıta karşı karşıya gelerek çarpışmaktadır. Bu çarpışma sırasında kıta kabuğu bu kesimlerde eğilip bükülmekte, tortul kayaçlar kıvrılarak yukarıya doğru yükselmekte ve kabuk kalınlaşması oluşmaktadır. Hindistan Levhası ile Asya Levhalarının çarpışması sonucunda Himalaya dağ kuşağı, Afrika Levhası ile Avrasya levhasının çarpışmaları sonucunda da Alp dağ kuşağı oluşmuştur. Hint-Avrasya Levhaları çarpışması sürecinde, Himalaya dağları 100 yılda 1 metre yükselmektedir. Birbirinin altına dalan levha sınırları depremselliğin en yoğun olduğu bölgelerdir. Ve bu şekilde birbirine yaklaşan levha sınırlarında hem sığ ve hem de derin odaklı depremler birlikte oluşurlar. (Şekil 2)¹³

¹² A. Bolt, *a.g.e.*, s.184.

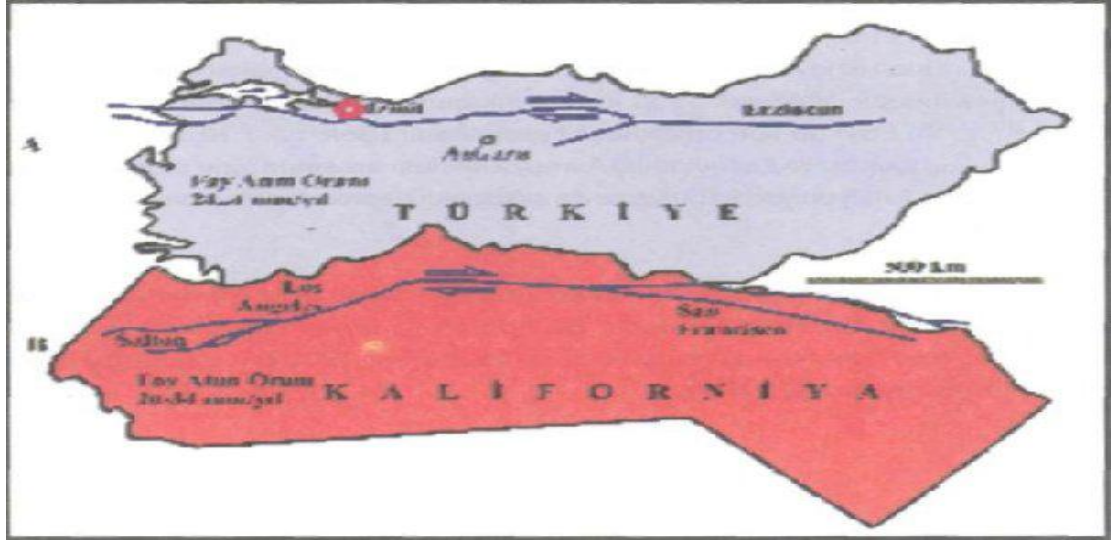
¹³ Atabey, a.g.s., Erişim: [<http://www.mta.gov.tr/v2.0/deprem/pdf/deprem.pdf>] Erişim Tarihi: 15.10. 2013

Şekil 2: Levhaların birbirinden uzaklaşmasını ve biri diğerinin altına dalmasını birlikte gösteren blok diyagram. B ve C levhalarının birbirinden uzaklaşmasıyla okyanuslar oluşmakta, B levhasının A levhası altına ve C levhasının D levhası altına dalması sonucunda derin okyanus çukurlukları ve ada yayı volkanizması oluşmaktadır (Şekil Atabey, 2000'den alınmıştır).

2.2.1.4. Levhaların Birbirlerine Sürtünerek Hareket Etmesi

Bazı levhalar birbirlerini ayıran faylar boyunca birbirine sürtünerek yanıl yönde hareket ederler. Yaklaşık 1500 km uzunluğundaki Kuzey Anadolu Fayı ile yaklaşık 700 km uzunluğundaki Doğu Anadolu Fayı bu tip levha hareketlerine örnek teşkil etmektedir. Doğuda Karlıova ilçesinden başlayan Kuzey Anadolu Fayı Batıdaki Saroz Körfezine kadar yaklaşık 1500 km uzunluğundadır. Üst Eosende oluşan fay Kuzey Anadolu Fayı günümüze kadar aktifliğini ve deprem yapıcı etkinliği günümüzde de sürdürmektedir. Kuzey Anadolu Fayı gibi Karlıova ilçesinden başlayan Doğu Anadolu Fayı Karataş(Adana)'ya kadar yaklaşık 700kmlik hat boyunca devam eder. Kuzey Anadolu Fay Hattı ile Doğu Anadolu Fay Hattı Anadolu Levhasının kuzey ve doğu sınırını oluştururlar. Aynı şekilde, ABD'nin batısında yer alan San Andreas Fayı da batıdaki Pasifik Plakası ile doğudaki Amerika Levhasının yanıl yönde hareket etmesine neden olmaktadır. Kuzey Anadolu Fayı ile San Andreas Fayı Harita 3 te karşılaştırmalı olarak verilmektedir.

Harita 3: Birbirine sürtünerek hareket eden levhalar: A) Kuzey Anadolu Fayı, B) San Andreas Fayı (USGS web sitesi).

2.2.1.5. Levha Hareketlerinin Doğurduğu Sonuçlar

Levhaların bu milyonlarca yıldır devam eden hareketlerini fark etmemiz olası değildir. Yerkürede bu hareketlilik nedeniyle oluşan değişimi yerbilimcilerin çalışmaları sayesinde öğreniyoruz. Ancak, magmanın ve levhaların bu hareketliliği kimi doğa olaylarıyla da kendini belli edebiliyor. Yeni okyanuslar, yanardağlar, volkanik adalar, okyanus çukurları, sıradağlar ve depremler bu hareketlerin sonuçlarındandır. Ülkemizde görülen büyük depremler, Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ve Doğu Anadolu Fayı (DAF) gibi iki büyük fayın hareketi sonucu oluşuyor. Bazen de manto tabakasının derinliklerinde, çekirdekle sınır bölgede, çevrelerinden daha sıcak bölgeler oluşur. Bu “sıcak nokta”lardan kabuğa doğru “sorguç” adı verilen büyük magma sütunları yükselir ve kabuktan dışarı sızar. Okyanus tabanı, bu sabit sıcak noktalar üzerinde ilerledikçe, magmanın deniz tabanından yükselmesiyle birbiri peşi sıra yüzeye çıkan volkanik adalar ortaya çıkar. Pasifik Okyanusu’ndaki Hawaii Adaları, buna güzel bir örnektir. Görüldüğü gibi, deprem, yanardağ patlaması, tsunami ve birçok başka doğa olayının bilimsel bir açıklaması var. Her şey, akışkan haldeki magmanın, sürekli yer değiştiren ve çeşitli yerlerinden kırılan taşkürenin marifeti diyebiliriz.¹⁴

¹⁴ Şengör, a.g.m., Erişim: [<http://www.egze.com/forum/levha-tektonigi-kurami-pdat5340.html>]
Erişim Tarihi: 15.08.2013

2.3. DEPREM TÜRLERİ

Depremleri oluş biçimlerine göre sınıflandırdığımızda, Dünyada olan depremlerin büyük bir bölümü yukarıda anlatılan biçimde oluşmakla birlikte az miktarda olsa başka doğal nedenlerle de oluşabilmektedir. Yukarıda anlatılan levhaların hareketi sonucu olan depremler genellikle *Tektonik* depremler olarak nitelenir. Bunlar çeşitli yer kuvvetleri karşısında kayaların ani faylanmasıyla oluşurlar. Yarattıkları tehlike büyüktür. Yeryüzünde olan depremlerin %90'ı bu gruba girer. Türkiye'de olan depremler de büyük çoğunlukla tektonik depremlerdir. İkinci tip depremler *Volkanik* depremlerdir. Bunlar volkanların püskürmesi sonucu oluşurlar. Yerin derinliklerinde erimiş maddenin yeryüzüne çıkışı sırasındaki fiziksel ve kimyasal olaylar sonucunda oluşan gazların yapmış oldukları patlamalarla bu tür depremlerin meydana geldiği bilinmektedir. Bunlar da yanardağlarla ilgili olduklarından yereldirler ve önemli zarara neden olmazlar. Japonya ve İtalya'da oluşan depremlerin bir kısmı bu gruba girmektedir. Türkiye'de aktif yanardağ olmadığı için bu tip depremler olmamaktadır. Bir başka tip depremler de *Çöküntü* depremlerdir. Bunlar yer altındaki boşlukların (mağara), kömür ocaklarında galerilerin, tuz ve jipsli arazilerde erime sonucu oluşan boşlukları, tavan blokunun çökmesi ile oluşurlar. Hissedilme alanları yerel olup enerjileri azdır fazla zarar getirmezler. Büyük heyelanlar ve gökten düşen meteorların da küçük sarsıntılara neden olduğu bilinmektedir. *Patlama* depremleri, başka bir deyişle kimyasalların ya da nükleer düzeneklerin patlatılmasından kaynaklanan sarsıntılar ve *Çarpma* depremleri yani göktaşı çarpmasıyla oluşan sarsıntılarda ilginç deprem sınıflarındandır.

Odağı deniz dibinde olan Derin Deniz Depremlerinden sonra, denizlerde kıyılara kadar oluşan ve bazen kıyılarda büyük hasarlara neden olan dalgalar oluşur ki bunlara *Tsunami* denir.¹⁵

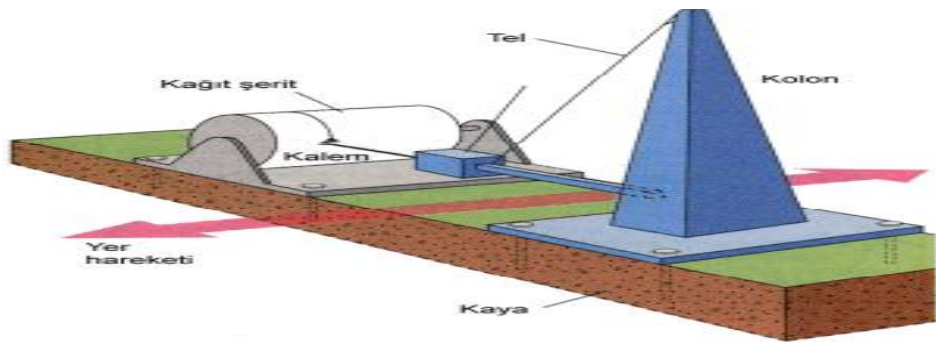
2.4. DEPREM PARAMETRELERİ

Herhangi bir deprem oluştuğunda, bu depremin tariflenmesi ve anlaşılabilmesi için *Deprem Parametreleri* olarak tanımlanan bazı kavramlardan söz edilmektedir. Aşağıda kısaca bu parametrelerin açıklaması yapılacaktır.

¹⁵ A. Bolt, *a.g.e.*, s.98-100.

2.4.1. DEPREM DALGALARI

Fay kırılması sonucu oluşan deprem dalgaları, genel olarak birbirinden farklı yayılma özelliklerine sahip. *P* ve *S* dalgalarıdır. Kayıt merkezlerine ilk ulaşan, dolayısıyla da en yüksek hıza sahip *P* dalgaları (Primary wave)'nın titreşim hareketleri yayılma doğrultularına dik olarak gelişir. Yerkabuğu içindeki ortalama hızları 6-7 km/sn olarak tahmin edilen, yerin derinliklerine doğru daha yüksek hızlara sahip olan, *P* dalgaları, içinden geçtikleri cisimlerin parçacıklarını birbirlerine yaklaştırdıkları veya uzaklaştırdıkları düşünülduğünden “sıkıştırma dalgaları” olarak da adlandırılmaktadırlar. Cisimlerin elastik şekil değişikliğine karşı gösterdikleri dirençten kaynaklanan *S* dalgalarının (Secunder wave) sahip oldukları yayılma hızı ise *P* dalgalarına oranla daha düşüktür. *P* dalgalarından farklı olarak *S* dalgalarının titreşim hareketleri yayılma doğrultularına dik düzlemler üzerinde, aşağı-yukarı doğru olmaktadır. *S* dalgalarının sahip oldukları hız ise içinden geçtikleri cismin katılığına ve yoğunluğuna bağlıdır. Bunlar, *P* dalgalarının aksine sıvılar içinde oluşamazlar. *S* ve *P* dalgaları arasında gözlenen bu farklılıklar çok önemli bir başka olgunun, yani yerkürenin çekirdeğini oluşturan malzemenin sıvı özellikte olduğunun anlaşılmasını da sağlamıştır. Cisim dalgaları olarak nitelenen *P* ve *S* dalgaları dışında, hızları bu dalgalara oranla daha az, periyotları daha büyük ve daha uzun dalga boylarına sahip yüzey dalgaları (*L* dalgaları) da deprem dalgalarının bir diğer türünü oluşturmakta, yeryüzünün üst kısımlarında ya serbest yeryüzü süreksizliği (atmosfer ve yerkabuğu sınırındaki fiziksel ortam farklılığı) ya da yeryüzüne yakın derinliklerdeki tabakalanma nedeniyle meydana gelerek yeryüzüne yayılmaktadırlar. Birbirlerinden farklı özelliklere sahip bu deprem dalgalarının kaydedilmesi sismograf ve sismogramlar yardımıyla yapılmaktadır. Bu aygıtların temel çalışma prensibi, yer ile doğrudan doğruya ilişkisi ya da dokunağı olmayan bir yaya bağlı ağır bir sarkacın deprem dalgaları etkisi altındaki davranışının saptanması şeklindedir.¹⁶

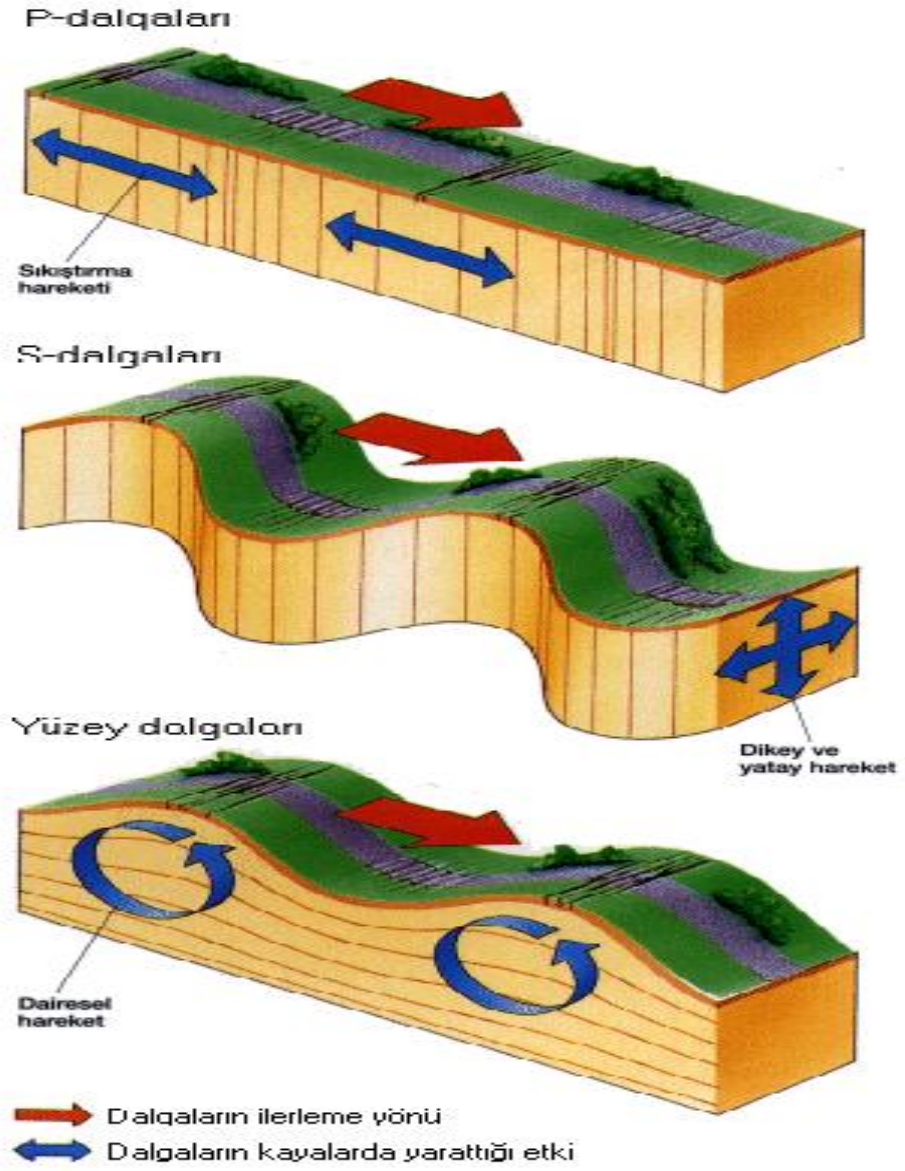
Şekil 3: Sismograf Aleti¹⁷

¹⁶ A. Bolt, *a.g.e.*, s.162.

¹⁷ Sismoloji Aleti, Erişim: [<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/sandik/deprem/sismoloji5b.gif>]
Erişim Tarihi: 16.09.2013

Deprem dalgalarının ölçülmesinde ve kaydedilmesinde kullanılan bu tür aygıtların gelişiminden sonra, önceleri depremin yeryüzünde yol açtığı hasarın niteliğine göre saptanan şiddet dereceleri; zeminin bölgelere göre farklılık gösteren jeolojik yapısının, kesin olmayan inşaat faktörlerinin ve özellikle de insanların öznel görüşlerinin büyük ölçüde etkili olması nedeniyle verimsiz kalmıştır. C.F. Richter'in zemine ve binaların yapısına bağlı kalmadan belirlediği şiddet dereceleri ise günümüzde kullanılan deprem ölçütünü oluşturmuştur. Deprem odağından açığa çıkan enerjinin miktarını esas alan C.F. Richter depremin şiddetini, depremin büyüklüğü (magnitüd) olarak nitelendirmiştir. Richter ölçeği adıyla bilinen bu şiddet değerlendirmesinde en zayıf depremin büyüklüğü 1.5, en şiddetli depremin ise 8.5 olarak belirlenmiştir. Bu şiddet sınıflamasının tehlikeli olarak nitelendiği ve daha yüksek magnitüdlere sahip depremler öncü ve artçı depremler olarak bilinen bir dizi depremlerle birlikte değerlendirilirler.¹⁸

¹⁸ Murat Dirican.- Nizamettin Kazancı, "Deprem," *Tubitak Bilim ve Teknik Dergisi*, Nisan sayı:341,1996, ss:64.

Şekil 4: Deprem Dalgaları¹⁹

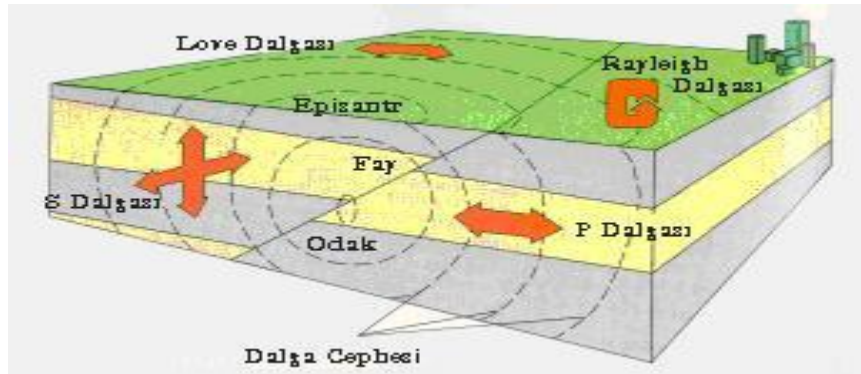
¹⁹ Deprem Dalgaları, Erişim: [<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/sandik/deprem/sismoloji3b.gif>] Erişim Tarihi: 16.09.2013

2.4.1.1. Deprem Dalga Boyu

En basit bir titreşimi temsil etmektedir. Bu deprem olayında tek bir sadement değil aynı anda kopma, çarpma, yırtılma gibi birbirinden farklı bir yığın olay gerçekleşmektedir. Bunu, bir havuza atılan bir sepet taşın ortaya çıkardığı kenarlara çarpan dalgaların yüzlerce farklı dalğanın bileşeni olduğu olaya benzetebiliriz. Yeryüzünde gerçekleşen depremlerde titreşimlerin frekansının saniyede 10 ile 1/10 olduğu, dalga boylarının da, zemine bağlı olarak 30-40 metreden birkaç kilometreye kadar değiştiği anlaşılmıştır.

2.4.2. DEPREMİN ODAK NOKTASI (HİPOSANTR)

Odak noktası yerin içinde depremin enerjisinin ortaya çıktığı noktadır. Bu noktaya odak noktası veya iç merkez de denir. Gerçekte, enerjinin ortaya çıktığı bir nokta olmayıp bir alandır, fakat pratik uygulamalarda nokta olarak kabul edilmektedir.

Şekil 5: Odak noktası, episantr (dış merkez)ve sismik deprem dalgalarının yayılışını birlikte gösteren blokdiagram (A. Bolt-2008).

2.4.3 DEPREMİN DIŞ MERKEZ (EPİSANTR)

Odak noktasına en yakın olan yer üzerindeki noktadır. Burası aynı zamanda depremin en çok hasar yaptığı veya en kuvvetli olarak hissedildiği noktadır. Episantr aslında, bir noktadan çok bir alandır. Depremin dış merkez alanı depremin şiddetine bağlı olarak çeşitli büyüklüklerde olabilir. Bazen büyük bir depremin odak noktasının boyutları yüzlerce kilometreyle de belirlenebilir. Bu nedenle “Episantr Bölgesi” ya da “Episantr Alanı” olarak tanımlamasının gerçeğe daha yakın bir tanımlama olacağı belirtilmektedir.

2.4.4. DEPREMİN ODAK DERİNLİĞİ

Depremde enerjinin açığa çıktığı noktanın yeryüzünden en kısa uzaklığı, depremin odak derinliği olarak adlandırılır. Depremler odak derinliklerine göre sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma tektonik depremler için geçerlidir. Yerin 0-60 km derinliğinde olan depremler sığ depremler, 70-300 km. derinliğinde olan depremler orta derinlikte, 300 km den daha derinde olan depremler ise derin deprem olarak sınıflandırılmaktadır. Türkiye’de olan depremler genellikle sığ depremlerdir ve derinlikleri 0-60 km arasındadır. Orta ve derin depremler daha çok bir levhanın bir diğer levhanın altına girdiği bölgelerde meydana gelmektedir. Derin depremler çok geniş alanlarda hissedilmekle birlikte az hasar yapmaktadır. Bunun nedeni deprem dalgalarının yerin derinliklerindeki kayaçları geçerken hızlarının azalmasıdır. Bu gerçeğe dayanarak en büyük hasarın sığ depremler tarafından yapıldığını belirtebiliriz.

2.4.5. DEPREMİN ŞİDDETİ

Deprem şiddeti, herhangi bir derinlikte olan depremin, yeryüzünde hissedildiği bir noktadaki etkisinin ölçüsü olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle depremin şiddeti; onun yapılar, doğa ve insanlar üzerindeki etkilerinin bir ölçüsüdür. Bu etki, depremin büyüklüğü, odak derinliği, uzaklığı yapıların depreme karşı gösterdiği dayanıklılığa göre değişmektedir. Şiddet, depremin kaynağındaki büyüklüğü hakkında doğru bilgi vermemekle birlikte, deprem dolayısıyla oluşan hasarı yukarıda belirtilen etkenlere bağlı olarak yansıtır. Depremin şiddeti, depremlerin gözlenen etkileri sonucunda ve uzun yılların vermiş olduğu deneyimlere dayanılarak hazırlanmış olan “Şiddet Cetvelleri”ne göre değerlendirilmektedir. Diğer bir deyişle “Deprem Şiddet Cetvelleri” depremin etkisinde kalan canlı ve cansız her şeyin depreme gösterdiği tepkiyi değerlendirmektedir. Önceden hazırlanmış olan bu

çetveller, her şiddet derecesindeki depremlerin insanlar, yapılar ve arazi üzerinde meydana getireceği etkileri belirlemektedir. Bir deprem oluştuğunda, bu depremin herhangi bir noktadaki şiddetini belirlemek için, o bölgede meydana gelen etkiler gözlenir. Bu izlenimler Şiddet Çetveli'nde hangi şiddet derecesi tanımına uygunsa, depremin şiddeti, o şiddet derecesi olarak değerlendirilir. Örneğin; depremin neden olduğu etkiler, şiddet cetvelinde VIII şiddet olarak tanımlanan bulguları içeriyorsa, o deprem VIII şiddetinde bir deprem olarak tarifleniyor (Deprem Şiddet Çetvellerinde, şiddetler Romen rakamıyla gösterilmektedir.)²⁰

2.4.6. DEPREMİN EŞŞİDDET (İZOSEİST) EĞRİLERİ

Eş şiddet eğrileri, aynı şiddetle sarsılan noktaları birbirine bağlayan noktaları birleştiren eğrilere verilen isimdir. Bunun tamamlanmasıyla eş şiddet haritası ortaya çıkar. Genelde kabul edilmiş duruma göre, eğrilerin oluşturduğu, yani iki eğri arasında kalan alan, depremlerden etkilenme yönüyle, şiddet bakımından sınırlandırılmış olur. Bu nedenle depremin şiddeti eş şiddet eğrileri üzerine değil, alan içine yazılmaktadır.²¹

2.4.7. DEPREMİN MAGNİTÜDÜ (BÜYÜKLÜK)

Deprem sırasında açığa çıkan enerjinin bir ölçüsü olarak tanımlanmaktadır. Enerjinin doğrudan doğruya ölçülmesi olanağı olmadığından, Amerika Birleşik Devletleri'nden Prof. Charles Richter tarafından 1930 yıllarında bulunan bir yöntemle depremlerin aletsel bir ölçüsü olan “Magnitüd” tanımlanmıştır. Prof. Richter, episntrdan 100 km. uzaklıkta ve zemine yerleştirilmiş özel bir sismografla (2800 büyütme, özel periyodu 0.8 saniye ve %80 sönümlü) kaydedilmiş zemin hareketinin mikron cinsinden (1 mikron 1/1000 mm) ölçülen maksimum genliğinin LO tabanına göre logaritmasını bir depremin “magnitüdü” olarak tanımlamıştır. Bugüne dek olan depremler istatistik olarak incelendiğinde kaydedilen en büyük magnitüd değerinin 8.9 olduğu görülmektedir. (31 Ocak 1906 Colombiya - Ekvator ve 2 Mart 1933 Sanriku – Japonya depremleri) Magnitüd, aletsel ve gözlemsel magnitüd değerleri olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Aletsel magnitüd, yukarıda da belirtildiği üzere, standart bir sismografla kaydedilen deprem hareketinin

²⁰ A.Bolt, *a.g.e.*, s.202

²¹ Deprem Parametreleri, Erişim: [<http://www.jeofizikmuhendisleri.com/makaleler/DEPREM.PARAMETRELER/>] Erişim Tarihi: 16.11.2013.

maksimum genlik ve periyot değeri ve alet kalibrasyon(ölçümleme) fonksiyonlarının kullanılması ile yapılan hesaplamalar sonucunda elde edilmektedir. Aletsel magnitüd değeri, gerek hacim dalgaları ve gerekse yüzey dalgalarından hesaplanılmaktadır. Genel olarak, hacim dalgalarından hesaplanan magnitüdü (m) ile yüzey dalgalarından hesaplanan magnitüdü (M) ile gösterilmektedir. Her iki magnitüd değerini birbirine dönüştürecek bazı bağıntılar mevcuttur. Gözlemsel magnitüd değeri ise, gözlemsel inceleme sonucu elde edilen episantr şiddetinden hesaplanmaktadır. Ancak, bu tür hesaplamalarda, magnitüd şiddet bağıntısının incelenilen bölgeden bölgeye değiştiği de göz önünde tutulmaktadır. Gözlemleri tarafından bildirilen bir depremin magnitüdü depremin enerjisi hakkında fikir vermez. Çünkü deprem sığ veya derin odaklı olabilir. Magnitüdü aynı olan iki depremden sığ olanı daha çok hasar yaparken, derin olanı daha az hasar yapacağından arada bir fark olacaktır. Yine de Richter ölçeği depremlerin özelliklerini saptamada çok önemli bir unsur olmaktadır. Depremlerin şiddet ve magnitüdüleri arasında bir takım ampirik (deneysel) bağıntılar çıkarılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgiler dipnotta verilen web sayfasında mevcuttur.²²

2.4.8. ARTÇI DEPREM

Ana depremin meydana gelmesinden sonra, ana şoku izleyen daha küçük sarsıntılar dizisidir. Artçı depremlerin ne kadar süre ile devam edecekleri konusunda kesin bir şey söylenememektedir.

2.4.9. DEPREMLERİN SINIFLANDIRILMASI

Depremler; büyüklüklerine göre Tablo 3'te, odak derinliklerine göre Tablo 4'te ve uzaklık ölçülerine göre Tablo 5'teki gibi sınıflandırılmaktadır.²³

²² A.Bolt, *a.g.e.*, s.67;

²³ Deprem Parametreleri, Erişim: <http://www.jeofizikmuhendisleri.com/makaleler/DEPREM.PARAMETRELER>] Erişim Tarihi: 16.08.2013.

Tablo 3: Depremlerin büyüklüklerine göre sınıflandırılması

Magnitüd				(m)
Büyüklik Sınıflaması				
M>				7
Büyük deprem				
5	<	M	<	7
Orta deprem				
3	<	M	<	5
Küçük deprem				
1	<	M	<	3
Mikro deprem				
M		<		1
Küçük mikro deprem				

Tablo 4: Depremlerin Odak derinliklerine göre sınıflandırılması

Derinlik		H		(km)
Derinlik Sınıflaması				
H		<		60
Sığ deprem				
60	<	H	<	300
Orta derin deprem				
H		>		300
Derin deprem				

Tablo 5: Depremlerin uzaklıklarına göre sınıflandırılması

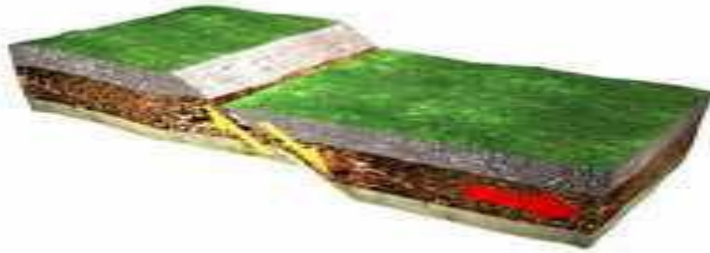
Uzaklık		(D)		km
Uzaklık Sınıflaması				
D		<		100
Yerel deprem				
100	<	D	<	1000
Yakın deprem				
1000	<	D		<5000
Bölgesel deprem				
D		>		5000
Uzak deprem				

2.4.10. FAY ÇEŞİTLERİ

Bir fay, gerginliğe tepki olarak kayaların iki bloğunun arasında oluşan bir kırık veya kırılmadır. Faylar gerilim, sıkıştırma ve makaslama fayları olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Faylanmada, bir blok, diğer bloğa göreli olarak hareket eder. Blokların hareket ettikleri düzleme fay düzlemi denir.

2.4.10.1. Normal Fay

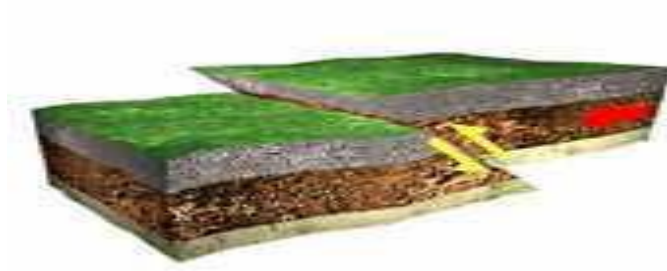
Bu tür faylarda tavan bloğu taban bloğuna göre, fay düzlemi üzerinde aşağıya doğru hareket etmiştir. (Şekil 6)

Şekil 6: Normal Fay

2.4.10.2. Ters Fay:

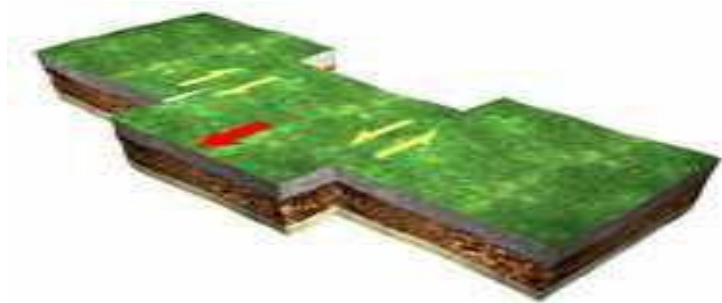
Bu tür faylarda tavan bloğu taban bloğuna nazaran yukarıya doğru hareket etmiştir. (Şekil 7)

Şekil 7: Ters Fay

2.4.10.3. Doğrultulu Atımlı Fay:

Yırtılma fayı olarak da adlandırılan bu tür faylarda fay blokları birbirlerine göre fayın doğrultusu boyunca hareket etmişlerdir. (Şekil.8) Eğer hareket karşıdaki bloğun sağa doğru yer değiştirmesiyle meydana gelmişse sağ yönlü doğrultu atımlı fay, karşıdaki bloğun sola doğru yer değiştirmesiyle meydana gelmişse sol yönlü doğrultu atımlı fay oluşur.²⁴ (Şekil 8)

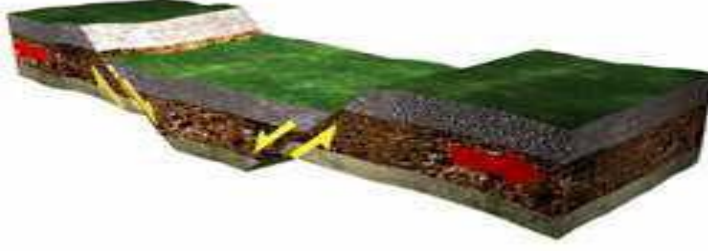

(Şekil 8): Doğrultulu Atımlı Fay

2.4.10.4. Çöküntü (Graben):

İki normal fayın arasındaki bloğun çökmesi sonucu oluşur. (Şekil 9)

²⁴ Deprem Sismoloji, Erişim: [<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/sandik/deprem/sismoloji3b.gif>]
Erişim Tarihi: 16.09.2013

Şekil 9: Çöküntü Fayı

2.5. BÜYÜK DEPREMLER

Yerkürede her gün sarsıntılar meydana geliyor. Bunlardan kimileri hissedilecek kadar şiddetliken, kimilerini sadece hassas aletler tespit edebiliyor. Fakat bazı zamanlarda büyük trajedilere yol açabilen depremlerde binlerce insan hayatını kaybedebiliyor.

2.5.1. DÜNYADAKİ BÜYÜK DEPREMLER

Kayıtlarda bulunan ve çok büyük kıyımlara neden olan depremler meydana gelmiştir. Bu depremler: Shen Shu / Çin Depremi 1556 yılında meydana geldi ve 830000 kişi öldü. Dünyada şu ana kadar kayıtlara geçen en ölümcül deprem bu depremdir. Dağlardaki doğal mağaralarda yaşayan çok sayıda insan toprak altında kaldı. Depremin büyüklüğünün 9,0 veya daha fazla olabileceği belirtiliyor.²⁵ Pekin Depremi (1731 yılında ve 100000 ölüm), Kalküta / Hindistan Depremi (1737 yılında ve 300000 ölüm), Lizbon / Portekiz (1755 yılında ve 60000 ölüm), Kansu / Çin Depremi (1908 yılında ve 180000 ölüm) ve Messina / İtalya Depremi'dir (1908 yılında ve 160000 ölüm). Yakın tarihin en büyük depremi ise, Tangushan / Çin Depremi'dir. 1976 yılında ve 8,2 Richter ölçeği büyüklüğünde olan bu depremde, yapıların %90'ı yerle bir olmuş ve 242000 kişi yaşamını kaybetmiştir. (Bkz. Tablo 3) 1939 Erzincan ve 1999 Marmara depremleri dünyadaki en büyük depremler listesinde yer almaktadır.²⁶

²⁵ A.Bolt, *a.g.e.*, s.42

²⁶ *Büyük Laruse*, a.g.m., VI/3053.

Tablo 6: Son Yüzyılın Büyük Depremlerden Bazıları

TARİH BÜYÜKLÜK	YER / ÜLKE	ÖLÜ SAYISI
16 Ağustos 1906 8.6	Şili	20000
1908	Messina / İtalya	160000
1908	Kansu / Çin	180000
15 Ocak 1915	Avezzano /İTALYA	29980
16 Aralık 1920 8.6	Doğu Türkistan / Çin	180000
01 Eylül 1923 8.3	Tokyo / Japonya	142807
02 Mayıs 1927 8.3	Nan-Şan /Çin	200000
25 Ocak 1939 8.3	Şili	28000
27 Aralık 1939 8.0	Erzincan / Türkiye	32700
30-31 Mayıs1970 7.7	Kuzey Peru	66794
12-13 kasım 1970	Pakistan (deprem- kasırga)	500000
4 Şubat 1976 7.5	Guatemala City	22778
28 Temmuz 1976 8.2	Tangshan / Çin	242000
16 Eylül 1978 7.7	Tabas / İran	25000
7 Aralık 1988 6.9	Spitak / Ermenistan	55000
21 Haziran 1990 7.7	Kuzey Batı İran	36893
30 Eylül 1993 6.4	Marashta / Hindistan	30000
17 Ağustos 1999 7.4	Marmara / Türkiye	18000
23 Ekim 2011 7.2	Van/Türkiye	644

2.5.2. TÜRKİYEDEKİ BÜYÜK DEPREMLER

Anadolu'da gerçekleştiği belirlenen ilk önemli deprem, MÖ 330'daki Niksar depremidir. Bunu izleyen öteki önemli depremler ise şunlardır: MÖ 69 Antakya (17 bin ölü), 334 Kilikya (40 bin ölü), 1168 Erzincan (12 bin ölü), 1268 Adana-İçel (60 bin ölü), 1464 Erzincan (22 bin ölü), 1509 İstanbul (13 bin ölü), 1584 Erzincan (15 bin ölü), 1668 İzmir (15 bin ölü), 1784 Erzincan (5 bin ölü), 1789 Palu (51 bin ölü), 1822 Antakya (22 bin ölü), 1877 Marmara Adası (1312 ölü), 1903 Malazgirt (6 bin ölü), 1912 Tekirdağ Şarköy (1850 ölü), 1914 Burdur-Isparta (2500 ölü).²⁷ 6 Mayıs 1930 Hakkâri'nin sınır bölgesinde gerçekleşen 7,2 büyüklüğünde ki depremde 2514 kişi öldü. 26 Aralık 1939 Erzincan da 7,9 büyüklüğünde Türkiye'nin bu yüzyılda yaşadığı en şiddetli deprem meydana geldi. Kışın en şiddetli günlerinde Erzincan halkını vuran bu felakette 32962 kişi öldü. Bu depremin ardından yurt çapında yas ilan edilmişti. Yardım konvoyları, soğukla da mücadele eden depremlzedelere ancak iki gün sonra ulaşabildi. İlk kez depreme karşı önlemler tartışıldı. Gazetelerde depremle nasıl yaşanması gerektiği yazıldı. 20 Aralık 1942 Niksar Erbaa'da Büyüklüğü 7,0 olan bu depremde 3000'e yakın insan ölmüş, yaklaşık 6300 kişi de yaralanmıştı. 26 Aralık 1943 Tosya Lâdik'te 2824 kişinin yaşamına mal olan bu depremin büyüklüğü 7,2 olarak ölçülmüştü. 1 Şubat 1944 Bolu-Gerede'de 7,2 büyüklüğünde meydana gelen depremde 3959 kişi öldü, çok sayıda insan evsiz kaldı. 31 Mayıs 1946 Varto-Hınıs'ta Yazın başlangıcında yaşanan bu depremde 839 kişi yaşamını yitirdi, 349 kişi yaralandı. 19 Ağustos 1966 Varto da Varto'nun karşılaştığı bu en şiddetli depremde 2394 kişi öldü, 1489 kişi yaralandı. Derinliği 26 km olan bu depremin büyüklüğü Richter ölçeğine göre 6,9'du. Varto'da bir önceki yıl yaşanan ve 4,0 büyüklüğünde olduğu hesaplanan bu depremde de 12 kişi yaşamını yitirmişti. 28 Mart 1970 Gediz'de meydana gelen 7,2 büyüklüğündeki depremde 1086 kişi öldü, 1260 kişi yaralandı. 6 Eylül 1975 Lice'de 2385 kişinin öldüğü 3339 kişinin yaralandığı depremin büyüklüğü Richter ölçeğine göre 6,9'du. 24 Aralık 1976 Çaldıran-Muradiye'de yaşanan en büyük depremlerden biri olan bu depremin büyüklüğü 7,2 olarak ölçüldü. Can kaybı 3840'tı. 497 kişi yaralandı, birçok kişi evsiz kaldı. 30 Kasım 1983 Erzurum-Kars: 6,8 büyüklüğündeki deprem, büyük hasara ve can kaybına yol açtı. Depremde 1155 kişi öldü, 1142 kişi yaralandı. 13 Mart 1992 Erzincan'la birlikte Tunceli'yi de vuran bu deprem, 6,8 büyüklüğündeydi. Depremde 653 kişi yaşamını yitirdi. Yaralı sayısıysa 3850 olarak belirlendi. 1 Kasım 1995 Dinar'da 5,9 büyüklüğündeki depremde ölü sayısı 94'tü. 27 Haziran 1998 Ceyhan'da 6,3 büyüklüğündeki depremde başta Ceyhan olmak üzere bütün Adana'yı etkiledi. 84 kişinin hayatını yitirdiği depremde 310 kişi yaralandı, yüzlerce ev hasar gördü. 1999 Gölcük Depremi, İzmit Depremi, Marmara Depremi ya da 17 Ağustos 1999 depremi olarak anılan bu deprem, 17 Ağustos 1999 sabahı, yerel saatle 03:02'de gerçekleşti. Kocaeli/Gölcük merkezli, Richter ölçeğine göre 7,5 Mw büyüklüğünde gerçekleşen bu deprem, büyük çapta can ve mal kaybına neden olmuştur.

²⁷ *Anabritannika*, a.g.m., VII/156; *Büyük Larousse*, a.g.m., VI/3053.

17 Ağustos depremi, tüm Marmara Bölgesi'nde, Ankara'dan İzmir'e kadar geniş bir alanda hissedildi. Resmi raporlara göre, 17.480 ölüm, 23.781 yaralı oldu. 505 kişi sakat kaldı. 285.211 konut, 42.902 işyeri hasar gördü Resmi olmayan bilgilere göre ise yaklaşık 50.000 ölüm, ağır-hafif 100.000'e yakın yaralı olmuştur. Ayrıca 133.683 çöken bina ile yaklaşık 600.000 kişiyi evsiz bırakmıştır. Yaklaşık 16 milyon insan, depremden değişik düzeylerde etkilenmiştir. Öyle dehşetli bir deprem ki Ahmet Mete Işıkara o gece için: “Kandilliye vardığımızda saat 3:30’a yakındı. Rasathane girişinde beklemediğim bir durumla karşılaştım. Herkes arabasına atlayıp, güya bir yerlere gitmeye çalışıyordu. Ama hiç de bilinçli oldukları izlenimi vermiyorlardı.”²⁸ Bu deprem Türkiye'nin yakın tarihini derinden etkileyen en önemli olaylardan biridir. Deprem gerek büyüklük, gerek etkilediği alanın genişliği, gerekse sebep olduğu kayıplar açısından son yüzyılın en büyük depremlerinden biridir. Deprem Türkiye'nin can damarı bir sanayi bölgesi olan Marmara Bölgesi'nde meydana gelmiş ve çok geniş bir coğrafyayı etkilemiş olması, ülke insanlarının üzüntüsünü bir kat daha arttırmıştır.²⁹ 1999 Düzce Depremi, 12 Kasım 1999 Cuma günü saat 18.57'de aletsel büyüklüğü 7.2 ve merkez üssü Düzce olan bu deprem, 30 saniye süreyle etkili oldu. Pek çok ilin yanı sıra Ukrayna'dan da hissedildi. Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi'nin açıklamasına göre, ölü sayısı 845, yaralı sayısı 4948, depremde hasar gören ve derhal yıkılması gereken bina sayısı 3395, yıkık ya da ağır hasarlı ev sayısı 12939, iş yeri sayısı ise 2450'dir.³⁰

23 Ekim 2011 Van depremi; 23 Ekim 2011 günü, Türkiye saati ile 13:41'de Van'da meydana gelen ve 25 saniye süren deprem. Deprem merkez üssü Van'a 17 kilometre uzaklıktaki Tabanlı köyüdür. Yapılan değerlendirmelerde depremin büyüklüğü; Kandilli Rasathanesi tarafından Richter ölçeğine göre 6.6, ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu tarafından ise 7.2 olarak duyuruldu. Kandilli Rasathanesi'nden daha sonra yapılan açıklamada, depremin büyüklüğü 7.2 olarak düzeltildi. Hakkari, Ağrı, Iğdır, Erzurum, Kars, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa gibi çevre illerde İran ve Kuzey Irak'ta da hissedilen depremde binalar yıkıldı, elektrik ve telefon hatları kesildi. Depremde 601 kişi öldü, 4152 kişi yaralandı, 2262 bina yıkıldı. Van depremi Cumhuriyet tarihi boyunca Anadolu'da meydana gelen en büyük depremlerden biri olarak kayıtlara geçti.³¹

²⁸ Ahmet Mete Işıkara, *Depremden Kalan Anılar*, Boğaziçi Üniversitesi yayınevi, İstanbul, 2004, s.13.

²⁹ 17 Ağustos Depremi, Erişim: [tr.wikipedia.org/wiki/1999_Gölcük_depremi] Erişim Tarihi: 16.08.2013

³⁰ Düzce Depremi, Erişim: [tr.wikipedia.org/wiki/1999_Düzce_depremi] Erişim Tarihi: 16.08.2013.

³¹ Van Depremi, Erişim: [tr.wikipedia.org/wiki/2011_Van_depremi] Erişim Tarihi: 16.08.2013

3. KUR'AN DA DEPREM

Kur'an-ı Kerim ayetlerine baktığımızda deprem anlamında veya depremi çağrıştıran bazı kavramların kullanılmış olduğunu görürüz. Bu tür kavramları ele aldık. Depremle ilgili ayetleri sınıflandırdık ve depremle helak edilen kavimlere değindik.

3.1. SARSINTI, GÖÇME VE TAŞ YAĞMASI ŞEKLİNDE DEPREM

Kur'an-ı Ker'im'de sarsıntı anlamında Recfe ve Zelzele kavramları; göçme, çökme anlamında Hasf kavramı ve volkanik patlamayı andıran taş yağması kavramı kullanılmaktadır.

3.1.1. RECFE

Hem fiil hem de isim halinde Kur'ân'da kullanılmakta olan “رجف-رجفا”¹ şiddetle kıvıldanıp hareket etmek ve sallanmak, الرجفة 'sarsıntı, zelzele, deprem'¹ kökü ise fiil olarak şiddetle sarsmak ya da sarsılmak (müteaddî veya lâzım) anlamına gelmektedir.² Bu nedenle *Recife* (رجف) kelimesinin anlamı, şiddetle sarsan sarsıntı, dünyayı yerinden oynatan olay, sûra ilk üfürmek veya o vakit şiddetle sarsılan, sarsılacak olan yeryüzü ve dağlar gibi cisimler demektir.³ ‘رجفت الارض’ ‘Yer sarsıldı ya da ileri geri hareket etti, gidip geldi, sallandı veya çalkalandı’ anlamında kullanılır.⁴ Bu durumda mastar binâi merre (o işi bir defa yapmak anlamına gelen mastar) olan *Recfe* (الرجفة) ise, tek bir sarsıntı anlamına gelmiş olmaktadır. Bu

¹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, Bahar Yayınevi, İstanbul, 1984, s.581-582

² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.:İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), I-X, Azim Dağıtım, İstanbul, 2011, VIII/512; Abdullah Emin Çimen, Niçin Helak Oldular, Akademi Yay., İzmir, 2008, s.456

³ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII, 512

⁴ Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Râğıb İsfahânî, (502/1108), *Müfredatu Elfazi'l-Kur'ân*, (Thk.: Saffan Adnan Davûdî, Çev.: Yusuf Türker), Pınar Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 610.

şiddetli sarsıntı da depremdir.⁵ ‘يوم ترجف الراجفة’ “O gün deprem sarsar”⁶ ayetinde ki fiil ve isim hali, bu anlamdadır.

Hazîn ise, Recfe'ye “etkisiyle değişim ve helâk meydana gelen şiddetli sarsıntı ve titreşim”⁷ anlamı vermiştir. Kur’ân'da Recfe anlamına gelen diğer kelime “زلزلة”: “Zelzele”dir. “Şüphesiz kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir.”⁸ Ayetinde Zelzele'nin tam karşılığı depremdir. “Ra-ce-fe” kökü, Kur’ân'da dört yerde Recfe şekilde mastar binâi merre olarak, iki yerde muzari şeklinde, bir yerde Râcife şeklinde İsmi fail olmak üzere toplam yedi ayette bu anlamda kullanılmıştır. Bir yerde bu sarsma anlamı dışında⁹ ifâl babından “murcifune” şeklinde “kötü haber yayma” anlamında yer almıştır.

Razi ayetlerde geçen *racife* kelimesini şöyle açıklar.”Racife kelimesi Arapça'da, şu iki manaya gelebilir:

a) Hareket etmek. Çünkü Cenâb-ı Hak, “O günde yer ve dağlar hareket eder”¹⁰ buyurmuştur.

b) Korkunç kükreme ve korkunç ses. Bu durumda bu kelime, Arapların “Gök korkunç biçimde gürlledi.” şeklindeki ifadesinden gelmiş olur. Çünkü bu manada “*er-recf*” gök gürültüsünün, onun sesinin bulutta dolaşması ve yankılanması demektir. Cenâb-ı Hak'ın, “Derken onları bir sarsıntı yakaladı”¹¹ ayeti de bu anlamdadır. Yapılan bu izaha göre “*er-râcife*” kendisinde, tıpkı gök gürültüsü gibi bir dehşetin, korkunç bir sesin bulunduğu büyük bir sayha, çığlık, naradır.

Birinci görüş cumhur arasında meşhur olan görüştür, bu haller, kıyametin halleridir. Bunlar bu hususta şu izahları yapmışlardır:

1) “*Râcife*”; “ilk üfleme, üfürüştür. Buna bu ad, ya üflendiğinde dünya harekete geçip kaynayacağı için verilmiştir. Yahut da o nefhanın sesi, sarsan (râcife)'nin bizzat kendisidir.

2) “*Er-râcife*” ilk nefha; “*er-râdife*” de kıyametin bizzat kopması demektir,

3) Buradaki “*râcife*” ile yeryüzü ve dağlar kastedilmiş olup, delili ise, (Müzzemmil, 14) ayetidir, “*râdife*” ise, gökyüzü ve yıldızlar kastedilmiştir. Çünkü bunlar, işte yerin peşinden gök çatlayacak; yıldızlar saçılıp dökülecektir.

⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IV, 564

⁶ Nâziât, 79/6.

⁷ Alauddin Ali b. Muammed b. İbrahim Hâzin(725/1324), *Lübâbu't-Te'vil fi Me'ani't-Tenzil*, I-VII, Şeriketu Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır, 1955, II/294.

⁸ Hacc, 22/1.

⁹ Çimen, *a.g.e.*, s.456

¹⁰ Müzzemmil, 73/14.

¹¹ Araf, 7/93.

4) “*râcife*” yerin harekete geçmesi, kaynaması; “*râdife*” de, yer diye bir şey kalmaması, yok olsun diye, birinciye izleyen ikinci sarsıntıdır.¹²

Recfe kelimesi Kur'ân'da helâk edilen kavimlerin helâk şeklini anlatmak için kullanılmıştır. Semûd kavminin ve Hz. Şuayb (a.s.)'ın kavmi olan Medyen halkının helak edilişleri için bu kelime kullanılmıştır.¹³

Allah'ın emirlerini almak için Tur dağına giden Hz. Musa (a.s.)'ın, İsrailoğulları içinden seçip beraberinde götürdüğü ve daha sonra “*Allah'ı göstermezsen sana inanmayacağız*”¹⁴ diyen yetmiş kişinin, Tur dağında Allah tarafından bu yaptıkları sebebiyle uğratıldığı durum için de “*Recfe*” kelimesi kullanılmıştır. Her ne kadar İsrailoğulları, diğer kavimler gibi helâk edilmemiş olsa da, Bakara, 2/56. ayetteki “*sonra ölümünüzün ardından sizi dirilttik*” ifadesinden ve kaynaklardaki çoğu rivayetten anlaşıldığına göre,¹⁵ bu Recfe sebebiyle ölmüşler, daha sonra da Allah tarafından tekrar diriltmişlerdir.

Konuyla ilgili başka bir değerlendirmeye göre Recfe, bir çeşit ölüm olmayıp, öldürmeyen ancak, insanın eklemlerini birbirinden ayıracak ve belini çatırdatacak şiddette bir sarsıntıdır. Bu yoruma göre İsrailoğulları, Tur dağında öldürülmemiş, ancak çok şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardır. Hatta sarsıntının etkisiyle neredeyse eklemleri birbirinden ayrılacak ve belleri kırılacak hale gelmişlerdi. Onların düşükleri bu durumu gören Hz. Musa (a.s.), Allah'a dua etmiş, bu sayede sarsıntı sona ermiş ve beraberindeki İsrailoğulları da bu durumdan kurtulmuştur. Anlaşılan o ki İsrailoğulları'nın bu isyankâr tutumu karşısında Allah Teâlâ bir ceza olarak onları şiddetli bir depremle sarsmış, akıllarının başlarına gelmesini Yüce Zâtı'nın gücünü iliklerine kadar hissetmelerini murat etmiştir. Hz. Musa (a.s.)'ın Allah ile konuşmasına şahit olmalarına rağmen Hz. Musa (a.s.)'ın Peygamberliğine inanmayan ve toplumun yöneticisi ve lideri konumundaki yüksek dereceli mevkilere sahip vezirlerden (bakanlardan) oluşan bu yetmiş kişilik grup, ancak yakalandıkları depremin etkisiyle imana gelmiştir. İlahi cezanın etkisi hemen gözükmiştir.¹⁶

Yukarıdaki anlamlara baktığımızda, Kur'ân'da Recfe, hem helâk edici bir ceza olarak, hem de helâk öncesi gönderilen helâktan daha hafif olan ikaz niteliğindeki cezalar için kullanılmış bir kelime olmaktadır.

¹² Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin b. el-Hasan b. Ali et Temîmî el-Bekrî Râzî, (606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtilhu'l-Ğayb)*, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, XXII, s.462.

¹³ Çimen, *a.g.e.*, s.457.

¹⁴ Bakara, 2/55.

¹⁵ Hâzin, *a.g.e.*, II/294.

¹⁶ Ateş, *a.g.e.*, III/398

3.1.2. ZELZELE

زلزل-زلزلة-زلزالا (zilzalen-zelzeleten-zelzele) Sallamak, ırgalamak, şiddetle sallamak¹⁷ 'التزلزل' ileri geri hareket etmek, gidip gelmek veya çalkalamak demektir. Lafzındaki harfler tekrarlanırken bunda 'زلل' (Ayak kayması) anlamının tekrar edildiğine' dikkat çekilmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: 'إذا زلزلت الأرض زلزالها' 'Yer şiddetli sarsıntısıyla sarsıldığı zaman, (Zilzal 99/1)¹⁸

Kur'an'da, kıyamet depremini ifade etmek üzere kullanılan fiillerden biri olan "Zelzele" fiili, muhtelif şekillerde altı defa geçmektedir. Bunlardan üç tanesi sosyo-psikolojik boyutu olan sarsıntılardır, diğer üç tanesi ise bizim burada sözünü ettiğimiz yerin sarsıntısıyla ilgili olanlardır. Zell, olağan hareket manasına gelir, onun muzafı olan Zelzele ise, tekerrürü ifade eder. Bilhassa izafetle gelmiş olması, arzın mümkün olabilen bütün şiddet ve dehşetiyle sarsıntısına işaretler. Zelzele fiili, şiddetli sarsıntı, yerin sarsması ve eşyayı yerinde koparıp atması anlamlarına gelir. Buna göre, bizim dünya hayatında yaşadığımız sarsıntılar da birer "Zelzele"dir. Esasen bütün bu dünyevi depremler bu kelimeyle ifade edilmektedir ve deprem Arapçada *Zilzal* olarak bilinmektedir. Zelzele kelimesi, depremi ifade etmek üzere Türkçemizde de aynen kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in 99. suresinin adı da Zilzal yani *depremdir*.¹⁹

Recfe kelimesine yakın anlamda kullanılan Zelzele kelimesinin hadis-i şeriflerde çokça yer aldığını görmekteyiz. Nitekim Buhârî, Resûlullah'ın (s.a.s.) müşriklere yaptığı beddualardan bahsederken "Müşriklere, bozguna uğramaları ve Zelzele ile beddua etmek" şeklinde bir bab başlığı açmış ve orada Allah Resûlünün (s.a.s.) Uhut savaşı esnasında, müşriklere şöyle beddua ettiğini rivayet etmektedir: "Kitabı indiren ve hesabı hızlı olan Allah'ım! Toplanan şu kabileleri (ahzab'ı) yenilgiye uğrat. Allah'ım! Onları yenilgiye uğrat ve onları sars. (Zelzele ile)"²⁰ Hadiste kullanılan Zelzele (زلزل) kelimesi, Arap dilinde bir şeyi şiddetli bir şekilde sallamak, hareket ettirmek anlamına gelmektedir. Allahu Tealâ yeri sarstığı zaman, (زلزل الله الأرض) "Allah yeri sarstı, denir. Zelzele kelimesinin bu anlamına göre hadis-i şerife şöyle bir mana verilebilir. "Allah'ım! Toplanan şu kabileleri (ahzâb'ı) yenilgiye uğrat ve onları Zelzele ile sars, ayaklarının altındaki yerde deprem yarat."

¹⁷ Sarı, a.g.e., s.703.

¹⁸ El-İsfahani, a.g.e., s.670.

¹⁹ Hidayet Aydar, Bazı Kur'ân Ayetlerinin Işığında Kocaeli Depremine Bakış, *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1999, cilt: II, sayı: 19,20,21.

²⁰ Buhari, Cihad, 98.

Bu manaya göre Hz. Peygamber, Allah düşmanlarına depremle sarsılmaları bedduasında bulunmuş olmaktadır.²¹

Zelzele'nin bu zahiri manası yanında bir de “mecazi” anlamı vardır ki buna göre *Zelzele*, *korkutmak* ve *sakındırmak* anlamına gelmektedir. Ahzâb 33/11. ayette bu anlamda kullanılmıştır. *Zelzele*'nin bir anlamı da, bir kimsenin bir yerde sabit kalmasının engellenmesi ve kalbine korku ve çekinme duygusunun sokulmasıdır.²²

Ayrıca *Zelzele* kelimesi bela ve musibetler karşısında yaşanan şiddetli sıkıntı karşısında insanın sarsılması anlamında da kullanılmıştır. “*Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü'minler, “Allah'ın yardımı ne zaman?” diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır.*”²³

3.1.3. HASF

Hasf (الخسف), yere göçmek, üstü kapalı olmak, iyice derine batmak, yerin içine doğru gidip orada kaybolmak anlamlarına gelmektedir. Bu açıdan *Hasf*'i yerin dibine batmak veya yerin dibine batırılıp yok edilmek, o yer mekân üzerinde olanlarla birlikte yerin içine girme, yere batma olarak anlamlandırabiliriz.²⁴ خسف به الارض ‘üzerindekilerle yere göçmek’ tabiri kullanılır. Kassas, 28/82. ayette de bu anlamda kullanılmıştır. ‘لولا ان من الله علينا لخسف بنا’ ‘Eğer Allah(c.c) bize lütfetmiş olmasaydı bizi de yerin dibine geçirirdi.’²⁵ *Hasf*, *züll*²⁶ ve *alçaltma* anlamını içinde barındıran bir kelimedir. *Hasf*'e uğrayan birey ve toplumlar, yere batırılmanın yanı sıra büyük bir zillet ve son derece alçaltıcı bir cezaya çarptırılmış olmaktadır.

Hasf kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de sekiz ayette mazi ve muzari formunda kullanılmış, isim halinde ise kullanılmamıştır.

²¹ Çimen, a.g.e., s.458.

²² Ebu'l Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrim el-İfrîki el-Mısırî İbn Manzur (711/1311), *Lisanu'l-Arab*, I-XV, Darû sadır, Beyrut,1985, XI/308.

²³ Bakara, 2/214.

²⁴ el- İsfahani, a.g.e., s.48.

²⁵ Mevlüt Sarı, a.g.e., s.404.

²⁶ el- İsfahani, a.g.e., s.48

“De ki: Allah'ın size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeye gücü yeter”²⁷ ayetinde ayakların altından gönderileceği söylenen cezalardan biri de Hasf'tır.

Daha önce gördüğümüz gibi, Allah Teâlâ bazı birey ve toplumların cezalarını yerden gelen ve Hasf adı verilen, yerin dibine batırma şeklindeki bir cezayla vermeyi uygun bulmuştur. Ayetle sabit olan şekliyle bu cezayla helâk edilen kişi Kârun'dur. Hz. Peygamberin(s.a.s.) hadislerinden ve diğer bazı rivayetlerden Karun dışında Ashâb-ı Ress'in de Hasf ile helâk edildiği belirtilmektedir.²⁸

Tevrat'ta Hz. Musa(a.s.) döneminde yaşamış ve Hz. Musa(a.s.)'a muhalefeti nedeniyle Allah'ın gazabına uğrayarak adamlarıyla birlikte yere batırılan Torah adındaki bir kimseden söz edilir. Ancak bu kimsenin Kuranda bahsi geçen Kârun olup olmadığı konusunda her hangi bir bilgi yoktur.²⁹

Diğer taraftan çok sayıda hadis-i şerifte Hasf konusunun yer aldığını görüyoruz. Bunların bir kısmı Resûlullah (s.a.s.) efendimizin bu Hasf cezasından Allah'a sığınmasına yönelik yaptığı dualardan oluşurken, çoğunluğu ise ahir zaman ümmetinin başına Hasf cezasının gelip gelmeyeceğiyle ilgilidir. Buhari, meşhur hadis kitabında konuyla ilgili olarak ‘Hasf(yere batırılma) ve azap mekânlarında namaz kılmak’ adında özel bir bölüm açmıştır.³⁰ Birçok hadis, ahir zamanda ümmet içinde bazı günahların yaygınlık kazanacağını bunu sonucunda da *Hasf* cezasının geleceğini bildirmiştir.

Hasf bazen Kârun'da olduğu gibi, yavaş yavaş yer tarafından inkârcının içine doğru çekilmesi şeklinde gerçekleşirken, bazen de Ashâb-ı Ress'de olduğu gibi büyük bir çöküntü veya deprem şeklinde tezahür ederek inkârcıları yerin dibine batırması şeklinde gerçekleşmektedir. Mülk sûresinde yer alan bir ayetteki Hasf kelimesini, daha sonra gelen *Temur* kelimesi açıklamaktadır ki bu durumda *Temûr* kelimesi, Hasf'ın nasıl meydana geldiğini izah eden, bu yönüyle de Hasf anlamına gelen yardımcı bir kelime niteliğine bürünmektedir: “Gökte olanın sizi yere batırmayacağından emin misiniz? Birden yer sallanmaya başlar (ve siz yerin dibine geçersiniz).”³¹ “Yerin sarsılması” anlamına gelen *Temûr*, *Hasf*'ın yerin yavaş yavaş veya şiddetli bir şekilde sarsılmasıyla gerçekleşeceğini haber vermektedir.³²

²⁷ En'âm, 6/65

²⁸ Ebül-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemaşeri, (538/1144), *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi'tTenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, (Nşr.:Mustafa Hüseyin Ahmed), I-IV Dâru'r-Reyyân, Kahire, 1987, III/280; Celalüddin el- Mahalli-Celaluddin es- Suyuti, *Celaleyn Tefsiri*, (Trc.: Ali Rıza Kaşeli),I-III, Sağlam Yayımevi, İstanbul, 2005, s.389.

²⁹ Eski Ahit(Tevrat), Sayılar, 16/1-35.

³⁰ Buhari, *Salat*, 53.

³¹ Mülk, 67/16.

³² Çimen, *a.g.e.*, s.454-455.

3.1.4. TAŞ YAĞMASI (VOLKANİK PATLAMA ŞEKLİNDE DEPREM)

Bu kavram Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir:

*'Ve onların üzerine balçıktan taş yağdırmıştık.'*³³

*“(Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zalimlerden uzak değildir.”*³⁴

Muhtemelen azap, yerin altını üstüne getiren korkunç bir deprem ve taşlar yağdırıcı bir volkan patlaması biçiminde geldi. Pişirilmiş balçıktan taşlar, büyük bir ihtimalle volkanik bölgelerde sıcaklık ve lavlarla yerin altında teşekkül etmiş taşlara işaret etmektedir. Bu teşekkülün belirtilerine bugün bile Lut gölü yakınlarında rastlanmaktadır. Yani her taş belli bir tahrip görevini yerine getirmesi, belli bir mücrimi helak etmesi için işaretlenmişti. Bu ayetteki ifade, günahlarında ısrar eden zalimleri uyarma anlamına geliyordu. Şöyle: “Kendinizi, sanki o sizden uzakmış gibi azaptan uzakta sanmayın. Azap, Lut kavmine gelmişse size de gelebilir. Ne Lut kavmi kendilerini Allah'a karşı savunabildi ne de sizler savunabilirsiniz.”³⁵

İslam âlimleri azap ayetlerinde geçen taş yağması şeklindeki azabı çeşitli şekillerde açıklamışlardır. Bazı âlimler, bu taşlar için, kil taşından, yani kumla, çamurdan yapılmış dondurulmuş ve cehennemde pişirilmiş ve taşlaşmış olduğunu, Rabbin katında damgalanarak istif edildiğini ve her taşın kime ve nereye isabet edeceği ezelde takdir edildiğini belirtirler. Bu gibi olayların tesadüfen, durup dururken kendiliğinden meydana gelmediğini bir tabiat olayı gözüyle görüp geçmemek gerektiğini, gerçekte tesadüf diye bir şey olmadığını, Âlemleri yaratan Yüce kudretin tasarrufu olduğunu bu azabın kıyamete kadar bütün zalimlerin başına gelebileceğini, bu tür azabın kıyamete kadar devam eden bir süreç olduğunu vurgularlar.³⁶

Bazı âlimler de bu azap olayının, yerin altını üstüne getiren korkunç bir deprem ve taşlar yağdırıcı bir volkan patlaması olduğunu söylerler. Pişirilmiş balçıktan taşlar büyük bir ihtimalle volkanik bölgelerde sıcaklık ve lavlarla yerin altında teşekkül etmiş taşlara işaret ettiğini, Hz. Lût (a.s.) kavminin yaşadığı yerler depreme ya da yanardağ patlamasına benzer bir olayla yerin dibine geçirildiğini belirtirler. Bilindiği gibi bu patlamalar sonucu, yer çökmesi, kızgın çamura bulaşmış

³³ Hıcr, 15/74.

³⁴ Hud, 11/82-83.

³⁵ Ebu'l A'la Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, (Trc.: Muhammed Han Kayan v.dğr.), I-VII, İnsan Yay., İstanbul, 1997, II/415

³⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IV / 556.

taşların etrafa saçılması ve şehirlerin top yekûn yeryüzünden silinmesi gibi olaylar meydana gelir. Bugünkü Hz. Lût (a.s.) gölünün, O olaydan sonra Sodom ve Gomore şehirlerinin yerin dibine geçirilmesi ve bunların yerine suyun dolması sonucu oluştuğu söylenmektedir. Allahın takdirine uygun şekilde o mahalde o kavme ders olmak üzere bir volkan püskürmesi mümkündür. Bu açıklamayla birlikte şunu da belirtmek gerekir. Kesinlikle biliyoruz ki, evrende meydana gelen tüm doğal olaylar, Yüce Allah'ın evrene yerleştirdiği yasalar sistemi uyarınca meydana gelmektedirler. Ne var ki, evrende meydana gelen her mucize, her olay, bir kaçınılmazlık sonucu meydana gelmez. Her olay kendisine özgü bir kader uyarınca meydana gelir. Bu durum Yüce Allah'ın evrene yerleştirdiği yasaların değişmezliği ile onun iradesinin her olaya özel bir kader belirlemesi arasında bir çelişkiye neden oluşturmaz. Yine biz, kesinlikle biliyoruz ki, Yüce Allah, belli bir amaç uğruna, belli durumlarda, belli olaylar için özel kaderler belirler. Bu yüzden Hz. Lût (a.s.) kavminin soyunu kurutan olayın bildiğimiz bir deprem olması, bir yanardağ patlaması olması zorunlu değildir. Yüce Allah, dilediği bir şey uyarınca dilediği bir şeyin gerçekleşmesi için, dilediği bir zamanda, dilediği bir olayı başlarına getirmeyi öngörmüştür.³⁷

3.2. DEPREMLE İLGİLİ AYETLERİN SINIFLANDIRILMASI

Kur'an-ı Kerim'de, deprem ve deprem anlamına gelen kavramların geçtiği ayetleri üç kısımda ele aldık. Kıyametle, azapla ve tabiatla ilişkilendirilen deprem ayetleri.

3.2.1. KIYAMETLE İLİŞKİLENDİRİLEN DEPREM AYETLERİ

Kur'an-ı Kerim'de geçen depremle ilgili bazı ayetler kıyametle ilgilidir. Kıyametle ilgili olan bu ayetlerde, geçen deprem olayı hakkında, hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Ancak deprem olayının kıyametten önce mi yoksa kıyamet esnasında mı olacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Şimdi kıyametle ilgili bazı ayetlere bakalım ve konuyla ilgili tefsirlerde geçen görüş ve rivayetleri inceleyelim:

“Yürekleri hoplatan büyük felaket! Nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket? Yürekleri hoplatan büyük felaketin ne olduğunu sen ne bileceksin. O gün insanlar,

³⁷ Seyyid Kutup, *fi Zıllali'l- Kur'an*, (Trc.:M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlıağa), I-XVI Hikmet Yay., İstanbul, 1986, VIII / 241

*her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır. Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır.*³⁸

Yüce Allah, sanki bir top güllesi gibi tek bir sözcükle başlıyor. Yükleme ve sıfatı olmayan, tek başına bir kelime ile “Karia” kelimesi ile başlıyor. Böylece O’nun hedefi, kelimenin uyandıracığı çağrışımla ve ses tonu ile korkunç ve gürültülü ilhamını kalplere bırakmasıdır. Ve arkasından dehşeti daha da artıran bir soru getiriyor. “Nedir o gürültü koparacak olan?” Bu daha da dehşet uyandıran ve akla bir yığın sorular getiren kapalı ve korkunç bir durumdur. Sonra Yüce Allah bu işin sırrının bilinemeyeceğini ifade eden bir soru ile yönelttiği soruya cevap veriyor. “*O gürültü koparacak olanın ne olduğunu sen nereden bileceksin?*” Bu olay insanın düşüncesinin kavrayamayacağı kadar büyük ve derindir. Sonra o olayın gerçek yüzü değil, o gün neler olacağı cevaplandırılıyor. Çünkü olayın içyüzü düşünce ve tahayyüle sığmaz. “*O gün insanlar yayılmış pervaneler gibi olurlar. Dağlar atılmış renkli yün gibi olurlar.*” İşte kıyametin ilk sahnesi bu kalplerin korkudan sağa sola uçtuğu, eklemlerin tir tir titrediği sakine budur. Bunları işiten kimse, bu yeryüzün de kendisini çevreleyen her şeyin toz zerrecikleri gibi uçup kaybolduğunu hissediyor.³⁹

*“Dağlar yürütüldüğü zaman...”*⁴⁰

Yani, “*yerinden oynatılıp, hareket ettirildiği zaman...*” Bu, “*Dağlar yerlerinden koparılıp yürütülür, bir serab haline gelir*”(Nebe, 20) ayetinde beyan edildiği gibidir. Yahut da bu yürütülme, havada olacaktır. Nitekim ayette, “*Bulutların yürüdüğü gibi yürürler*” (Neml, 88) buyurulduğu gibi.⁴¹

*“Yer parça parça dağıldığı zaman...”*⁴²

Bu ayette geçen *dekke* kelimesi hakkında şöyle denmiştir: *Dekke* kelimesi, “duvarı, dağı kırmak” anlamına gelir. Bu kökten gelen *ed-dekdâke* kelimesi de, “yurt edinilmiş, sert kum tepesi” anlamındadır. Bu açıklamaya göre *dekk* kelimesinin manası, yer sarsıldığı zaman, onun üzerinde bulunan dağları, ağaçları, her şeyi kırmak ve onun üzerinde hiçbir şey bırakmamaktır. Yani “Yeryüzü, dümdüz döşeme gibi olacak, üzerindeki evler, köşkler ve diğer yapılar yıkılacak, adeta, dümdüz ve örtüsüz bir sahraya dönüşecek.” Bu, aynı zamanda, İbn-i Abbas’ın, “kıyamet gününde yeryüzü yayılıp uzatılır” şeklinde açıklamasının da manasıdır. Burada Cenâb-ı Hakk’ın *dekken dekken* ifadesindeki tekrarın manası şudur: “O, üst üste kırılacak, dökülecek.” şeklindedir. Yani, “Allah, onu üst üste gelen darbelerle kıracak, o da saçılmış zerrelere dönecek.” demektir. Bu kırıp dökmenin, kıyamet zelzelesinden sonra olması gerekir. Yeryüzü ise, artarda sarsılıp peşe peşe hareket

³⁸ Karia, 101/1-5

³⁹ Kutup, *a.g.e.*, XVI / 335

⁴⁰ Tekvir, 81/3

⁴¹ Razi, *a.g.e.*, 22/523

⁴² Fecir, 89/21.

ettirildiğinde, üzerinde bulunan dağlar parçalanır, tepeler yok olur, boşluklar dolar, böylece yeryüzü dümdüz bir hale gelir. Bu, dünyanın bir enkaz haline geldiği zamandır.⁴³ Nitekim Cenâb-ı Hak, “*Yer ve dağlar yerinden taşınıp da, bir çırpıda un ufak edildiğinde...*”⁴⁴ buyurmuştur

“*Ey insanlar Rabbinizden sakının. Çünkü kıyamet zelzelesi müthiş bir şeydir. Onu göreceğiniz gün emzikli her kadın, emzirdiğini unutup geçer, yüklü her (gebe kadın) yükünü düşürür. İnsanları sarhoş görürsün. Hâlbuki onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah’ın azabı pek çetindir.*”⁴⁵

Cenâb-ı Hakk’ın “*Çünkü kıyamet zelzelesi müthiş bir şeydir*” ifadesiyle ilgili olarak Razi şöyle der:

“*Zelzele*” bir şeyin şiddetle sarsılması demektir. Keşşaf sahibi şöyle der: “Ayetteki *sa’e* kelimesinin fail durumunda olması mümkündür. Buna göre bu kelime, hükmi bir mecaz olarak “adeta eşyayı hareket ettirip sarsan” demek olur. Böylece “*Zelzele*” kelimesi, failine muzaf olmuş bir mastar olmuş olur. Veyahutta bu kelime, zarflardaki müsamahaya ve zarfların mefûl-i bih yerine geçmesine binaen, “mefûlün fih” durumunda da olabilir. Bu, Cenâb-ı Hakk’ın mesela: “*Hayır, gece gündüz (işiniz) hilekârlıktı.*”⁴⁶ Ayetinde de böyledir. Bu ayette bahsedilen “*Zelzele*” Cenâbı Hakk’ın (Zilzal,99/1) ayetinde bahsedilen *Zelzele*’dir.

Âlimler, bu *Zelzele*’nin ne zaman olacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu cümleden olarak, Alkame ve Şa’bi’den, bu zelzelenin dünyada olacağı rivayet edilmiştir ki, bu zelzele olurken güneş de batıdan doğar. Yine, bu zelzelenin kıyametin kopmasıyla birlikte gerçekleşecek olan *Zelzele* olduğu da ileri sürülmüştür.⁴⁷

“*O gün ki yer ve dağlar sarsılır. Dağlar akıp dağılan bir kum yığımına döner*”⁴⁸

Burada insanları aşarak yeryüzünü, yeryüzünün çoğu alanlarını kapsamına alan bir dehşet tablosundan bahsedilmektedir. Bu dehşetle yeryüzünün çoğu alanları sarsılıyor, paniğe kapılıyor, parçalanıyor, çöküyor. Bu dehşetin korkunçluğu karşısında zavallı ve güçsüz insanlar çaresiz kalır.⁴⁹ Bu ayette “*yevm*” kelimesinin, cümlesi ile mansub olduğunu ve mezkûr ayetin takdirinin, “*Yer alabildiğine sarsıldığı gün, kâfirleri kalıcı bir azabla cezalandırır ve azablandırırız*” şeklinde

⁴³ Razi, *a.g.e.*, XXIII /133.

⁴⁴ Hakka, 69/14.

⁴⁵ Hac, 5/1-2.

⁴⁶ Sebe, 34/33.

⁴⁷ Razi, *a.g.e.*, XXII / 224.

⁴⁸ Müzzemmil,73/14.

⁴⁹ Kutup, *a.g.e.*, XVI / 341.

olduğu söylenmektedir. Burada ki “*Recfe*”, alabildiğine sarsılma ve hareket etme demektir.⁵⁰

“*O gün, sarsan sarsacak; onun ensesine binecek olan da, ardından gelecek. O gün kalpler, titreyecek; gözleri zilletle eğilecektir.*”⁵¹

Artık insanın kalbi sarsılmayı, titremeyi, korku ve çalkantıyı hissetmiş durumdadır. Korku, ürperti ve irkilme ile sarsılmıştır. Sükûnet ve rahattan tamamen uzak o günkü korkunun, kalpler üzerinde ne kadar etkili olduğunu anlamaya hazır duruma gelmiştir. “*O gün kalpler titrer. Gözler korkudan aşağı kayar*” sözünün gerçekliğini kavramış ve hissetmiştir. Bu kalpler büyük sıkıntı içindedir. Apaçık bir şaşkınlık içindedir. Korku ürperti, irkiliş ve burukluk her yanlarını bütünü ile kaplamıştır. İşte sarsacak olanın sarstığı ve peşinden diğerinin geldiği o günde meydana gelecek olan budur.⁵² Yine başka bir ayeti kerimede de:

“*Yer o yaman sarsıntı ile sarsıldığı, Yer, içindeki ağırlıkları çıkarıp dışarı attığı, Ve insan: “Ona ne oluyor?” dediği zaman. O gün yer, Rabbinin ona vahyetmesiyle haberlerini anlatacaktır*”⁵³ buyrulmaktadır.

Bu “gün” kıyamet günüdür. Çünkü O gün yerinden oynamayan dünya sarsıldıkça sarsılır, sallandıkça sallanır, içinde bulunanları adamakıllı silkeledikçe silkeler. Uzun süre bağrında taşıdığı ve kendisine ağır gelen cesetleri, madenleri ve başka ne varsa dışarı çıkarır. Ve sanki uzun zamandan beri taşıdığı bu ağırlıklardan kurtulup hafiflemeye çalışmaktadır. Bu sarsıntı, Zilzal suresini dinleyenlerin ayaklarının altındaki sarsılmaz gibi duran her şeyi kökünden sarsan ve yeryüzü ayaklarının altında sarsılıp denizin dalgaları gibi gelip giderken kendilerine sallandıklarını zannettiren bir tablodur. Bu öyle bir tablo ki, yeryüzünde kalplerin kurtulmak için sarıldığı ve değişmez ve sarsılmaz zannettiği ne varsa onların tümünü kalplerden söküp atar. Kur’an’ın canlandırdığı bu gibi sahnelerde ilk ilham bir olgudur. Sahneye öyle bir hareket ve canlılık bahşedilmiştir ki, Kur’an’ın eşsiz ifadesini duyan kimsenin onu sadece duymakla nerede ise hemen etkisi altında kalmaktadır.⁵⁴

Razi’den rivayetle “Ferrâ şöyle der: “Kesre ile “*Zilzâl*” şekli, mastar; fetha ile “*Zelzâl*” ise isimdir. Fakat ayetteki kelime her iki şekilde de okunmuştur. Yine fetha ile “*Vesvâs*” kelimesi isim olup, sana vesvese veren şeytanın adıdır; kesre ile “*Visvâs*” ise, masdardır, vesvese vermek manasınadır. Buna göre, ayetin manası, “*Yer, alabildiğine hareket ettirildiği zaman...*” şeklinde olur. Bu tıpkı, “*Yer bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman...*”(Vakıa,56/4) ayeti gibi olur. Bazı kimseler de şöyle demektedirler: “Ayetteki fiil ile “hareket ettirme” manası değil, “*yer kendisi hareket*”

⁵⁰ Razi, a.g.e., XXII / 462.

⁵¹ Naziat, 79/6-9.

⁵² Kutup, a.g.e., 15/485.

⁵³ Zilzal, 99/1-5.

⁵⁴ Kutup, a.g.e., XVI / 318-319.

edip, kaydığı zaman...” manası kastedilmiştir. Bunun delili ise, Allah Teâlâ'nın, yerden bahsederken, bütün surelerde tıpkı hür ve kudret sahibi bir failden bahsettiği gibi bahsetmiştir. Bir de böyle olması, daha fazla dehşet arz eder. Buna göre Hak Teâlâ sanki “O cansız yer bile, kıyamet koparken hareket etmeye başlarken, senin hareket etme ve gafletten uyanma zamanının gelmedi mi “ demek istemiştir. “*O (dağı), Allah'ın haşyetinden paramparça olmuş ve korkmuş olarak görürsün*” (Haşr, 59/21) ayeti de buna yakın bir iadedir. Bil ki “zelle”, mu'tâd hareketler için kullanılır; “Zelzele” ise, kendisinde tekrar manası mevcut olduğu için, şiddetli-büyük hareketler için kullanılır. Bu tıpkı rüzgâr gibi kullanılan “sarsar” kelimesi gibidir. İşte bu hareketin şiddetli oluşundan ötürü, Allah Teâlâ bu sarsıntıyı, büyük olarak niteleyerek, “*Kıyametin sarsıntısı, büyük bir şeydir*” (Hacc, 1) buyurmuştur.

Mücâhid, “Bu ayette bahsi geçen Zelzele ile sûra ilk nefha (üfürüş) kastedilmiş olup, bu tıpkı, “*O gün sarsan sarsacak, onun ensesine binecek olan da ardından gelecek*” (Nâziat, 6-7) ayetleri gibidir. Bu ayetler de, “Yeryüzü birinci nefhada (üflenişte) sarsar; daha sonra ikinci kez sarsar ve içindeki ölülere çıkarır” manasındadır. İşte bu ölüler, yeryüzündeki “*ağırlıklardır*” (Zilzal, 2) demiştir. Diğer âlimler de, “Bu ayette bahsedilen zelzele, ikinci zelzeledir. Bunun delili ise, Hak Teâlâ'nın, yeryüzünün ağırlıklarını çıkarma işini, bu zelzelenin ayrılmaz bir özelliği kılmış olmasıdır. Çünkü yeryüzünün, ağırlıklarını çıkarma işi, ancak ikinci zelzelede olacaktır” demişlerdir.”⁵⁵

“*Dağlar serpildikçe serpildiği, dağılıp toz duman haline geldiği...*”⁵⁶

Bu büyük dehşet anının gerçekleşmesinden sonra ne olacağı burada da belirtilmiyor. Sanki bu dehşet tablosu, sonucu açıklamaz bırakılan bir giriş, bir ön-alârm niteliğindedir. Ve bu ön alârmın sonu korkunçtur. Bu özel üslup, korkunçluğu ve dehşet saçıcı özelliği girişteki bu ayetler tarafından belgelenen surenin genel havasına uygun düşer. Mesela “*vakıa*” sözcüğü hem anlamı ve hem de hecelerinin titreşimleri ile insanın kafasında şu çağrışımı uyandırıyor: Yukardan düşen kocaman bir kütle kendisine bir yer bulup dengeye kavuşmuştur. Artık ne sarsılacak, ne de yerinden kayacaktır.”⁵⁷

Netice olarak bu ayetler şu hususlara dikkati çeker:

1. Bu olacak olan kıyamet yahut olacak olan o büyük Zelzele (sarsıntı) olduğu zaman, herkes bunu (olup-biteni) kabul eder, artık hiç kimse inkâr edemez. Bu hâdise, inatçıların inadının yanlış olduğunu ortaya koyar. Böylece, kafirler cehennemine dibine savrulmak suretiyle alçaltır, müminleri de cennetin derecelerine çıkartılmak suretiyle yükseltir.

⁵⁵ Razi, *a.g.e.*, XXI/162.

⁵⁶ Vaki'a, 56/5-6.

⁵⁷ Kutup, *a.g.e.*, XIV / 2.

2. O vakıa olduğu zaman, her şeyi alt üst eder, sarsar. Bu izaha göre, buraya kadar gördüğümüz ayetler, vâki olacak kıyametin şiddetine işaret etmek için, tıpkı “*Biz o (beldenin) altını üstüne getirdik*” (Hûd,11/82) ayetini teyid etmiş olur. Çünkü yüksekte olanı yıkmak suretiyle alçaltan, alçağı da yükselten, böylece aşağıdaki yeri, yüce dağlar haline getiren, yüce dağları da, alçak vadilere çeviren o azap çok şiddetli ve ileri bir azaptır. Böylece o yüksek yüksek burçlar, kaleler (gökdelener), yerle bir olur. İşte kopacak olan kıyamet, aşağıdakileri yükseltir ve yerin zirveleri haline getirir, yüksekte olanları da, yerin derinlikleri haline getirmiş olur.

3. O vakıa (kıyamet) olduğu zaman, onun vukuu ve nasıl olduğu herkesçe anlaşılır. Artık onu ne bir inkâr eden, ne de yorumlayan bir kimse bulunur.⁵⁸

3.2.2. AZAPLA İLİŞKİLENDİRİLEN DEPREM AYETLERİ

*“De ki (Allah), üzerinizden veya ayaklarınızın altından, azap göndermeye kadirdir. Yahut bir fırkayı(milleti) musallat ederek bazınıza, bazınızın azabını tattırır. Bak! Ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz? Umulur ki fikhederler(aklederler).”*⁵⁹

Bu ayette geçen “O Allah'ın size üstünüzden ve ayaklarınızın altından bir azap göndermeye” ifadesiyle üstten azâp, yıldırım düşmek, taş yağmak, tufan olmak gibi gök afetleri; ayakların altından azap da, Zelzele olmak, yerin göçmesi, su ve ateş çıkması gibi yer afetleri olması muhtemeldir.⁶⁰ Üstten gelip her tarafı kaplayan ya da dipten fişkıran azabı düşünmek, nefislere önden veya arkadan, sağdan ya da soldan gelen azabı düşünmekten daha çok etki eder. Çünkü insan sağ taraftan ya da sol taraftan gelecek bir azabı savabileceği kuruntusuna kapılabilir, ancak tepesinden ya da ayaklarının dibinden gelecek bir azaba gelince, bu, her tarafı bürüyen kahredici ve sarsıcı bir azâbdır. Karşı koymak, direnmek mümkün değildir. Bu duygulandırıcı ifade, insanın duygu ve düşüncesini sarsan böylesine güçlü etkenleri içermektedir. Bu ifade, aynı zamanda Yüce Allah'ın dilediği zaman, dilediği gibi kullarına azap edebileceği gerçeğini de dile getirmektedir.⁶¹

“De ki: Üstünüzden azâp göndermeye kadir olan O'dur.” Ayeti indiğinde Allah Rasûlü (s.a.): “*Sana sığınırım*” dedi. “*Altınızdan size azâp göndermeye Kadir olan O'dur*” ayeti inince: “*Sana sığınırım*” buyurdu. “*Sizi fırka fırka yapıp, kiminizin huncunu kimine tattırmaya kadir olan O'dur*” ayeti inince de; Allah Rasûlü (s.a.s.):

⁵⁸ Razi, a.g.e., XXI/162

⁵⁹ En'am, 6/65

⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., III/442

⁶¹ Kutup, a.g.e., V / 273.

“*Bu daha hafiftir*” buyurdu. Sa'd İbn Ebi Vakkâs'ın rivayeti de şöyledir: “Allah Rasûlü (s.a.s.) ile birlikte geldik ve Muâviye oğulları mescidine uğradık. Allah Rasûlü gidip iki rek'ât namaz kıldılar. Biz de onunla birlikte kıldık. Rabbine uzunca duâ etti ve şöyle buyurdu: “*Rabbimden üç şey istedim. Ümmetimi boğulma ile helak etmemesini istedim, bunu bana verdi. Ümmetimi kuraklıkla helak etmemesini istedim,*

bunu da bana verdi. Onların korku, şiddet ve helakinin kendi aralarından olmamasını istedim, bunu ise bana vermedi.”⁶²

“(Arkasından) onları, bir sarsıntı yakaladı. Yurtlarında diz çökmüş olarak sabahladılar.”⁶³

Ani sarsıntı ve yığılıp kalma, isyan ve arsızlığın cezasıdır. Ani sarsıntıya bir dehşet de eşlik ediyor. Yere yığılıp kalma, hareket etmekten acizliği sahnelemektedir. İsyankâra ani sarsıntı, saldırgana acizlik, bu kötü sona uygun bir ceza ve uygun bir tasvirdir.⁶⁴

İbn-i Kesir bu ayetin tefsirinde şu olayı nakleder: “Semud kavmi aralarında sözleşerek Allah'ın peygamberi Hz. Salih(a.s.)'ı öldürmek üzere geceleyin geldiklerinde; Allah Teâlâ onların üzerine bir taş gönderdi. Suikastlarından önce bu taş onların başını ezdi. Semud kavmi, kendilerine ne yapılacağını, azabın nasıl geleceğini bilmiyorlardı. Güneş doğdu ve gökten üzerlerine bir sayha, altlarından da şiddetli bir sarsıntı geldi. Canları çıktı ve bir saat içinde hepsi helak oldu.”⁶⁵

“*Böylece onları bir sarsıntı tuttu. Arkasından da yurtlarında, diz çökmüş olarak sabahladılar. Şu'ayb'i yalanlayanlar sanki orada hiç yaşamamışlardı. Şu'ayb'i yalanlayanlar var ya, asıl ziyana uğrayanlar onlar oldu.*”⁶⁶

“*Derken o (müthiş) sarsıntı onları yakalayiverdi, yurtlarında diz üstü çöke kaldılar*” ayeti kerimesinde geçen Cüsûm, “tavşanın ve kuşun uyuduğu şekilde iki bacağı el ile kavrayarak göğsü üzerine yere çöküp yapışmaktır.” Yani vatanlarında öyle sürçüp yüzükoyun çöktüler ki, kendilerinde hareketten hiç bir iz kalmadı.⁶⁷

Cenâb-ı Hakk'ın, “*Hz. Şuayb (a.s.)'i yalanlayanlar, sanki (yurtlarında) hiç oturmamış gibi oldular*” beyanı, bu azabın sadece bu yalanlayıcı kavme has olduğuna belirten Razi şu hususlara işaret eder:

⁶² Ebu'l-Hüseyin b. Haccâc el Kuşeyrî Müslim (261/874), *el-Müsnedü's-Sahih (Sahihu Müslim)*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, “Kitabul Fiten”, 20.

⁶³ Araf, 7/78 .

⁶⁴ Kutup, *a.g.e.*, VI / 133.

⁶⁵ Ebu'l-Fidâ İsmâ'il b. Ömer İbn-i Kesîr, (774/1372), *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (Trc.: Bekir Karhağa, Betrettin Çetiner), I-XVI, Çağrı Yayınları, ts., VI / 3014-3019.

⁶⁶ Araf, 7/91-92 .

⁶⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IV/80

a) Bu azap, ancak bir irade sahibi Yaraticının yaratmasıyla meydana gelmiştir. Yıldızların ve tabiatın eseri değildir. Aksi halde bu azap, kâfirler hakkında meydana geldiği gibi, Hz. Şuayb (a.s.)'a tâbi olanlar için de meydana gelirdi.

b) Bu, irade sahibi Yaraticının, itaat edenle asî olanı ayırdedebilmesi için, bütün cüz'iyatı bildiğine delalet eder.

c) Bu, Hz. Şuayb (a.s.) hakkında, büyük bir mi'cizeye delalet eder. Çünkü gökten inen azap, aynı beldede oldukları halde, şu topluluğun başına değil de ötekinin başına gelirse, bu en büyük mü'cizelerden birisi olur.”⁶⁸

*Onlardan öncekiler de plan(düzen-tuzak) kurdular. Allah, binalarının temellerinden geldi, tavanlarını üzerlerine çökertti. Onlara azap, şuurunda olmadıkları bir yerden geldi.*⁶⁹

Bu sahne tam ve kapsamlı bir yıkılışı ifade etmektedir. Hem altlarından, hem de üstlerinden azap gelmektedir. Binayı taşıyan sütunlar temellerinden yıkılıyor. Üstten de tavan çöküp geliyor. Üzerlerine kapanıyor ve onları buraya gömüyor.⁷⁰

Razi; gelmek, hareket etmek kavramlarının, Allah hakkında imkânsız şeyler olduğunu, o halde, bununla, “*Onlar inkâr edince, Allah onlara, binalarını temellerinden ve direklerinden söküp çıkaran bir zelzeleyi getirdi*” manası kastedildiğini belirtir. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın onların üzerine, yaptıkları binanın tavanlarını göçürmek suretiyle öldürmesidir. Tavan, zaten üstten çöker. Burada, daha “üstlerindeki” demenin hikmeti ise; bununla, ya tekîd kastedilmiştir. Ya da çoğu kez tavan çöker de, altında kimse bulunmaz. Bundan ötürü Cenâb-ı Hakk, “üstlerindeki tavan tepelerine çöktü” buyurmakla, onların, onun altında olduklarını göstermiştir. Bu durumda bu cümle onların binalarının yıkıldığına ve onların o binanın altında ölüp gittiklerine işaret eder.”⁷¹

*“Biz, onların her birini günahlarıyla yakaladık. Onlardan kiminin üzerine, taş dolu kasırga gönderdik, kimini, şiddetli bir ses yakaladı, kimini, yerin dibine geçirdik ve kimini de suda boğduk. Allah, onlara zulmetmedi, ancak onlar kendilerine zulmettiler.”*⁷²

Allah Teâlâ, elçilerini yalanlayan bu ümmetleri nasıl helak ettiğini, üzerlerine çeşitli azâblar gönderdiğini, onlardan nasıl intikam aldığını haber veriyor. Ad kavmi, önünde taşları savurarak etrafı kırıp döken, çarptığı insanı öldüren korkunç bir kasırgaya tutuldu. Semud kavmi, insanın ödünü koparıp cansız bırakan bir gök gürültüsü ile beraber depremle yok edildi. Karun ve sarayı ise yerin dibine geçirildi.

⁶⁸ Razi, a.g.e., X / 517-519.

⁶⁹ Nahl, 16/26.

⁷⁰ Kutup, a.g.e., IX/182.

⁷¹ Razi, a.g.e., XIV/228.

⁷² Ankebut 29/40

Firavun ve Hâman da denizde boğuldular. Her biri zulmederken suçüstü yakalanıp cezalandırıldı.⁷³

*“Onlar, Gök'ten ve Arz'dan, arkalarında(geçmişte) ve önlerinde(gelecekte) olacakları görmüyorlar mı? Şayet dilersek, onları Arz'a batırırız veya üzerlerine Gök'ten bir kütle(göktaşı) düşürürüz. Muhakkak bunda, (Allah'a) yönelen kullar için bir ayet vardır.”*⁷⁴

Bu sahne çarpıcı bir evrensel sahnedir. Aynı zamanda görülen ve algılanan olaylara dayanıyor. Yerin sarsılarak alt-üst olması deprem olaylarında cereyan etmektedir. Doğada meydana gelen bir olaydır. Gökten yere parçaların düşmesi de onlara yabancı bir olay değildir. Gök taşları düştüğünde ve şimşek olaylarında bunun benzeri meydana gelmektedir. Gözleri önünde çeşitli gök ve yer olayları meydana geliyor. Demek ki, bir yer sarsıntısı sırasında her an toprağın alt-üst olması ya da gök parçalarının başlarına yağması muhtemeldir. İşte tövbe edip Allah'a dönen, sözü edilen koyu sapıklığın pençesinde olmayan kalp için bunda gerçekten alınacak ders vardır.⁷⁵

3.2.3. TABİAT OLAYLARIYLA İLİŞKİLENDİRİLEN DEPREM AYETLERİ

Kur'an-ı Kerim de, sarsıntıdan bahseden bazı ayetlerde bu sarsıntı olayının tabiatla ilişkilendirildiğini görmekteyiz. Dünyanın yaratılışının tabiatında sarsılma olayı olduğunu Yüce Allah'ın bu özelliği dengelemek için dağları yarattığını beyan etmektedir.

*“(Allah), Gökleri, dayanak olmaksızın yarattı, siz onu görüyorsunuz. Sizi sarsmasın diye, Arz'a, dağlar bıraktı ve orada her canlıdan yaydı. Biz gökten su indirdik, böylece orada, her güzel çiftten bitki bitirdik.”*⁷⁶

Jeoloji bilginleri, dağların yerkürenin içinin soğuması sonucu oradaki gazların donması ve hacimlerinin eksilmesinden kaynaklanan yerkabuğu çıkıntıları olduğunu söylerler. Gazların donup hacimlerinin azalmasına bağlı olarak yerkabuğu büzülerek kıvrımlanmaktadır. Gazlar soğuyup orada burada hacimleri küçüldüğünde içteki büzülmelere uygun olarak kabukta girintiler çıkıntılar oluşmaktadır, diyorlar. Bu teorinin doğru veya yanlış olması fark etmez. İşte Allah'ın Kitab'ı, dağların varlığının yerin dengesini koruduğunu, bu nedenle yerin sarsılıp sallanmadığını

⁷³ Kutup, a.g.e., XI/357

⁷⁴ Sebe, 34/9

⁷⁵ Kutup, a.g.e., XII /104-105

⁷⁶ Lokman, 31/10

belirtiyor. Buna göre bilginlerin teorileri mantıki görünüyor. Gazların büzülmesi ve yerkabuğunun oradan buradan kasılması durumunda, böyle dağlar oluşması yerin dengesini sağlar.⁷⁷

*“Arzda birbirine komşu kıtalar vardır, üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır ki hepsi bir su ile sulanıyor. Biz onların bazısını, bazısından üstün kılıyoruz. İşte bunlarda da aklını kullanacak zümreler için elbette ayetler bulunmaktadır.”*⁷⁸

Yeryüzünde, karakter ve mahiyet bakımından farklı farklı olan kara parçaları bulunmaktadır. Bununla beraber bunlar, birbirine komşudurlar. Bunların bir kısmı tuzlu, bir kısmı gevşek, bir kısmı sert ve kayalık, bir kısmı bitkiye elverişli, bir kısmı taşlı veya kumlu, bir kısmı da çamurlu ve bataklıktır. Üstelik birbirine bitişiktir.⁷⁹ Ayeti kerimede yeryüzünün yaratılışından bahsedilirken komşu kıtaların varlığından söz ediliyor. Bu durum, kıtaların kayması ve levha tektoniği kuramında bahsedilen tabiat olayları ve sonuçlarıyla örtüşmektedir.

*“Yarılan yere yemin olsun ki !”*⁸⁰

Burada arzın özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu özelliklerden biri de arz'ın yarıлма özelliğinin olmasıdır. Burada geçen ‘Sad’ kelimesi: Şakk ve infitar kelimeleri gibi yarılmak, çatlamak ve çatlak demektir. Genellikle yerkürede bulunan ve gerek ekin, gerek diğer sebeple meydana gelen çatlakla, yarıklar, arklar, hendekler, vadiler ve yolcuların çiğneyip iz yaptığı yollar gibi herhangi bir çatlaklığa işaret etmektedir.⁸¹ Burada Arz'ın yarıлма (çatlak) özelliğine sahip olması, fayların oluşumuna ve varlığına işaret sayılabilir.

*“O, sizi sallayıp çalkalar diye, yeryüzüne sabit ve muhkem dağlar, ırmaklar, yollar koydu. Ta ki, maksatlarınıza ulaşasınız.”*⁸²

Dağların, o büyük ağırlıkları ve alabildiğince de kuvvetleri sebebiyle, dünyanın merkezine doğru yönelmeleri, tıpkı, yerkürenin dairesel olarak dönmesine mani olan kazıklar gibi olurlar. Böylece de bunlar, yerin dairesel hareketine mani olmaları manasında, yerin sağa sola meyledip yalpalamasına engel olmuş olurlar.⁸³

⁷⁷ Kutup, a.g.e., XI/466-467

⁷⁸ Rad, 13/4

⁷⁹ Razi, a.g.e., XIII/387-388

⁸⁰ Tarık, 86/12

⁸¹ Elmalılı, a.g.e., IX/131

⁸² Nahl, 16/15-16

⁸³ Razi, a.g.e., XIV/185-187

“Ve onları sarsmasın diye, Arz’da dağları kıldık (yarattık). Yine onda (dağlarda), yollar açtık, umulur ki hidayet (doğru yolu) bulurlar.”⁸⁴

Bununla sarsılmaz dağların yeryüzünde dengeyi sağladıkları, böylece yeryüzünü sarsılmadan, çalkalanmadan korudukları vurgulanıyor. Yeryüzünde dengenin sağlanması çeşitli şekillerde olabilir. Dünyanın dışarıdan karşılaştığı basınçla, içindeki baskılardan gelen ve bölgeden bölgeye değişen basınç arasındaki dengenin korunması olabilir. Bir yerde dağların yukarı doğru yükselmeleri bir başka yerdeki çöküntüyü karşılamış olabilir. Her ne şekilde olursa olsun, bu ayet açıkça dağlar ile yerin dengesi ve istikrarı arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.⁸⁵ Bu mezkur ayetlerde deprem olayının dünyanın doğasında var olduğuna ve dağların bunu dengelemek için yaratıldığına vurgu yapılmıştır.

“Sizi, sarsmasın diye, Arz'a dağlar bıraktı. Irmaklar ve yollar (kıldı). Umulur ki doğru yolu bulursunuz.”⁸⁶

Modern bilim yere çakılmış sabit dağların varoluş sebeplerini açıklıyor. Fakat Kur'an-ı Kerim'in ifade ettiği, bu denge görevini dile getirmiyor. Dağların varlığını birbirleriyle çelişkili birçok teorilerle açıklıyor. Kur'an-ı Kerim dağların yeryüzünün dengesini koruduğunu ifade etmektedir. Modern bilim, henüz bu görevi keşfedebilmiş değildir.⁸⁷

Bu ayeti kerimelere baktığımızda sarsıntı olayının yeryüzünün doğasında var olduğunu, dağların gerçek işlerinin, yeryüzünün denge, devinim ve hızını düzenlemek olduğunu göstermektedir. Bizim bu sonuca varmamızın nedeni Kur'an'ın birçok yerinde dağların bu yararlılığından açıkça bahsetmiş olmasıdır.⁸⁸

3.3. DEPREMLE HELAK EDİLEN KAVİMLER

Kur'an'ı Kerim ayetlerine baktığımızda depremle helak edilen bazı kavimler olduğunu görmekteyiz. Bu kavimler şunlardır.

⁸⁴ Enbiya, 21/31

⁸⁵ Kutup, *a.g.e.*, X/126

⁸⁶ Nahl16/15

⁸⁷ Kutup, *a.g.e.*, IX/169

⁸⁸ Mevdudi, *a.g.e.*, III/15

3.3.1. SEMUD KAVMI VE HZ. SALİH

Hz. Salih b. Ubeyd soyu, Esif (Asit) b. Kemaşic b. Ubeyd b. Hadir b. Semud, b. Âbir b. İrem, b. Sâ'm, b. Nuh (a.s.)'a dayanır. Hz. Salih (a.s.), Semud kavmi içinde Baba ve Ana soyu yönünden en seçkin ve üstün bir durumda idi. Kendisi, daha önce ticaretle uğraşmıştı. Hz. Salih (a.s.)'ın kavmi, İkinci Âd diye anılan Semud kavmi olup Arabul'âribedendir. Yüce Allah, Birinci Âd'ı, yani Hz. Hûd (a.s.) kavmini helak ettikten sonra, onların ardından Semud kavmini yeryüzüne hâkim kılmıştı.⁸⁹ Kur'ân-ı Kerim'de, Semûd kavminin vadilerde kayaları oymak suretiyle edindikleri sağlam evler ve köşklerde oturduklarını açıklamış, yaşadıkları bölge, vâdî veya şehir ismi zikredilmemiştir. Bu konuda Fecr sûresinin dokuzuncu âyetinde şöyle denilmektedir:

“*Vadide kayaları oyarak evler yapan Semûd kavmine*” İslâm tarihçileri ve müfessirler, âyette geçen ancak ismi zikredilmeyen vâdînin, Kuzey Arabistan'daki Vâdilkurâ olduğunda görüş birliği etmişlerdir. Buna göre Semûd kavmi, Arabistan yarımadasının kuzey-batı kısmında yer alan Vâdilkurâ bölgesinde yaşamış sayılır.⁹⁰ Hz. Salih (a.s.)⁹¹ ve kavmi Semûd'un, Hz. İbrahim (a.s.)'dan önce yaşadığı hususunda görüş birliği vardır. Tarihçiler, kavme ismini veren Semûd'u, Hz. Nuh (a.s.)'ın dördüncü batından torunu olarak kaydederler. Buna göre Semûd'un soy kütüğü şöyledir: Semûd b. Câbir b. İrem b. Sâ'm b. Nuh'tur.⁹² Rivayete göre Semud kavminin yaşadığı dönemde insanların ömrü çok uzundu ve evler daha yapanların sağlıklarında eskiyip yıkılıyordu. Bu yüzden onlar, daha sağlam binalar yapmak için çözüm aradılar ve neticede, kayaları oyarak evler edindiler. Mühendislik alanında oldukça ilerlediler ve kalıntıları günümüze ulaşan muhteşem kaya evler inşâ ettiler. Selefleri olan birinci Âd kavminin yüksek sütunlu binalar yapmasına karşılık Semûd toplumu, dağ ve kayaları oyma sanatını geliştirerek, dağları oymak suretiyle muhteşem bina ve köşkler yaptılar. Büyük binalarla süslenen şehirleri, vadilerde ve dağ zirvelerinde oyulmuş, birer sanat eseri mağaralar sahipti. Semûd kavmine ait bu binaların kalıntılarının önemli bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Bu kalıntılar, Semûd kavminin merkezi Hıcr şehrinin bakiyesi olan bir köyün civarındadır.⁹³ Âd kavminin helakinden sonra, sadece Hz. Hûd (a.s.) ve ona iman edenler kurtulmuştu. Hayatta kalan bu insanların nesilleri, bir süre hak din üzere devam ettiler. Ancak zamanla hak yoldan çıkarak, Allah dışında kendilerine başka ilâhlar edinmeye başladılar. Hz. Nuh (a.s.) ve Hz. Hûd (a.s.) kavimlerinde olduğu gibi insanlar, elleriyle putlar yaparak onlara tapmaya koyuldular. Giderek tümüyle putperest bir

⁸⁹ İbn Kesîr, *el-Bıdaye ve'n-Nihaye* (Trc.: Mehmet Keskin), I-XV, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2000, I/183-195; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I-II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: I/15

⁹⁰ İbn Kesir, *Tefsir*, VI/3014-3019; İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yay., İstanbul, 2012 s.176

⁹¹ Hz. Salih (a.s.)'ın ismi Kur'ân-ı Kerim'de dokuz âyette geçmektedir: A'râf sûresi, 7/73, 75, 77; Hûd sûresi, 11/61, 62, 66, 89; Şuarâ sûresi, 26/142

⁹² Yiğit, *a.g.e.*, 176

⁹³ Köksal, *a.g.e.*, I/126; Yiğit, *a.g.e.* s.176

toplum hâline gelen Semûd, Vedd, Cedd, Hedd, Semş, Menâf, Menât ve Lât isimlerini taşıyan putlara tapıyordu.⁹⁴ İlâhî dinlerden uzaklaşan bütün toplumlarda olduğu gibi, Semûd kavminde de ahlâk ve adalet ortadan kalkmış, yeryüzünü zulüm ve kötülükler kaplamıştı. Gelir dengesi iyice bozulmuş, zengin sınıf arasında, kayalarda oyulmuş muhteşem köşkler yapmak, yiyecek ve içecek maddelerine aşırı düşkünlük ve zorbalık çok yayılmıştı.

Allah Teâlâ, bu kavmi sapıklıklardan kurtararak hak dine davet etmek üzere, onların içinden, asil bir aileye mensup, sevip saydıkları ve gelecekte kendisinden güzel hizmetler bekledikleri Hz. Salih b. Ubeyd'i peygamber olarak görevlendirdi. Hz. Salih (a.s.) ilk günlerden itibaren, diğer peygamberler gibi, kavmini bir olan Allah'a ibadete davet etti. Allah'tan başka ibadet edilecek bir ilâh olmadığını, insanlığın atası Hz. Âdem (a.s.)'ı topraktan, onun soyunu ise bir damla sudan yaratan Yüce Allah'ın kendilerini yeryüzünün sakinleri ve imarcıları kıldığını açıkladı. Dolayısıyla, O'na ortak koşmaktan vazgeçerek, tövbe edip O'na dönmelerini ve sâdece O'na kulluk etmelerini istedi:

*“Semûd kavmine kardeşleri Hz. Salih'i gönderdik. Ey milletim! Allah'a kulluk edin; O'ndan başka tanrınız yoktur; sizi yeryüzünde yaratıp orayı imâr etmenizi dileyen O'dur. Öyleyse O'ndan mağfiret dileyin, sonra da O'na tövbe edin. Doğrusu Rabbim size yakın ve duâları kabul edendir, dedi.”*⁹⁵

İlahi daveti, içlerinden fakir tabakaya mensup bâzı kişiler dışında, Semûd halkının çoğu, reddetti. Müşrikler, Hz. Salih(a.s.)'ı büyülenmiş ve bu yüzden aklını kaybetmiş olmakla suçladılar. Aralarında bozgunculuk çıkardığını, toplumu böldüğünü, toplumun zararına yol açacak işler yaptığını ve bu yüzden başlarına huzursuzluk getirdiğini söylüyorlardı. Onun, mâruz kaldığı sihir yüzünden kendisini peygamber zannettiğini iddia eden Semud kavminin elebaşları, sonunda ondan, hak peygamber olduğunu gösterecek bir mucize istediler. Rivayete göre onlar, mucize olarak, bildikleri bir kayadan çıkacak bir devenin, herkesin önünde doğurmasını teklif etmişlerdi. Onların bu istekleri karşısında Hz. Salih (a.s.), oturup düşünmeye başladı. O sırada kendisine gelen vahiy meleği Cebrail (a.s.), 2 rek'at namaz kılmasını ve ardından müşriklerin istediği deveyi göndermesi için Allah'a duâ etmesini söyledi. Hz. Salih (a.s.)'ın duası üzerine, Allah Teâlâ, bahsettikleri kayadan mucize olarak ‘Nâkatullah’ Allah'ın devesi” diye isimlendirilen dişi deveyi çıkarttı. Bunun üzerine, Cenda b. Amr ile bazı kişiler, Hz. Salih (a.s.)'a iman etti.⁹⁶

Hz. Salih (a.s.), Rabb'inin, kendisine verdiği devesinden hiç ayrılmazdı. O, nereye yönelse, onun yanında bulunurdu. Deve, bir gün Semud kavminin suyundan içer, bir gün de, onlar Deve'nin sütünü sağar, içerlerdi. Semud kavmi, Rab'lerinin emrine karşı, kibir ve gurura düştüler, azgınlık ettiler, deveyi boğazladılar. Semud kavminin bu konuda toplu olarak sorumlu tutulması ile ilgili olarak Katâde'den gelen

⁹⁴ Yiğit, a.g.e., s.179

⁹⁵ Hud, 11/61

⁹⁶ Köksal, a.g.e., I/127; Yiğit, a.g.e., s.185,

rivayete göre, deveyi öldüren kişiler, kavmin deveyi öldürülmesi işinden razı olup olmadıklarını öğrenmek üzere; Semud kavminin hepsini dolaşmış ve onaylarını almışlar.⁹⁷ Böyle olmasa bile deveyi içlerinden en azgınları olan tek bir kişi öldürdüğü halde, kâfirlerin tamamı onu bu konuda destekledikleri için, onların tamamı suç ortağı sayılmıştır. Burada toplumun genel isteği neticesinde herkes adına işlenen bir suç olması dolayısıyla, toplumsal bir suç söz konusudur. Zîrâ suçu işleyenler, kavmin temsilcileri konumunda sayılır. Nitekim Allah Teâlâ, kavmin en azgınları tarafından işlenen bu suçu, ortak bir suç şeklinde, bütün kâfirlere nispet etmiştir⁹⁸ Deveyi boğazlayanlardan birisi; kızıl, sarışın, gök gözlü, köse, kısa bir adamdı. Öteki de; uzun boylu, akılsız ve titrek bir kimse idi. Ana deve, kesilince, yavrusu kaçıp dağa çıktı. Yavru deve, Hz. Salih (a.s.)'ı görünce, ağladı ve üç kerre böğürdü.

Hz. Salih (a.s.) Semud kavmine:

“Her böğürüş, bir eceldir. Yurdunuzda, üç gün daha yaşayacaksınız. Bu, yalanlanamayacak bir va'd'dir” dedi. Semud kavminden, Hz. Salih (a.s.)'ı öldürmeğe kalkışanlar oldu. Fakat Allah, Onu korudu.

Semud kavmi, Hz. Salih (a.s.)'la alay ederek, azaba ne zaman uğrayacaklarını, sordular. Hz. Salih (a.s.):

“Azap alâmeti, birinci günde, yüzleriniz sararmış olarak sabaha çıkacaksınız!

İkinci günde, yüzleriniz kızarmış olarak sabaha çıkacaksınız!

Üçüncü günde, yüzleriniz kararmış olarak sabaha çıkacaksınız!” Dedi.⁹⁹

Gerçekten de, ilk günde sabaha çıktıkları zaman, küçük büyük, erkek, kadın, hepsinin yüzleri sapsarı kesilmişti. Bunun üzerine, Semud kavmi, helak olacaklarını ve Hz. Salih (a.s.)'in doğru söylemiş olduğunu anladılar. İkinci gün, yüzleri kızarmış olarak sabaha çıktılar. Üçüncü gün, yüzleri kara boya sürünmüş gibi kararmış olarak sabaha çıktılar. Dördüncü gün, pazar günü, sabaha çıktıkları zaman, kendilerine azabdan, cezadan neler geleceğini, gelecek azabın hangi yandan, üzerlerine gökten mi? yoksa ayaklarının altından, yerden mi? geleceğini bilmiyorlar; kâh başlarını kaldırıp semaya bakıyorlar, kâh gözlerini yere dikiyorlardı! Sabaha girdikleri sırada, güneş doğarken, gökten, onlara tarifsiz korkunç bir çığlıkla ve altlarından da, son derece şiddetli bir sarsıntı ile helak oldular.¹⁰⁰

⁹⁷ İbn Kesir, *Tefsir*, VI/3014-3019

⁹⁸ Yiğit, *a.g.e.*, s.186

⁹⁹ İbn Kesir, *Tefsir*, VI/3014-3019

¹⁰⁰ İbn Kesir, *Tefsir*, VI/3014-3019

3.3.2. LUT KAVMI VE HZ. LUT

Hız. Lût b.Hâran soyu, Târah b.Nahor b.Saruğ'a dayanır. Hız. Lût (a.s.); Hız. İbrahim (a.s.)'ın yeğeni, yani kardeşi Haran'ın oğlu idi.¹⁰¹ Hız. Lût (a.s.); Hız. İbrahim (a.s.)'a ilk iman eden ve Allah yolunda, Onunla birlikte hicret etmek şerefine eren, Hız. İbrahim (a.s.)'ın yolunda ve Şeriatında, ibâdet ehli, cömerd, sabırlı, müttakî, konukseverdi. Çiftçilik eder, eker biçer, elinin emeğiyle geçinen mübarek bir zattı.

Hız. İbrahim (a.s.)'ın beraberindeki muhacirler, Babil'den ayrılınca, Harran'a varıp orada bir müddet oturdular. Oradan, Ürdün'e, Ürdün'den de, Mısır'a gittiler. Şam'a dönmek üzere, Mısır'dan ayrıldılar. Daha sona Filistin toprağında, Filistin ile Kudüs arasında, Şam çölündeki Seb diye anılan yere varıp indiler. Hız. İbrahim (a.s.), Seb halkının, uygunsuz tutum ve davranışları yüzünden, burada ayrılarak Filistin toprağında Remle ile İlya (Kudüs) arasında bir yere gelip yerleşti. Yüce Allah, Hız. İbrahim (a.s.)'a, rızık ve geçim bolluğu, servet ve hizmetçiler ihşan etti. Hız. İbrahim (a.s.)'ın kardeşi Haran'ın oğlu Hız. Lût (a.s.) da orada malı çoğaldı. Hız. İbrahim(a.s.) ona: *"Yüce Allah, bizim mallarımızı, küçük büyük baş hayvanlarımızı çoğalttı. Sen, yanımızdan ayrılıp Sedum ve Amure şehirlerine yerleş"* dedi. Bu şehirler, Hız. İbrahim (a.s.)'ın oturduğu yerin yakınında idi, Hız. Lût (a.s.), oraya gidip yerleşti. O taraflara gelen bir kral, Hız. Lût (a.s.) ile çarpışıp onu esir alıp mallarına el koydu. Hız. İbrahim (a.s.), bunu haber alır almaz, 318 kişilik maiyetiyle gidip çarpışarak Hız. Lût (a.s.)'ı kurtardı ve gasb edilen mallarını da, geri aldı. Allah ve Resulü'nün düşmanlarından birçoklarını öldürdü. Hız. Lut (a.s.) Sedum ve Amureye peygamber olarak gönderildi. Bu kavim için şöyle denilmektedir:

Sedum ve diğer şehir halklarının, şehir dışında, yol üzerinde bostanları ve meyve bahçeleri vardı. Yağmursuzluktan, kuraklık ve kıtlığa uğradıkları zaman, birbirlerine: *"İçinde geçimliğiniz bulunan meyve bahçelerinizi, dışarıdan gelecek yolculardan koruyunuz"* dediler. Nasıl koruyalım diye birbirlerinin yanına gidip geldiler. Sonunda: *"Yurtlarınıza gelen tanımadığımız yabancıların elbisesini soyup, ırzlarına geçiniz. Siz, böyle yapmayı, âdet edindiğiniz zaman, insanlar şehirlerinize ayak basamazlar, dediler ve dediklerini de yapmağa başladılar."*¹⁰²

Bundan böyle yolları kesiyor, yurtlarından geçen erkek yolculara sataşüyor, onlarla alay ediyor, yakaladıklarının ırzına geçiyorlardı. Kendi toplantı yerlerinde birbirleriyle osuruşmaktan, hattâ yollarda, açıktan açığa birbirlerinin ırzına geçmekten utanmıyorlardı. Onlardan biri, bir kimsenin zorla ırzına geçer, onu döver, sonra da, sana yaptığım bu işe karşılık ücretimi ver, derdi. Hâkimleri de, fail lehine hüküm verirdi. Hız. Lût (a.s.) kavmi, bu hayâsızlıklara, hayvanları da, geride bı-

¹⁰¹ Köksal, a.g.e., I/24

¹⁰² Köksal, a.g.e., I/246

rakacak şekilde devam ediyorlardı.¹⁰³

Hız. Lût (a.s.), bu kötülüğün son derece yaygın olduğu ve açıkça işlendiği bir halka uyarıcı olmuştu. Diğer peygamberlerin yaptığı gibi O, kendisinin Allah tarafından görevlendirilen bir peygamber olduğunu söyleyerek onları, Allah'a îmâna ve içinde buldukları kötülükleri terke çağırıldı. Onları, işlemekte oldukları kötülükler yüzünden çarptırılacakları korkunç azaptan sakındırdı. Vazifesinin bir elçilikten İbaret olduğunu, kendilerinin iyiliğini düşünen bir kardeşleri olarak yaptığı bu görev karşısında herhangi bir ücret istemediğini açıkladı. Görevinin karşılığını sadece Cenab-ı Hak'tan beklediğini vurgulayarak, onları içine düştükleri büyük ahlâksızlığı; yani erkeklerin erkeklerle cinsel ilişki kurmasını bırakmaya çağırıldı. Ancak, küfürde çok ileri gitmiş olan bu kâfirler, kendilerini hidayete çağırılan Hız. Lût (a.s.)'ın davetini reddettiler.¹⁰⁴ Şirk üzere bulunan ve büyük bir ahlâkî çöküntü içinde olan insanlar, aralarında Allah'tan korkan ve kötülüklerden uzaklaşmaya çalışan iyi insanların bulunmasına bile tahammül edemiyorlardı. Aralarında, kendilerini ahlâk ve fazilete çağırarak kimselerin kalmaması için, Hız Lut (a.s.) ve inananları yurtlarından çıkarmaya karar vermişlerdi.

Lût kavminin helaki için görevlendirilen ve güzel yüzlü üç delikanlı kılığına giren melekler, önce Hız. İbrahim(a.s.)'a uğradılar. Olağanüstü ve çok önemli olayları bildirmek için geldiklerinde insan kılığına bürünen meleklerin Hız. İbrahim (a.s.)'a verdikleri haberlerden biri de, Lût kavminin helâkiyle görevlendirilmiş olmalarıydı. Hız. İbrahim (a.s.), bu gerçeği öğrenince, yeğeni Hız. Lût (a.s.)'ın orada olduğunu söyleyerek, bu felâkete üzüleceğini açıklamıştı. Ancak melekler, azabın sâdece kâfirlere dokunacağını, Hız. Lût (a.s.) ve ona îmân edenlerin ise kurtulacağını, onun ailesinden yalnızca kâfirlerle birlikte hareket eden karısının helak edileceğini söylediler.

*“Elçilerimiz Hız. İbrahim'e (İshak ve Yakub'un doğacaklarını bildiren) müjde ile geldiklerinde, biz bu memleketin halkını yok edeceğiz, çünkü oranın halkı zalim kimselerdir, dediler. Hız. İbrahim, ama Lût oradadır, dedi. Elçiler, biz orada olanları daha iyi biliriz; azaba uğrayanlardan olacak karısı dışında, onu da ailesini de kurtaracağız, dediler.”*¹⁰⁵

Hız. İbrahim (a.s.)'dan ayrılan melekler, Sodom'a gelerek Hız. Lût (a.s.)'a misafir oldular. Her biri oldukça yakışıklı bir delikanlı kılığındaki meleklerin kendisine misafir olması, Hız. Lût (a.s.)'ı son derece sıkıntıya düşürmüştü. Çünkü o, tanımadığı misafirlerinin melek olduğunu bilmediğinden, erkeklere düşkün olan kâfirlerin, bu güzel yüzlü delikanlılara sarkıntılık yapmasından korkuyordu. Bu sıkıntı içinde misafirlerini sapıklardan nasıl koruyacağını düşünüyordu. Korkusu boşuna değildi; nitekim onun evine genç delikanlıların geldiği, kısa sürede duyuldu. Kavmi Hız. Lût (a.s.)'a erkek misafir gelmesini yasakladığı için Hız. Lût (a.s.) bunları

¹⁰³ İbn Kesir, *Tefsir*, VI/3021; Köksal, *a.g.e.*, I/146; Yiğit, *a.g.e.*, s.275

¹⁰⁴ Yiğit, *a.g.e.*, s.276

¹⁰⁵ Ankebut, 29/31-32

gizlice evine almıştı. Bu misafirlikten ancak hane halkının bilgisi vardı. Fakat Hz. Lût (a.s.)'ın karısı evden gizlice çıkarak şehre gitmiş ve halka: “Evimize öyle güzel yüzlü ve güzel kokulu misafirler geldi ki bunlar gibisini bu güne dek görmedim” demişti. Hz. Lût (a.s.)'ın kavmi koşarak Hz. Lut (a.s.)'ın evine geldiler. Hz. Lût (a.s.) ayette buyrulduğu gibi onlara: “*Ey kavmim! Allah'tan korkun. Misafirlerimin yanında beni rezil rüsvay etmeyin. Acaba içinizde akli başında bir kimse yok mu?*” dedi, sonra önelerine geçip, onları engelleyerek: “*İşte kızlarım! Sizin için onlar daha temizdir. Onlardan dilediğinizi isteyin alın*” dedi. Onlar Hz. Lût (a.s.)'a: “Bizim kızlarında senin de bildiğin gibi hiç gözümüz yoktur. Elbette ne arzu ettiğimizi sen de bilirsin. Biz seni elâleme karışmaktan menetmedik mi?” dediler. Onların bunu kabul etmemesi üzerine Hz. Lut (a.s.): “*Ah size karşı güç ve kuvvetim yeterli olsaydı, muhkem bir kale'ye sığınabilseydim*” dedi.¹⁰⁶ Pek çok sapık, gelen misafirlere sarkıntılık niyetiyle onun evinin etrafında toplanmıştı. Onların iğrenç niyetlerini anlayan Hz. Lût (a.s.), misafirlerini onların tecavüzünden korumak için, onlara kızlarını nikâhlamayı teklif etti. Akli başında olanları kendisini anlamaya ve yardıma çağırdı. Ancak Sodomlu sapıklar, onun bu teklifine razı olmadılar. Ona, kızlarıyla evlenmek gibi bir isteklerinin olmadığını, ne istediklerini de kendisinin iyi bildiğini söylediler. Ahlâksızlıkta ne derece ileri gittiklerini, en iğrenç günahı işlemekte ne derece azgınlaştıklarını ortaya koyan bir cevap verdiler.¹⁰⁷

Hz. Lût (a.s.), kendilerini kuşatan tehlikeyi genç misafirlerine bildirmek zorunda kalmıştı. Onları savunmaktan âciz olduğunu, kendisini destekleyecek bir taraftar kitlesinin bulunmadığını ve kendilerini koruyacak sağlam bir sığınağının mevcut olmadığını açıkladı ve çaresizliğini dile getirdi.

Misafirleri ise, Hz. Lut (a.s.)'a Allah'ın elçileri olduklarını hatırlatarak şöyle dediler: “*Ey Lut, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana kesin olarak ulaşamazlar. Gecenin bir parçasında ailenle birlikte yürü (yola çık). Sakın, hiçbiriniz dönüp arkasına bakmasın; fakat senin karın başka. Çünkü onlara isabet edecek olan, ona da isabet edecektir. Onlara va'dolunan (azap) sabah vaktidir. Sabah da yakın değil mi?*”¹⁰⁸

Bu kavim sapıklıkta o derece ileri gitmişti ki, içlerinden bu ahlâksızlığa karşı çıkan hiç kimse yoktu. Böylesine iğrenç bir isteği, temizliği ve iffetiyle ma'ruf Hz. Lût (a.s.)'a söylemekten çekinmemeleri, bu suçun onların arasında ne kadar yaygın ve ne kadar normal sayılan bir davranış haline geldiğini ortaya koymaktaydı. Onların cinsî sapıklıklarının derecesi, bu iğrenç fiili işlemek için büyük bir sevinç içinde hem de toplu bir şekilde gitmelerinden anlaşılmaktadır.¹⁰⁹ Hz. Lût (a.s.) kavminin kötü tutum ve davranışları ve helak edilişleri, Kur'ân-ı Kerimde şöyle açıklanır:

¹⁰⁶ Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî İbnü'l Esir, *İslam Tarihi (el-Kamil fi't Tarih Tercümesi)*, (Çev.: Ahmet Ağırakça, Yunus Apaydın, Abdülkerim Özaydın, Zülfikar Tüccar, M. Beşir Eryarsoy), I-XII, Bahar yay., İstanbul, 1985, I/113

¹⁰⁷ Köksal, *a.g.e.*, I/257; Yiğit, *a.g.e.*, s. 279

¹⁰⁸ Hud, 11/ 81

¹⁰⁹ Yiğit, *a.g.e.*, s.277

“Ona (Hz. Lût (a.s.)'a) şu (kesin) emri Vahy ettik: Sabaha çıkarlarken, onların, arkası, muhakkak, kesilmiş olacaktır.”¹¹⁰

“Hz. Lût (a.s.) kavmi, (kendilerini azabla) korkutan (emir)leri, yalan saydılar.”¹¹¹

“And olsun ki: (Hz. Lût, onlara kendilerini) azabla yakalayacağımızı da, haber vermişti. Fakat, onlar, bu korkutmaları, şüphe ile yalanladılar.”¹¹²

“Hayatına yemin ederim ki: onlar, sarhoşlukları (azgınlıkları) içinde, muhakkak, serseri bir halde idiler.”¹¹³

“And olsun ki: onlar, konuklarına (bile) kötülük yapmayı kast etmişlerdi. Biz de, gözlerini, silme kör ediverdik. İşte, azabımızı ve tehditlerimizin (akıbetini) tadınız.”¹¹⁴

“And olsun ki, onlara, bir sabah (yakalarını) asla bırakmayacak olan bir azap baskın yaptı. İşte, (dedik) tadınız benim azabımı ve tehditlerimin akıbetini.”¹¹⁵

“Onları, Işrak vaktine girdikleri sırada, o (korkunç) sayha (çılgılık), birden yakalayiverdi. Hemen (şehirlerinin) üstünü, altına getirdik. Tepelerine de, balçıktan pişirilmiş bir taş (yağmuru) yağdırdık”¹¹⁶

Vaktâ ki, azap emrimiz geldi. (O memleketin) üstünü, altına getirdik! Tepelerine de, balçıktan pişirilmiş, istiflenmiş taşlar yağdırdık ki, onlar, Rabb'inin katında hep damgalanmışlardı. Onlar, zalimlerden uzak değildir.”¹¹⁷

“Onların üzerine, bir (azap) yağmuru yağdırdık. İşte, bak! Günahkârların sonu, nice olmuştur.”¹¹⁸

“O şehrin harabeleri”¹¹⁹ gerçekten, (herkesin görebileceği işlek) bir yol üstün-

¹¹⁰ Hicr, 15/66

¹¹¹ Kamer, 54/33

¹¹² Kamer, 54/36

¹¹³ Hicr, 15/72

¹¹⁴ Kamer, 54/337

¹¹⁵ Kamer, 54/39

¹¹⁶ Hicr, 15/73-74

¹¹⁷ Hud, 11/82-83

¹¹⁸ Araf, 7/84

¹¹⁹ Köksal, a.g.e., I/257

de (hâlâ) durucudur!” “Bunda, iman edenler için, muhakkak, bir ibret vardır.”¹²⁰

“And olsun ki, aklını kullanacak bir kavim için, biz, oradan apaçık bir nişâne bırakmışız.”¹²¹

Hz. Lût (a.s.)’ın karısı, duyduğu korkunç bir gürültü üzerine arkasına dönüp: “Vaah kavimciğim!” diyerek acındığı sırada, Yüce Allah, gönderdiği taşla onu da, helak edip özlediği kavmine kavuşturdu. Hz. Lût (a.s.)’ın imansız karısının adı, Vâhile idi.¹²²

Geçen ayetlerin ifadelerinden anlaşılmaktadır ki, Hz Lut (a.s.)’ın kavminin helaki üç çeşit azap birden olmuştur:

1- Korkunç, şiddetli bir ses.

2- Depremle veya başka bir şekilde şehirlerinin ters-yüz edilmesi(alt üst edilmesi).

3- Üzerlerine kızgın taşların yağdırılması.¹²³

3.3.3. MEDYEN HALKI VE HZ. ŞUAYB

Hz. Şuayb (a.s.)’ın bir diğer adı da “Yesrun” idi. Yesrun b. Day’ûn b. Ankâ b. Sabit b. Medyen’dir. Medyen’in babası ise, Hz. İbrâhim’dir. Hz. Şuayb Peygamber Hz. Lût (a.s.)’ın kızının oğludur.¹²⁴

Medyen, Kulzum denizinin üst tarafında, Tebük şehrinin hizasında, Tebük’e, altı Merhale kadar uzaklıkta, Tebük’ten daha büyük bir şehirdir. Medyen ile Tebük, birbirine komşu iki şehirdir. Hz. Mûsâ (a.s.), Mısır’dan kaçtığı zaman, Hz. Şuayb (a.s.)’ın davarlarını suladığı kuyu -üzerine bir bina yapılmış olarak- hâlâ Medyende bulunmaktadır. Medyen’e, Medyen b. Hz. İbrahim (a.s.)’dan dolayı, Medyen ismi verilmiştir. Meyden şehrine; hem Medyen b. Hz. İbrahim (a.s.) oğullarının, hem de yurtlarının ismi idi.¹²⁵

¹²⁰ Hicr, 15/76-77

¹²¹ Ankebut, 29/35

¹²² Köksal, a.g.e., I/258

¹²³ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsiru’l-Munîr fi’l-‘Akideti ve’ş-Şerî’ati ve’l-Menhec*, I-XXX, Daru’l-Fikr, Dimaşk, 1991, VII/280

¹²⁴ İbn-i Esir, a.g.e., I/145; İbn-i Kesir, *Tefsir.*, VI/3023

¹²⁵ Köksal, a.g.e., I/327

Medyen halkının, en büyük günahları; Allah'a şirk koşarak, çevresi birbirine sarmaşık meşe ağaçlarıyla sarılı bir meşe ağacına tapmaları, birçok günah işlemeleri, özellikle ölçerken ve tartarken, tam alıp eksik vermeleri, halkın eşyasına karşı, haksızlık etmeleridir. Yolları keserler, gelen geçenlerin mallarından onda bir pay alırlardı. İnsanları, Hz. Şuayb (a.s.)'ın yanına varmaktan korkutur, mü'minleri ölümle tehdit ederler, onları dinlerinden döndürmek isterlerdi. "*Hz. Şuayb (a.s.) yalancıdır! Sizi, dininizden döndürmesin!*" derlerdi.¹²⁶ Hz. Şuayb (a.s.), diğer peygamberler gibi, işin başında onları, uydurmuş oldukları sahte ilahları terk edip, tek olan Yüce Allah'a kulluk etmeye çağırdı. Onları, ölçü ve tartıda dürüst davranmaya davet etti. Maddi bakımdan iyi bir durumda olduklarını hatırlatarak, ölçü ve tartıyı eksik yapma alışkanlığını bırakmalarını, aksi takdirde bu kötü adet yüzünden büyük bir azaba çarptırılacaklarını söyledi. Helal kazancın bereket ve hayrına işaret etti. Söyledikleri gibi, gerçek müslümanlar iseler, yeryüzünde fitne ve fesat çıkarmayı bırakarak kendisine iman etmeleri gerektiğini vurguladı. Hz. Şuayb (a.s.) onlara hissî ve ma'nevî olarak yol kesmeyi yasaklıyor: "*Tehdîd ederek her bağın yolunu tutup oturmayın. Mallarını size vermedikleri takdirde, insanları ölümle tehdîd etmeyiniz, diyordu*"¹²⁷

*"Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'i peygamber olarak gönderdik. Şuayb onlara şöyle dedi: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. İşte size, Rabbiniz tarafından apaçık bir mucize (bir delil) gelmiştir. Ölçüyü ve tartıyı tam tutun, insanların mallarının değerini düşürmeyin. İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın. Eğer iman ediyorsanız, bu, sizin için daha hayırlıdır."*¹²⁸

Hz. Şuayb (a.s.), onlara Allah'ı hatırlatması, kendilerini, Allah'ın azabı ile korkutması, bir fayda vermedi. Hz. Şuayb (a.s.) ve ashabı'nın kararlılığını gören müşrikler, tehditlerini gittikçe şiddetlendirdiler. Aralarında onu zayıf bir şahıs olarak bildiklerini, meramını anlatmaktan dahi aciz olduğunu, kendilerinden üstün hiçbir yönünün bulunmadığını söyleyerek hakarete devam ederken, sonunda onu taşla öldürmekten bahsettiler. Onu aslında öldürmek istediklerini, ancak kavminin kan davasına kalkışmasından çekindikleri için bunu yapmadıklarını söylediler. Hz. Şuayb (a.s.), onlara aşiretinden değil, Allah'tan çekinip korkmaları gerektiğini söyledi ve asıl güç sahibinin Allah olduğunu O'nun ilminin yaptıkları şeylerin tamamını kuşattığını hatırlattı. Onların tehditlerine aldırmadığını ve Allah tarafından kendisine verilen tebliğ vazifesini her ne pahasına olursa olsun devam ettireceğini açıklayıp onlara meydan okudu. İleride rezil ve rüsvay edici azaba kimlerin uğrayacağını ve yalancıların kimler olduğunu birlikte göreceklarını söyledi.¹²⁹ Bunun üzerine kavmi şöyle cevap verdi: "*Ey Hz. Şuayb, biz senin söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Ve aramızda seni çok zayıf bir kimse olarak görüyoruz. Eğer*

¹²⁶ Köksal, a.g.e., I/328

¹²⁷ İbn-i Kesir, *Tefsir*, VI/3024 ; Öztürk, a.g.e., s.377

¹²⁸ A'raf sûresi, 7/85

¹²⁹ Öztürk, a.g.e., s.383

*kabilen olmasaydı, seni taşıyarak öldürürdük. Esasen bizim aramızda bir itibarın da yoktur.*¹³⁰

Başkalarının haklarına yönelik gaspları, vurgunculukları, haksızlıkları fazlalaşınca; yeryüzünde yaptıkları bozgunculuk had safhaya varınca; Putperestlikte işi daha da ileri götürünce; peygamberle ve Müslümanlarla olan mücadelelerini dayanılmaz bir seviyeye vardırıncaya bu kavmin helâk edilmesi hak oldu.¹³¹ Hz. Şuayb (a.s.) önce onlara şunları söyledi: *“Ey kavmim, benim yakınlarım sizin için Allah'tan daha mı önemli ki, O'nu arkanıza atıp unuttunuz. Bilin ki, Rabbim, bütün yaptıklarınızı ilmiyle kuşatmıştır. Ey kavmim! Bütün gücünüzle yapacağınızı yapın, ben de yoluma devam edeceğim! İleride rezil ve rüsvay edici azabın kime dokunacağını ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Bekleyin bakalım, ben de sizinle beraber bekliyorum!”*¹³² dedi. Daha sonra da helâk edilmeleri için açıktan açığa beddua etti ve ¹³³ *“Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında sen hak ile hüküm ver”*¹³⁴ dedi. Yani, durumumuzu ortaya çıkar, böylece de bizimle kavmimiz arasındaki şey apaçık ortaya çıksın. Böylece o, kavminin batıl yolda olduğunu gösteren bir azabın üzerilerine gönderilmesini istemişti.

Kur'ân-ı Kerim, Medyen ve Eyke halkının uğratıldığı azaptan çok kısa bahsetmiş, teferruata girmemiştir. Bu hususta verdiği bilgi, Medyen halkının korkunç bir gürültüyle (sayha) birlikte, meydana gelen şiddetli bir depremle helak olmasıdır.¹³⁵

*“(Azap) emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; zulmedenleri ise korkunç bir gürültü (sayha) yakaladı da yurtlarında dizüstü çöke kaldılar. Sanki orada hiç, barınmamışlardı.”*¹³⁶

*“Derken kendilerini bir sarsıntı (recfe) yakalayiverdi ve yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.”*¹³⁷

¹³⁰ Hud, 11/91

¹³¹ Çimen, a.g.e., s.281

¹³² Hud, 11/92-93

¹³³ Çimen, a.g.e., s.281

¹³⁴ A'râf, 7/89

¹³⁵ Öztürk, a.g.e., s.384

¹³⁶ Hûd, 11/94-95

¹³⁷ Ankebût, 29/37

3.3.4. ASHAB-I RESS

Ress ashabı; İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Cüreyc bunların, Semûd kasabalarından bir kasaba halkı olduğunu söyler. İbn Cüreyc'in naklettiğine göre İkrime, ashâb-ı Ress'in Felec denilen yerdeki *Yâsîn* ashabı olduğunu söyler. Katade, Felec'in Yemâme kasabalarından bir kasaba olduğunu belirtir. İbn Ebu Hâtîm'in Ahmed b. Amr b. Ebu Âsim kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre; Ress, Azerbaycan'da bir kuyudur. Süfyân es-Sevrî'nin Ebu Bükeyr'den, onun da İkrime'den rivayetine göre Ress; onların peygamberlerini gömdükleri kuyudur.¹³⁸

Ress bölgesinin tam olarak neresi olduğu konusunda elimizde kesin bir bilgi yoktur. Ress'lilerin yaşadığı bölgenin ihtilaflı olmasının yanı sıra, onların kimler oldukları konusunda da ittifak yoktur. Ashâb-ı Ress'in; kuyular etrafında hayat sürüp putlara taptıkları, Hz. Şuayb (a.s.)'ın peygamber olarak onlara gönderildiği söylenmektedir. Bir başka rivayete göre Hz. Salih Peygamberin kavminden, Semûd'dan geriye kalan ve Yemame'de Felç bölgesinde yaşayan, bu kimselere “Hanzalâ b. Safvan” adında bir peygamberin gönderildiği ve onu öldürdükleri rivayeti vardır. Ashâb-ı Uhdûd veya Ashâb-ı Yâsîn denen kavim oldukları şeklinde, farklı rivayetler de vardır. Rivayetlerden böyle bir kavmin varlığı anlaşılmatadır.¹³⁹ Günümüzde Arabistan'da Ress diye bir bölge de mevcuttur.

Bu kavim, peygamberlerini yalanlamakla kalmamış, ona büyük eziyetlerde bulunarak, onu kuyuya atma küstahlığında bulunmuştur. Başka rivayetlere göre onlar, peygamberlerini öldüren bir kavim olmuşlardır. Bütün bu yaptıkları sebebiyle bir kuyunun etrafında toplandıkları bir sırada, kuyunun çökmesiyle yaşadıkları bölgeyle birlikte yerin dibine batırılarak (Hasf) topluca helâk edilmişlerdir. Bu kavmin helâkiyle ilgili olarak Kur'ân'da kırıp geçirmek kelimesinin de kullanıldığını görmekteyiz.¹⁴⁰

“*Bunların her birine misaller getirdik, (öğüt almadıkları için) hepsini kırıp geçirdik.*”¹⁴¹

¹³⁸ İbn-i Kesir, *Tefsir*, XI/6009

¹³⁹ Çimen, *a.g.e.*, s.232

¹⁴⁰ Çimen, *a.g.e.*, s. 233

¹⁴¹ Furkan 25/39

3.3.5. KARUN VE MAİYETİ

Kârûn; Hz. Musa'nın kavminden biriydi. Onun Hz. Musa (a.s.)'a akrabalık noktasında ne derece yakın olduğu konusu ihtilaflıdır. İbn-i Abbas, İbrâhîm en-Nehaî, Abdullah İbn Haris İbn Nevfel, Semmâk İbn Harb, Katâde, Mâlik b. Dinar b. Cüreyc, Karun'un Hz. Musa (a.s.)'ın amcası oğlu olduğunu söylemişlerdir. Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr ise Karun'un; Hz. Mûsâ (a.s.)'ın amcası olduğunu söylemektedir.¹⁴² Kârûn öyle mal ve hazineler sâhibi oldu ki, söylendiğine göre hazinelerinin anahtarlarını kırk katır taşırdı. Karun'un sahip olduğu zenginliğin, Hz. Yusuf'tan kalan hazineler veya ayette de vurgulandığı şekliyle sahip olduğu bir ilim sayesinde elde ettiği mallardan oluştuğu söylenmektedir. Kaynaklar, Allah'ın Karun'a verdiği ilmin “kimya”¹⁴³ veya “simya” ilmi denilen madenleri altına çevirme bilgisi olduğunu nakletmektedir.¹⁴⁴ Karun mal ve servetinin çokluğu ile kavmine karşı zorba kesildi. Kavmi kendisine öğütte bulunarak azgınlığından vazgeçirmek istediler. Yüce Allah'ın kitabında buyurduğu gibi: “Şımarma, çünkü Allah şımarıkları sevmez. Allah'ın sana verdiği maldan harcayıp âhiret yurdunu ara. Dünyadan nasibini de unutma! Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun. Yeryüzünde fesat arama, çünkü Allah fesatçıları sevmez”¹⁴⁵ dediler. Ancak O, sahip olduğu mal ve hazinelerin kendi bilgi ve marifeti sayesinde elde ettiğini, iddia etti.¹⁴⁶

Kârûn azgınlığından vazgeçmedi, aksine azıttıkça azdı ve bir gün süs ve gösteriş içinde kavminin karşısına çıktı. Altın işlemeli kırmızı kumaş takımlarla bezenmiş iri beyaz bir ata bindi. Üzerinde sarı renkte elbiseler vardı. Yanında aynı şekilde süslü takımlarla bezenmiş iri atlara binmiş üç yüz cariye ile yakınlarından dört yüz kişi bulunuyordu. Dışı altın levhalarla kaplı, kapısı altın bir köşkü vardı. Gaflet ve cehalet içinde bulunanlar, malı gibi bu köşküne de gıpta eder, ona sahip olmayı dilerlerdi.

Yüce Allah'ın zekât verme emri gereği, o da Hz. Mûsâ'ya gelerek her bin dinar için bir dinar ve bunun gibi her bin şeye bir şey verdi, sonra evine döndüğünde bunu ağır bularak İsrail oğullarından güvendiği kimseleri toplayarak onlara:

“Bakıyorum ki Musa sizlere ne emrederse ona itaat etmektesiniz, şimdi de mallarınızı elinizden almak istiyor” dedi, onlar da: “Sen en büyüğümüz, efendimizsin; bize dilediğince emir ver” dediler, bunun üzerine o da:

¹⁴² İbn-i Kesir, *Tefsir*, XI/6239

¹⁴³ Kâdî Nasuriddin Ebu Sa'id Abdullah Ebu Ömer b. Muhammed eş-Şirazi Beyzavi (685/1286), *Enavaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, (Thk.: Abdulkadir İrfan el- Aşşa Hassune), I/V, Daru'l-Fikir, Beyrut, 1996, IV/304

¹⁴⁴ Çimen, *a.g.e.*, s.385

¹⁴⁵ Kasas, 28/76-77

¹⁴⁶ İbn-i Kesir, *Tefsir.*, 11/6240

“Şimdi size falanca kötü kadına giderek görüşmenizi, onu kendisi ile zina yaptığı konusunda Mûsâ'ya töhmette bulunmak üzere yönlendirmenizi emrediyorum” dedi. Bunun üzerine adamları dediğini yaptılar ve dönüp yanına geldiler.¹⁴⁷

Bir bayram günü Hz. Musa(a.s.), hutbede konuyu şu noktaya getirdi: “Kim hırsızlık yaparsa onun elini keseriz. Muhsan olmayan kimse zina ederse, onu sopalarız. Muhsan olan zina ederse, onu da recm ederiz.” Karun, hutbe okuyan Hz. Musa'ya müdahale ederek: “Bu zina eden sen olsaydın?” diye sordu. Hz. Musa: “Ben olsam bile durum değişmez” dedi. Bunun üzerine Karun, Hz. Musa'ya önceden planladığı iftirasını attı ve şöyle dedi: “İsrailoğulları senin filan kadınla zina ettiğini sanıyorlar.” Karun'un bu çirkin iftirası karşısında Hz. Musa, hemen kadını çağırttı. Ondan Allah için doğru söylemesini istedi. Kadın, Allah'ın kalbini yönlendirmesiyle yalan söylediğini itiraf etti. Karun'un iftira atması karşılığında birçok vaaatte bulunduğunu ve ikna edildiğini söyledi.¹⁴⁸

Bunun üzerine Hz. Mûsâ secdeye kapanarak bu iftiraya karşı onlara beddua etti. Yüce Allah ona vahyederek şöyle buyurdu:

“Yere dilediğini emret, sana itaat edecektir.” Hz. Mûsâ da yere seslenerek:

“Ey yer! Bunları içine al” dedi. Karun durumun vahametini anlayınca:

“Ey Musa Acı bana, merhamet et” diye yalvardı. Ancak Hz. Musa:

“Ey yer! Onları İçine al” diye emretti. Karûn'un köşkü sarsıldı, yere gömülmeğe başladı. Kârûn ve adamları topuklarına kadar yere gömüldüklerinde burada Kârûn tekrar:

“Ey Mûsâ! Acı bana” diye yalvardı. Ancak Hz. Mûsâ:

“Ey yer! Bunları içine al” diye emrini tekrarladı. Yer dizlerine kadar onları içine aldı. Kârûn'un yalvarışları devam ettikçe Hz. Mûsâ yere, tamamen batıp yok olmalarına kadar, ‘Ey yer! İçine al onları.’ demeyi sürdürdü. Kârûn böylece yere batıp yok olunca, Yüce Allah Hz. Mûsâ'ya vahyederek şöyle buyurdu:

“Ey Mûsâ! Kârûn'a çok sert davranmadın mı? İzzettim için Kârûn bana yalvarmış olsaydı ona karşılık verir, merhamet ederdim. Senden sonra bir daha hiç kimseye itaat etmesi için yere buyurmayacağım.”

¹⁴⁷ İbnü'l-Esir, a.g.e., 1/190

¹⁴⁸ Çimen, a.g.e., s.387

İsrâiloğulları Yüce Allah'ın verdiği cezayı görünce hamd edip şükürde bulundular. Kârûn'a gıpta edip, onun gibi olmayı dileyenler de yanıldıklarını anladılar ve bağışlanmayı dileyerek tövbe ettiler.¹⁴⁹

3.3.6. POMPEİ KENTİNİN YIKILIŞI

Roma İmparatorluğu'nun dejenerasyonunun sembolü olan pompei de, aynı Hz. Lût (a.s.)'in kavmi gibi, cinsel sapkınlıklara dalmıştı. Sonları, Hz. Lût (a.s.)'in kavmi gibi oldu. Pompei'de bir deprem olduğu ve bu deprem sonrasında Vezüv Yanardağı'nın yeniden harekete geçtiği, Vezüv'den fıskıran lavların ve küllerin şehri tamamen kapladığı, bunun sonucunda da şehirdeki birçok insanın öldüğü, tarihi bilgilerde ve arkeolojik çalışmalarda da ortaya konmaktadır.¹⁵⁰

“Vezüv Yanardağı, İtalya'nın, özellikle de Napoli kentinin sembolüdür. 2000 yıldan beri suskun olan Vezüv “İbret Dağı” şeklinde adlandırılması yaşanan ibret verici felaketten dolayıdır. Vezüv'ün bu şekilde tanımlanması boşuna değildir. Ünlü Sodom ve Gomora kentlerinin başına gelen felâketle, Pompei faciası birbirine çok benzemektedir.

Vezüv'ün batı yamacında Napoli, doğu yamacında ise Pompei kenti yer alır. Yaklaşık 2000 yıl önce yaşanan bir lav ve kül felâketi, bu kentin insanlarını ani bir biçimde yakaladı. Felâket öylesine ani oldu ki, her şey 2000 yıl öncesinde olduğu gibi kaldı. Sanki zaman dondurulmuştu. Pompei'nin böyle bir felâketle yeryüzünden silinmesi boşuna değildi. Tarihi kayıtlar, şehrin yok olmadan önce tam bir sefahat ve sapkınlık merkezi olduğunu gösteriyordu. Şehrin en belirgin özelliği, fuhşun çok artmış olmasıydı.

Ancak Vezüv'ün lavları bir anda tüm kenti haritadan sildi. Olayın en ilginç yanı ise, kentin günlük yaşantısı içinde, Vezüv'ün korkunç patlamasına rağmen, kimsenin kaçmamış ve adeta büyülenerek felâketin farkına bile varamamış olmasıydı. Yemek yiyen bir aile, o andaki gibi aynen taşlaşmıştı. Sayısız taşlaşmış çift bulunuyordu. Daha da önemlisi, bu çiftler arasında, aynı cinsten olanlar, küçük erkek ve kız çocuklar da vardı, Pompei kalıntılarından çıkarılan taşlaşmış insan cesetlerinin, bazılarının yüzleri hiç bozulmadan kalmıştı. Genel yüz ifadesi şaşkınlıktı. Hatta bazılarında gülme ifadelerine bile rastlandığı söylenmektedir.”¹⁵¹

¹⁴⁹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, I/191

¹⁵⁰ *Büyük Larouse*, “Pompei”, XVIII / 94-98.

¹⁵¹ Çimen, *a.g.e.*, s.272-273

4. DEPREMİ ANLAMA VE ALGILANMA BİÇİMLERİ

Geçmişten günümüze depremi yaşayan depremzedelerin depremi algılama biçimleri üzerinde alan araştırmaları yapılmış, konuyla ilgili eserler telif edilmiştir. Deprem algısı, İslam dünyası ve Hıristiyan dünyasından depremi anlamlandırma örnekleri, İslam âlimlerinin depreme bakış açısı ve depremle ilgili yazdıkları eserlerin üzerinde duracağız.

4.1. TARİHTE DEPREMİN HALK ARASINDA Kİ ALGILAMA BİÇİMLERİ

Deprem olayı tarihte zaman zaman dini bir bakış açısıyla değerlendirildiği görülmektedir. Bunun nedenleri arasında dini inanç ve kurumların belirli dönemlerde insanlar arasında daha etkin olmasıdır. Örneğin İslam geleneğine baktığımız zaman tarih kitaplarından fıkıh kitaplarına kadar çeşitli kaynaklarda deprem üzerine yorum ve tartışmalara rastlamak mümkündür. Deprem gibi doğal felaketlerin zaman zaman dini bir perspektifle tartışılması İslam dünyasıyla sınırlı değildir. Geçmişte Hıristiyan dünyasının da, İslam dünyasıyla karşılaştırıldığında, bu konuda daha dini sayılabilecek bir tavır sergilediği gözlemlenmektedir.¹

4.1.1. İSLAM DÜNYASI

İslam dünyası, bulunduğu coğrafya gereği tarihte depremi en fazla yaşayan ve onu en çok tartışan toplumlardan birisi olmuştur. Bu tartışmalar olayın tabiatı gereği yoğun bir şekilde dini perspektifler içermiştir ama bununla birlikte depremi fiziksel anlamda değerlendirme ihtiyacı da ihmal edilmemiştir, İslam tarihinde kayıtlara geçen ilk deprem, Hz. Peygamber zamanında meydana gelmiştir. Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Uhud dağında veya Harrâ'da, yanında Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve bir rivayete göre de Talha b. Ubeydullah'ın bulunduğu sırada sarsıntı olduğu şeklinde bir bilgiye rastlanmaktadır. Ebû Hüreyre kanalıyla gelen bir rivayette, onun hicrî 7.yılda Müslüman olmasından hareketle, bu depremin hicretin son yıllarından birinde meydana gelmiş olabileceği belirtilmektedir.² Hz. Peygamber(s.a.s.)'in, meydana gelen depremden sonra: “*Ey İnsanlar! Rabbiniz sizi*

¹ Ali Köse, Talip Küçükcan, *Deprem ve Din*, Emre yay.,1. Baskı, İstanbul 2006, s.47

² Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî (911/1505), *Keşfü's-salsale an vasfi'z-zelzele*, (Thk.: Muhammed Kemalüddin İzzeddin), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut,1987, s. 165; Nuh Aslantaş, *İslam Dünyasında Depremler ve Algılama Biçimleri*, Gelenek yay. , İstanbul, 2003, s.44

uyarıyor. Uyarısını dikkate alın” şeklinde bir tavsiyede bulunduğu nakledilir.³ Hz. Peygamber, oğlunun vefatına denk gelen bir güneş tutulmasından sonra, bu tür tabiat olaylarının herhangi bir kimsenin ölümünden ötürü meydana gelmediğini özellikle belirtmiş, bunların Allah’ın ayetlerinden biri olduğunu söyleyerek bu tür olaylarda sonra “Allah’a yönelinmesini ve dua edilmesini” tavsiye etmiştir.⁴ Hz. Peygamber’in, bu güneş tutulmasından sonra “Güneş tutulması namazı (Küsun namazı)” kıldığı biliniyor. Sadece güneş ve ay tutulması zamanlarında değil, şiddetli rüzgâr, fırtına ve deprem gibi doğal afetlerin meydana gelmesi durumunda da öncelikli hususlardan biri Allah’a yönelmenin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.⁵ Abdullah b. Mes’ûd’un Fesâ’da meydana gelen bir depremden sonra halka hitaben: “Biz Muhammed ashâbı bu tür ayetleri (doğal afet) rahmet olarak görürdük. Oysa siz bunu bir korkutma olarak algılıyorsunuz” dediği rivayet edilir. Kaynaklarda ayrıca, Hz. Ömer’in Mekke’de meydana gelen bir sarsıntıdan sonra halka, Mekke’de davranışlarına dikkat etmeleri gerektiği şeklinde bir uyarıda bulunduğu,⁶ Ebû'd-Derdâ'nın da Dimaşk'taki bir depremden sonra halka, Allah’ın rızasına uygun işler yapmaları hususunda kendilerini uyardığına dair bilgilere rastlanmaktadır. Şam’da meydana gelen bir depremden sonra Ömer b. Abdülaziz bir şehrin ahalisine şöyle bir mektup yazmıştır: “Falan ayın Pazartesi günü boş alanlara çıkın. İcinizden hali vakti yerinde olanlar sadaka versin. Çünkü Cenâb-ı Hak, Doğrusu zekât veren⁸ ve Allah’ın adını anıp namaz kılan, mutluluğa ermiştir,⁹ buyurmaktadır. Hz. Hüseyin’in oğlu Ali Zeynelabidin güneş tutulması namazı gibi bir namaz kılınmasını, ardından şöyle dua edilmesini tavsiye etmiştir: “Allah yıkılmaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Andolsun ki, bunlar yıkılacak olsa O’ndan başkası da tutamaz. Şüphesiz O Halîm’dir ve Gafur’dur. Ey gökleri tutup yere çökmesine engel olan Allah’ım! Bizden kötülükleri uzak tut. Ali b. Hüseyin halka ayrıca, çoğalmasında, depremlerin ardı kesilinceye kadar Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutulmasını, işlenen günahlar için tövbe edilmesini tavsiye etmiştir. Daha sonraki asırlarda bazı depremlerden sonra bir kısım ulemâ ve idarecinin, halka üç gün oruç tutmaları şeklindeki tavsiyelerinin kökeninde bu tür nasihatler vardır. Yine O, Şam’ın bir başka şehrine gönderdiği mektubunda halka şu nasihatlerde bulunmuştur:

“Muhakkak ki bu deprem Allah’ın kullarına bir ihtardır. Ben diğer şehir ahalisine de falan ayın, falan gününün şu saatinde boş alanlara çıkmalarını, gücü yetenlerin sadaka vermesini emrettim. Şüphesiz Allah şöyle buyurur: “*Doğrusu zekât veren ve Allah’ın adını anıp namaz kılan mutluluğa ermiştir.* (A’lâ, 87/14-15) Babanız Âdem’in “*Rabbimiz, biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize*

³ Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebi Şeybe, el- Musannef, (Thk.: Kamil Yusuf el-Hut), I-IX, Riyad, 1409, II/221

⁴ Ebu Abdullah Muhammed İbn Sa’d, et- *Tabakataü'l-Kübra*, (Nşr.: İhsan Abbas), I-VII, Beyrut, 1985, I/142

⁵ Tecrid, III/313

⁶ Aslantaş, *a.g.e.*, s.32

⁷ Köse-Küçükcan, *a.g.e.* s.57

⁸ Nur, 24/56

⁹ A’la, 87/15

acımasan şüphesiz ziyana uğrayanlardan oluruz” (A'râf, 7/23) duası; Hz. Nuh'un “Eğer beni bağışlamazsan, bana acımasan ziyana uğrayanlardan olurum” (Hûd, 11/47) duası; Hz. Mûsâ'nın “Rabbim! Ben nefsimi zulmettim, beni bağışla” (Kasas, 28/16) duası; Hz. Zü'n-Nûn'un “Senden başka ilah yoktur. Senin şânın yücedir, ben zalimlerden oldum” (Enbiyâ, 21/87) duası gibi, siz de Kur'ân'da öğretildiği şekilde O'na dua edin.”

Bu ve benzeri tavsiyelerin depremden sonra felaketten ders çıkarmak, halka moral aşılacak ve halktaki dehşet ve korkuyu yatıştırmak ve gidermek gibi önemli psikolojik etkileri olmaktadır.¹⁰

Tablo 7: İslam Kaynaklarında Depremi Şiddeti için Kullanılan İfadeler:

Zelzele latife	Hafif şiddetli deprem
Zelzele hafife	Hafif şiddetli deprem
Zelzele cüz'îye	Küçük deprem
Zelzele mütevessita	Orta Ölçekli deprem
Zelzele sa 'be	Kuvvetli deprem
Zelzele şedide	Şiddetli deprem
Zelzele şedide ve mühevvide	Şiddetli ve korkutucu deprem
Zelzele azîme	Büyük deprem
Zelzele uzmâ	Büyük deprem
Racfe	Sarsıntı
Racfe azîme	Büyük sarsıntı
Hidde	Çöküntü deprem
Hezze azîme	Büyük deprem
ez-Zelzeletü 'l-kebîretü 'l-azîme	Çok büyük deprem
ez-Zelâzil	Depremler'
Zelzele kesire	Çok sayıda deprem
Zelzele kesîre ve mütetâbia	Pek çok deprem; uzun süreli deprem
Nevbet'üz-zelzele	Artçı deprem
Zelzele mürevvi'a	Korku veren deprem ²
Zelzele mûz'ice	Tedirgin edici deprem
Zelzele mühevvide	Korkutucu deprem (şiddetli)
Zelzele hâile	Korkutucu deprem (şiddetli)

(Aslantaş-2002)

İslam dünyasında deprem konusu işlenirken bazı kavramlar kullanılmıştır. (Tablo-7) Depremi ve depremin şiddetini ifade eden bu kavramlarla deprem olayı ve depremin şiddeti tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu ifadelerden hareketle *Mercalli Şiddet Ölçeği* ve bunun magnitüd değerini karşılaştırmak suretiyle tartışmaya her

¹⁰ Aslantaş, a.g.e., s.152

zaman açık olmak kaydıyla, günümüzdeki matematiksel şiddetini tahmin etme imkânı olmuştur.¹¹

İslam âlimleri depremle ilgili günümüz verilerini çağrıştırır bilgilerde vermişlerdir:

Kindi'nin (ö. 260/873) depreme dair “*Yeraltında rüzgârların meydana geliş nedeni (ve bunun) pek çok depreme ve kırılmaya (Hasf) sebep olması hakkında bir risale*” şeklinde bir eseri olduğu söylenir. Kindi'nin bu çalışması günümüze ulaşmamıştır. Depremle ilgili olarak “*Tarihu Medîneti Dımaşk*” müellifi İbn Asâkir'e (ö. 571/1176) de *el-İnzâr bi-Hudûsi'z-Zelâzil* adlı bir eser nispet edilmektedir. İbn Asâkir'in bu çalışması da günümüze ulaşmamıştır. Süyûtî, aşağıda bahsedeceğimiz kitabında bu eserden faydalanmıştır. Depremden bahseden ve günümüze ulaşmış neşredilmiş olan ilk müstakil çalışma Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Keşfü's-Salsale an Vasfi'z-Zelzele* adlı eseridir. Süyûtî eserinde depremin sebebi, depremlerin kıyametin alametlerinden olduğu ve Allah'ın depremle kullarını ihtar ettiğini belirttiğinden sonra, depremi müteakip Sahabe ve Tâbiûn'un yaptığı dua ve ibadetleri nakleder. İslâm dünyasında 712-1499 yılları arasında meydana gelmiş depremleri kronolojik olarak sıralar.¹² Süyûtiden sonra depremle ilgili müstakil olarak risale kaleme alanlardan biri de İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567)'nin *Zelzeletu'l-Arz* risalesidir. El-Heytemî bir deprem risalesi yazmaya sevkeden âmil, Mısır'da meydana gelen depremlerdir. Verdiği bilgiler Suyutiyle benzer bilgilerdir. Konuyla ilgili bir diğer risale de Ebü'l-Hasen Nûreddîn İbnü'l-Cezzâr'ın (.../1576) *Tahsînü'l-Menâzil min Hevli'z-Zelâzil* adlı risalesidir. Bu çalışma, Süyûtî'nin konu ile ilgili eserine yapılan bir ihtisar çalışması olup, müellif bu risaleyi 984/1576 yılında Mısır'da meydana gelen bir depremden sonra telif etmiştir. İbnü'l-Cezzâr, depremin toplumun ahlakî yönüyle ilgili olarak, deprem ve veba gibi tabîî afetlerin ve salgın hastalıkların günahların açıktan işlenmesi sebebiyle Allah tarafından insanlara verilen bir ceza olduğu kanaatinde. Bu beladan kurtuluşun, günahları terk ve Allah'a zikre yönelmekle mümkün olacağını belirtir. Deprem gibi afetlerin bir uyarıcı olduğunu ve bundan ders çıkarılması gerektiğini söyleyerek, korkup çekinen insanların selamete ereceğini, kibirlenip büyüklenen insanların ise sonunda zelil olacağını belirtir. Yaşanan deprem felaketinin o sırada Mısır'ın belli kesimlerinde yaygın olan afyon vb. uyuşturucu kullanımı, kahvehanelerde, sazlı, rakslı meclislerin çoğalması ve burada işlenen gayri ahlakî günahlara ihtar olduğunu söyleyerek bu tür fiiliyata artık son verilmesi gerektiğini belirtir. Risalenin, muhtevassından anlaşıldığı kadarıyla, depremin dinî ahlakî yönünü ön plana çıkararak öğretici bir gaye güttüğü anlaşılmaktadır.¹³ İbnü'l Cevzi'nin el-Muntazam fi't Tarihi'l Ümem adlı eserinde

¹¹ Aslantaş, a.g.e., s.24-25

¹² Suyuti, a.g.e., s.1-251, Aslantaş, a.g.e., s.30-31

¹³ Aslantaş, a.g.e., s.31-32

tarihi sırasına göre her yılın sonunda o yıl gerçekleşen deprem hakkında bilgiler vermektedir.¹⁴

Fahredden Mahmud Kâdîhân (ö. 592/1196) isimli Hanefî âlim depremle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Kişi evde bulunduğu vakitte zelzele olsa, bu insanın dışarı çıkarak kaçması -bazılarının dediği gibi- mekruh değildir. Aksine şu hadisten dolayı müstehaptır.¹⁵ Rivayete göre Hz. Peygamber yıkılmak üzere olan bir hedefin (ok atılan yer) yanından geçerken yürüyüşünü hızlandırdı. Sahabeler dediler ki, Allah'ın kazasından mı kaçyorsun? O da: “Allah'ın kazasından kaçmam yine onun kazasıyladır.”¹⁶ Buyurdular.

Ahmed b. Sehl el-Belhî (ö. 322/934) tarafından yazılan *Kitab-el Bed'u ve't-Tarih* kitabında depremi hem fiziksel hem de metafiziksel anlamda tartışan ve deprem konusunda bugün sahip olduğumuz teknik bilgilere yakın malumat içeren şu satırlara yer vermektedir:

“Zelzeleler türlü türüdür. Şöyle ki: Yeryüzünün tabiatı kurudur. Yağmur yağınca ıslanır ve güneş oraya vurur. Böylece yağ ve kuru buhar çıkar. Yağ buhar yağmurların, kuru buhar rüzgârların maddesidir. Yukarı doğru hareket buharın tabiatındandır. Buhar hareket edip sert yere rastlarsa bundan dolayı yeryüzü sallanır. Eğer yumuşak bir yere rastlarsa zelzelesiz çıkar. Yer sert ve taşlı ise, içinde rüzgâr hareket halindeyse (sıkışmış ise) ve çıkacak uygun bir menfez (yer) bulamazsa bazen yeri yarar, onu ayırır. Bazen zelzelenin peşinden korkunç bir gürültü çıkar. Bunun sebebi şudur. Buhar yer kabuğu içinde birikmiştir ve yer yarıklığında bir çıkış yerine isabet eder. Bazen yeryüzü tersine çevrilir. Altı üste gelebilir. Bazen pınarlar ve sular ortaya çıkar. Bu sular birçok yeri kaplar. Antik filozofların da zelzelenin sebepleri konusunda pek çok görüşleri vardır ama Müslümanlara gelince, onlar derler ki, zelzele Allah'ın fiilidir; rüzgârla yeri hareket ettirmesiyle olur. “Her bir yerin Kaf Dağı'na bitişen bir damarı ve bununla görevli bir meleği vardır. Allah bir kavmi batırmak istediğinde meleğe bu damarı hareket ettirmesini emreder” şeklindeki anlayış -ki ben bunun doğru olduğunu sanmıyorum- bize Ehli Kitap'tan geçmiştir. Ehli Kitap da ellerinde bulunan şeyler (dini kitaplar) konusunda emin insanlar değillerdir. Bu, halkın meseleyi daha iyi anlaması için yapılan bir teşbihtir ve her şeyin Allah'ın fiili olduğunu, kendi başına mevcut olmadığını öğretmek içindir.”¹⁷

Burada Belhi “Allah'ın bir kavmi batırmak için meleğe Kaf Dağı'na bitişen damarı hareket ettir emrini vermesi” şeklinde ki söylentiye gayet net bir şekilde karşı

¹⁴ Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali İbnu'l Cevzi (ö.597/1200), *el-Muntazam fi Tarhi'l-ümem*, I-VI, Daru Sadır, Beyrut, 1358

¹⁵ Köse-Küçükcan, *a.g.e.* s.59

¹⁶ Ebu Cafer Tahavi, *Şerhu'l Meani-l Asar*, Alemul Kütüb, Beyrut,1994, IV/310

¹⁷ Ebu Zeyd el-Belhî, *el-Bed'ü ve't-Tarih*, Beyrut, Darü'l İlmiye, 1997, I, 129

çıkarak, depremle ilgili günümüz bilgilerinin çağrıştıran bazı teknik bilgiler verdiği görülmektedir.¹⁸

Ortaçağ İslam dünyasında depremin sebebiyle ilgili olarak öne sürülen görüşlerin temelinde, eserlerinin çoğu Arapça'ya çevrilen Aristo'nun, *Meteorologica* adlı eserinde öne sürdüğü görüşler yatmaktadır. Başta İbn Sînâ (428/1037) gibi filozoflar olmak üzere pek çok müellif meteoroloji konusunda Aristo'nun öğretisini takip etmiştir. Aristo depremle ilgili görüşlerini *Meteorologica* adlı eserinin II. kitabının 8. bölümünde anlatmıştır. Deprem izahında temel kavramı rüzgâr ve buhar olan Aristo'ya göre, yeryüzü tabiatı icabı kurudur, fakat yağmur yağdığı zaman onu ıslatır. Güneş ışınları yağın yağmurlarla iyice ıslanarak nemlenen toprağa vurduğu zaman, çıkardığı yanıcı ve kuru buharlar, rüzgârın da etkisiyle toprağın damarlarında yeri yırtarcasına hızla yol alarak, tabiatın kendisine ayırdığı yerini ararken depreme sebep olur. Günümüz deprem bilgileriyle bazı yönlerden örtüşen izahında Aristo ayrıca ana şok, artçılar, yatay ve dikey hareketlilik sonunda meydana gelen kırılmalar, deprem sırasındaki gürültüler, yeraltı sularının kaynaması/fişkırması vb. jeolojik ve jeofiziksel teknik detaylar coğrafi örnekleriyle izah etmeye çalışmıştır.¹⁹

İslâm tarihçilerinden Mutahhar el-Makdisî (ö. 355/996'dan sonra), depremin sebebiyle ilgili olarak Aristo'nun görüşlerinden hareketle şunları söylemektedir: *“Depremlere gelince; bunlar çok çeşitlidir. Yeryüzü tabiatı icabı kurudur. Yağmur yağdığı zaman yeryüzünü ıslatır ve güneş de vurunca yaş ve kuru buharlar oluşur. Yaş buhar yağmurların, kuru buhar da rüzgârların maddesidir. Buharlarda her zaman yukarı doğru yükselme özelliği (istidât) vardır. Yukarı doğru yükselen buhar sert bir zemine rastlarsa yeryüzü sallanır; eğer yumuşak bir zemine rastlarsa depreme sebebiyet vermeden dışarı çıkar. Zemin sert ve taşlık bir yer, içindeki rüzgâr da hareket halinde ve çıkacak uygun bir yer de (menfez) bulamamışsa, bazen yeri yarar ve çatlatır. Bu sebeple, bazen depremi takiben korkunç bir gürültü de duyulur. Bu gürültünün sebebi, yer kabuğunun içinde biriken buharın çıkış yerine çarpmasıdır. Bazen yeryüzü ters yüz olur. Bazen pınarlar ve sular ortaya çıkar ve her yeri kaplar.”*²⁰

Antik filozoflar depremin sebebi konusunda çeşitli görüşler benimserken, Müslümanlar ise, depremin Allah'ın bir fiili olduğuna ve rüzgârla yeri hareket ettirmesiyle meydana geldiğini söylerler.

Kazvînî (ö. 682/1283) ise depremin sebebini, duman ve buharların yeraltındaki boşluklarda bir araya toplandığını, soğukluk sebebiyle su halinde yoğunlaşma sağlanamayıp sıcaklıkla da dağıtılamadığında ve yeryüzü çok ısınıp bunlar da herhangi bir çıkış bulamadığında, hummanın bir kimsenin vücudunu

¹⁸ Köse-Küçükcan, *a.g.e.*, s.58

¹⁹ Aslantaş, *a.g.e.*, s.38

²⁰ Mutahhar b. Tahir Makdisî (ö. 355/966), *el Bed ve't- Tarih*, I-VI, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire, ts. II/36

titrettiği gibi bunlar da yeryüzünü sarsarlar diye açıklar. Depremi şiddetinin önemli olduğuna işaret eden Kazvîni, bazen biriken bu buharların (gaz) yeryüzüne çok kuvvetle çıktığını, bu durumda onu (yer kabuğu) parçaladığını, bunun da dağların yarılmasına, yerleşim birimlerinin yıkılmasına sebep olduğunu belirtir. Dağların oluşumuna da değinen Kazvîni, depremler sebebiyle yerde meydana gelen kırılmalar neticesindeki yükselti ve çöküntülerin dağların oluşumunda önemli etkenler olduğunu söyler. Kazvîni'nin bu görüşleri, iyi bir Aristo takipçisi olan İbn Sînâ'nın jeoloji ile ilgili görüşlerini çağrıştırmaktadır. İbn Sînâ'ya göre dağların oluşumunda iki etken önemlidir. Biri, eski çağlardan beri balçığın kuruması ve taşlaşması, diğeri de yeryüzünün şekillenmesinde önemli bir payı olan depremlerdir. O da depremlerin sebebini Aristo gibi, göklerin etkisi ile oluşan buharın toprak altında sıkışması ve patlama ile ortaya çıkması şeklinde ortaya koymaktadır.²¹

4.1.2. HİRİSTİYAN DÜNYA

1755'te Lizbonda meydana gelen şiddetli bir depremden sonra, şehir med-cezir dalgasının altında kalır. Bu depremde 15.000'den fazla insan hayatını kaybeder ve bir o kadar kişi de ağır yaralanır. Deprem Katolik dünyasının Azizler Günü olarak kutladığı Toussaint ismi verilen bayram gününe denk gelir. Deprem, insanların ayin için kilisede buldukları bir vakte rastlamış ve kentteki 32 kilise harabeye dönmüştür. Lizbon ayrıca o yıllarda “*engizisyonun kutsal kenti*” olarak tanınmaktadır.²²

Katolikler için önemli sembollere ev sahipliği yapan Lizbon gibi bir şehrin deprem felaketiyle sarsılması ve büyük ölçüde zarar görmesi, Hıristiyan dünyanın o yıllarda dini kurallara bağlı olması dikkate alındığında, tabiatıyla insanların bilgi ve inançlarını yansıtan çeşitli yorumları beraberinde getirdi. Örneğin toplumun bozulmaya başladığını düşünen Cizvit tarikatına mensup dindar bir Portekizli, “*depremin Lizbon'daki ahlak bozulmasına Tanrı'nın gönderdiği bir ceza olduğunu*” söylemiştir. Metodist mezhebinin kurucusu İngiliz John Wesley de (ö. 1791) görüşlerini yaymak için tüm ülkeyi at sırtında gezerek gerçekleştirdiği vaazlarında “*Fiziksel sebep ne olursa olsun depremin manevi nedeninin günah olduğunu*” savunmuştur. Wesley bu iddiasını Hıristiyanlığın temel doktrinlerinden biriyle yani “asli günah”la yani Âdem ile Havva'nın ilk günahlarıyla ilişkilendirmiştir. O'na göre, deprem onların işledikleri suçun yeryüzüne indirdiği lanetin bir sonucuydu. İngiltere'deki kimi din adamlarına göre ise bu felaket, “Katoliklerin insanlığa karşı işledikleri cinayetlerin karşılığı idi.” Bu tür söylemlerle beraber karşı görüşler de ileri sürenler olmuştur. Mesela Fransız Şair ve Yazar Voltaire (ö. 1778) I. Lizbon Felaketi isimli şiirinde deprem nedeninin ahlaki bozulma olduğu söylemini şu dizelerle sorgulamıştır:

²¹ Aslantaş, *a.g.e.*, s.40

²² Köse-Küçükcan, *a.g.e.*, s.48

“Bu kurban yığınının gördüğünüzde, şöyle diyecek misiniz? “Tanrı cezalandırdı, ölmeleri suçlarının bedelidir. Hangi suçu, hangi hatayı işledi bu çocuklar?”

Annelerinin göğüslerinde ezilmiş ve kanlar içinde yatan bu çocuklar.

Lizbon'un zevk içinde yüzen

Londra ve Paris'ten kusuru daha mı fazla?

Lizbon yıkıntıları içinde ve Paris'te dans ediliyor.”²³

Jean Jacques Rousseau da (ö. 1778) kadercî yaklaşımı tasvip etmeyen bir üslupla bu tartışmalara katılmıştır. Voltaire'e yazdığı bir mektupta şöyle demiştir: “İnsanın çektiği acılar, yanlışlarının sonucudur. Lizbon depremi, doğa içindeki yaşamı terk edip kentlere taşınan insana verilmiş yerinde bir cezadır, insanlar o dağınık köylerdeki orta halli yuvalarında sürdürdükleri yalın yaşamı bırakmasalardı daha az kurban vereceklerdi.”

Justinianos (527-565) İstanbul'un veba ve deprem felaketlerine maruz kalmasını eşcinselliğe bağlamış, imparator III. Leon da (717-741) 724'de meydana gelen kül yağmurlarının sebebi olarak yine aynı günaha işaret etmiştir.²⁴

4.2. GÜNÜMÜZDE DEPREMİN HALK ARASINDA ALGILAMA BİÇİMLERİ

Depremzedeler, yaşadıkları depremi farklı biçimlerde algılamaktadır. Bu farklılık felaketi açıklama şekillerine yansımaktadır. Marmara Depremini ve Düzce depremini yaşayan depremzedelerle alanda yapılan görüşmeler, yapılan çalışmalar ve elde edilen veriler ışığında, depremi algılama ve anlamlandırma biçimlerini ele alacağız.

Bu depremlerden sonra yapılan alan çalışmalarında genel olarak üç türlü algı ve açıklama biçiminin yaygın olduğu gözlenmiştir. Bunlar:

- 1- Dini algı ve açıklama
- 2- Bilimsel algı ve açıklama
- 3- Hem dini ve hem de bilimsel algı ve açıklama

²³ Köse-Küçükcan, a.g.e., s.49

²⁴ Köse- Küçükcan, a.g.e., s.50

Bu sınıflandırma bir açıklama şeması olarak düşünülmüş ve şemanın oluşumunda felaketzedelerin depremi açıklarken kullandıkları kelime ve kavramlardan yararlanılmıştır. Bu açıklama biçimleri esnek bir çerçeveye sahiptir. Bu esnekliğin kaynağı da toplumdaki yaygın anlayışların katılmış, dinamik, değişken olmasından, farklı referansların oluşturduğu çeşitlilikten kaynaklanmaktadır.²⁵

4.2.1. DİNİ ALGI VE AÇIKLAMA

Deprem yaşanan bölgelerde yapılan alan araştırmaları sonucunda bazı afetzedelerin depremi dini kavramlar kullanarak anlamlandırdıkları görülmektedir.

Tablo 8: Depremzedelerin Dini algılama ve açıklama şekilleri

a-Allahın işi
b-uyarı
c-imtihan
d-ibret
e-ceza
f-küçük kıyamet
g-kader-mukadderat
h-Sünnetullah

(Köse-Küçükcan, 2006)

4.2.2. BİLİMSEL ALGI/DOĞAL ALGI

Deprem yaşanan bölgelerde yapılan alan araştırmaları bazı afetzedelerin depreme, bir doğa olayı olarak baktıkları görülmektedir.

Tablo 9: Depremzedelerin Bilimsel algı ve açıklama şekilleri

a-Doğa olayı
b-Fay kırılması
c-Zemin sorunu
d-Doğanın intikamı
e-Doğal dengenin bozulması

²⁵ Köse-Küçükcan, *a.g.e.*, s.87-88

(Köse-Küçükcan, 2006)

4.2.3. HEM DİNİ HEM DE BİLİMSEL ALGI

Deprem yaşanan bölgelerde yapılan alan araştırmaları sonucunda bazı afetzedelerin depremi, hem dini hem de bilimsel kavramlar kullanarak anlamlandırdıkları görülmektedir.

Tablo 10: Depremzedelerin hem Dini ve hem de Bilimsel algı şekilleri

a-Allahın kudretini gösteren doğal bir olay
b-Allahın doğaya verdiği düzen içinde gelişen bir olay
c-Bilimsel açıklaması olan, ancak Allah'tan gelen bir afet

(Köse-Küçükcan, 2006)

Yukarıda görüldüğü gibi depremzedeler başlarına gelen felaketi geniş bir yelpaze içerisinde ifade etmektedirler. Depremzedelerin bir kısmının açıklamaları metafizik ve dini kavramlara dayanmaktadır. Depremi dini bir yaklaşımla algılayıp bu yönde açıklama eğiliminde olanların en sık kullandıkları kelime ve kavramlar şunlardır: “Allah'ın işi, uyarı, imtihan, ibret, ceza, küçük kıyamet, kıyamet provası, kader, mukadderat, Sünnetullah.” Depreme dini bir anlam yüklemeyen ve bu felaketi sadece doğal bir olay olarak algılayıp bilimsel bir açıklamaya inananların depremi ifade etmeye çalışırken en sık kullandıkları kavramlar arasında “doğa olayı, fay kırılması, zemin sorunu, doğanın intikamı, doğanın kusması, doğal dengenin bozulması” yer almaktadır. Depreme, hem dini hem de bilimsel bir anlam yükleyen, bu ikisi arasında bir çelişki görmeyenler şöyle düşünmektedirler: “Deprem Allah'ın kudretini gösteren doğal bir olaydır”, “Deprem Allah'ın doğaya verdiği düzen içinde gelişen bir olaydır”, “Deprem, bilimsel açıklaması olan ancak Allah'tan gelen bir afettir.”²⁶ Yapılan araştırmalarda depremzedelerin depremin nedenini algılayış biçimleri aşağıdaki şekillerde olduğu saptanmıştır.(Bkz.Tablo:11)

²⁶ Köse- Küçükcan, *a.g.e.*, s. 88-89

Tablo 11: Depremi nedeni ile ilgili algılayış biçimleri

Algı biçimi	Sayı	%
Uyarı	12	16
Ceza	17	22
İmtihan	6	8
Kader	11	14,5
Doğa	10	13
İhmal	12	16
Diğer	8	10,5
Toplam	76	100

(Köse-Küçükcan, 2006)

Araştırmaya katılanların %22'si depremi bir “ceza” olarak algıladığı söylemini kullanmıştır. “Uyarı” sözcüğünü kullananların oranı ise %16'dır. Dolayısıyla depremi dini anlamda ceza veya uyarı olarak görenlerin toplam oranı (%38) yüksek bir oran olarak görülebilir. Yalnızca afet bölgesinde değil, ülke genelinde deprem üzerine gerçekleşen tartışmalar daha çok bu nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle depremin “ilahi bir ceza” olup olmadığı üzerinde büyük tartışmalar olmaktadır. Depremi “ceza” veya “uyarı” dışındaki dini kavramlarla açıklayanların tercihi “kader” ve “imtihan” olmuştur. Katılımcıların %14,5'i “kader”, %8'i ise “imtihan” kavramını kullanmıştır. Bunlar depremin ilahi bir ceza olduğunu düşünmemektedir. Ceza söylemini kullananlar gibi onlar da “depremin bir ibret, bir ders” olması gerektiği noktasında birleşmektedir.²⁷

Kendileriyle görüşülen 76 kişinin yaklaşık %40'ı depremi açıklarken dini kavramlar kullanmaktan kaçınmışlardır. Bunlara göre deprem özel sebeplere atfen gerçekleşen bir afet değil, bir tabiat olayıdır. Can ve mal kaybının sebebi ise insanoğlunun ihmaldir. Tabi bu söylem metafizik alanı tamamen dışlayan bir özellik ifade etmeyip, yalnızca bu konuda dini sebepler aramanın, olayı bir ceza veya musibet olarak görmenin yanlışlığına vurguda bulunmaktadır.²⁸

Depremi gerisindeki güç ile ilgili konuşmalarda ise %76 gibi bir oran doğrudan “Allah” tercihi bulunurken %24 “doğa” ve “yapılaşma” şekillerinden söz etmektedir²⁹ (bkz. Tablo 12).

²⁷ Köse-Küçükcan, *a.g.e.*, s.91

²⁸ Köse-Küçükcan, *a.g.e.*, s.103

²⁹ Köse-Küçükcan, *a.g.e.*, s.104

Tablo 12: Deprem gerisindeki güç / kaynak

Güç/Kaynak	Sayı	%
Allah	58	76
Doğa	9	12
Yapı	9	12
Toplam	76	100

(Köse-Küçükcan, 2006)

Tablo 13: Deprem anı ve sonrasındaki ilk zihinsel/duygusal tepkiler

Tepkisel davranış biçimleri	Sayı	%
Kıyamet düşüncesi	2	3
Mahşer düşüncesi	8	7
Korkuya kapılma	7	9
Şok duygusu	1	1
Allahı anma	3	7
Zikir ve Dua	7	9
	20	100

(Köse-Küçükcan, 2006)

Depremzedeler, felaketi algılama, anlamlandırma ve açıklama biçimlerinde olduğu gibi felaket anındaki zihinsel ve duygusal tepkilerini de çoğunlukla dini referanslı kavramlarla açıklama eğilimi göstermektedirler.(Bkz. Tablo13) Görüldüğü gibi depremin hissedilip etkilerinin izlendiği onlarda ilk oluşan düşünce ve duygular dini bir kavramsal çerçeve içerisinde ifade edilmektedir.³⁰

Araştırmalarda deprem esnasında çoğunlukla insanlar Allah'a sığınmakta Kelime-i şahadet getirip dua ve zikir yapmaktadır. Deprem esnasında yaşanan bu durumlar, depremin şokunu atlatma ve o andaki stresli durumla başedebilmek için gerçekleştirilen davranışlardır.³¹

Çevrede cereyan eden doğal ve toplumsal olaylar günlük hayatı etkilemediği, insanın gücünü aşmadığı sürece sıradan bir olgu olarak görülürler. Ancak meydana gelen olaylar insanın kontrolünü aştığı zamanlarda bu olaylar farklı biçimlerde açıklanır ve bu açıklama toplumdaki yaygın inanç ve anlayışlardan beslenir. Bu

³⁰ Köse- Küçükcan, *a.g.e.*, s. 107

³¹ Naci Kula, Deprem ve Kıyamet Benzetmesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, IX-9, ss. 351-360

nedenle depremin kıyamete benzetilmesinde, toplumdaki dinî anlayışların rolü yanında, deprem esnasında yaşanan etkileyici durumlar toplumdaki kıyamete ilgili dinî bilgilerle ilişkilendirilir. Depremi kıyamete benzetilmesindeki önemli sebeplerden birisi, Kur'ân'da yer alan deprem ayetleridir. Ayrıca Kur'ân'da, aralarında Livata'nın yaygın olduğu bildirilen bazı kavimlerin cezalandırılma şeklinin deprem olması, Müslümanların bu tür afetleri bir tür ceza şeklinde algılamasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Aslında bu algılama ve anlamlandırma sadece İslam Dünyası'na özgü de değildir. Benzer şekilde, Hz. Lût (a.s.) kavminin yaşadığı yerin batan şehrin, Kitab-ı Mukaddes'te Ölü Deniz yakınlarındaki Sodom şehri olması, Hıristiyanların da depremi ceza olarak algılamasına sebep olmuştur. Nitekim Urfalı Mateos 444/1053 yılı Antakya depremini şehirdeki yaygın zina ve livata nedeniyle Allah tarafından verilmiş bir ceza olarak kabul eder.³²

Depremzedelerin deprem sonrasında bir dini yöneliş eğiliminde oldukları gözlenmektedir. Ahlaki ve manevi konularda bireysel ve toplumsal bir sorgulama sürecine ilişkin bazı işaretler de görünüyor. 17 Ağustos'u bir "milat" olarak değerlendirenler, depremi bir ibret alma ve kaybolmaya yüz tutan bazı toplumsal değerleri tekrar keşfetme ve kendini sorgulama sürecinin başlangıcı olarak görmekteler. Deprem sonrasındaki bu sorgulama süreci, bazıları için çeşitli davranışsal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Depremzedelerin %38'i bu anlamda bir artış olduğunu düşünmektedir. Dini anlamda yaşanan bu sorgulama süreci, bazı depremzedelerde dini pratiklere yönelme ile sonuçlanmıştır. Bazılarında ise değişim daha çok zihinsel planda kalmıştır. Bununla birlikte tam tersi yönelişler de olmuştur. Mesela "teselli arayışı" veya "korkuyu yenme" gerekçesiyle alkol kullanmaya başlayanların olduğu veya daha önce kullananların daha fazla alkol aldıkları gözlemlenmiştir.³³

³² Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâmesi* (952/1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (Trc.:Hrant D. Andreasyon), notlar: E. Dulauler,(Trc.:M. Halil İnalçık), Ankara, 1987, s. 99; Aslantaş, *a.g.e.*, s.164

³³ Köse-Küçükcan, *a.g.e.*, s.123

SONUÇ

Büyük ölçüde can ve mal kaybına yol açan, geride binlerce yaralı ile bir enkaz yığını bırakarak hayatın normal akışını alt üst eden tabiat olaylarının kaynağı nedir? Deprem nedir? Depremle ilgili elde edilen bilimsel veriler ile Kur'an-ı Kerim de bahsi geçen deprem kavramı örtüşüyor mu? Kur'an-ı Kerimde deprem olayı nasıl ele alınmıştır? Meydana gelen depremleri, geçmişten günümüze, depremedeler neye veya hangi güce atfetmekte, nasıl algılamakta ve açıklamaktadırlar?

Bu çalışmamızı yukarıda zikrettiğimiz çerçeve içinde ele aldık. İlk önce tabiat'ı ele aldık. Kur'an'ın tabiat konusundaki bakışı açıktır. Kur'an, tabiatı, Allah'ın ayetlerinden bir ayet olarak görmektedir. Tabiattaki tüm sözlü ve sözsüz ayetler, tam bir ahenk içinde, aynı büyük hakikate işaret eder, onu simgelerler. Bu, Allah-u Teâlâ'nın varlığına ve sonsuz kudretine işaret etmektedir.

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın sonsuz azametini tasvir ederek insanı inanmaya davet eder. Kâinattaki ve tabiatta süregelen her şey O'nun emriyle olduğunu, tabii sebepliliğin bir perde olduğunu söylüyor. Bunun ötesinde asıl sebebin, İlahi sebep olduğunu görmemiz ve her şeyi O'ndan bilmemiz gerekir. Kâinatın yaratılışı hakkında Kur'an sadece, Allah'ın kâinat ve içindekileri yaratmak istediğinde sırf "ol" emri ile her şeyin var olduğunu söyler:

"Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'tır. O, bir şeyin olmasını dilerse, ona ancak "ol" der ve olur."(Bakara, 2/ 117)

Öyle ise Allah, kâinatın mutlak sahibidir ve kâinatın devamını sağlayan Rahim olduğu gibi, kâinatın şüphe götürmez kumandanıdır.

Deprem olayını önce bilimsel verilerle verdik. Sonrasında Kur'an-ı Kerimde geçen depremle ilgili kavramları verdik. Burada gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse bilimsel açıdan deprem çeşitlerinin büyük ölçüde eşleştiğine şahit olduk. Kur'an-ı Kerim'de *Recfe* ve *Zelzele*'nin tektonik depremlerle, *Hasf* olayının *çöküntü* depremleriyle, *taş yağması*nın da *volkanik* depremlerle örtüştüğü görülmektedir.

Kur'an-ı Kerimde geçen deprem ayetlerini kullanım alanlarına göre sınıflandırdığımızda şunu gördük:

1. Azapla ilişkilendirilen deprem ayetleri
2. Kıyametle ilişkilendirilen deprem ayetleri
3. Tabiat olaylarıyla ilişkilendirilen deprem ayetleri

Bu veriler ışığında şu hususları belirtmek istiyoruz.

1. Allah'u Teâlâ kâinatı yaratırken ona bir ölçü vermiş bir kanun çerçevesinde yaratmıştır. Tabiat olayları da bu ölçü ve kanun çerçevesinde hareket etmektedir. Deprem, yani sarsıntı olayı tabiatın aslında vardır. Dağların yaradılışından

bahsedilirken bu durum açıkça zikredilmektedir. Dolayısıyla depremler ve genel olarak tabiat olayları bu ölçü ve kanun çerçevesinde gerçekleşmektedir. İnsanlar beşeri hayatın gereklerini yerine getirmekle sorumludur. Bundan dolayı, Allah'ın yeryüzü için koyduğu kanunlara uygun davranmayan birey ve toplumlar, hangi dine mensup olursa olsunlar, bunun cezasını, çekerler. Tabiat kanunlarını iyi analiz edip, ona göre önlemler alan toplumlar, kayıpları minimuma indirme başarısını gösterebilmektedirler. Son zamanlarda Japonya'da ve Amerika'da yedi ve üzerinde bir şiddette meydana gelen depremlerin öldürdüğü insan sayısının çok az olması; buna karşılık Afganistan, İran ve Türkiye gibi bölgelerde aynı şiddetteki bir depremin on binlerce insanı öldürmesi, bunun en basit örneğidir.

Deprem olayında, beşeri boyutu yâni insan boyutu, bir başka deyişle insan iradesinin sınırları içerisinde bulunan fiziki boyutuna dikkat edilmelidir Jeolojik araştırma ve yerleşime açılacak olan sahanın fay hattından uzak yerlerde seçilmesi, müteahhitlik, plan, proje, kullanılan malzemenin kalitesi ve kontrol mekanizmasının işletilmesi boyutlar çok önemlidir. Bütün bunlar işin, insan iradesi ile ilgili boyutlarıdır. Bir yerleşim merkezi kurulurken, bir temel atılırken, bir bina inşa edilirken bunlar mutlaka dikkate alınmalıdır. Her işte sağlamcı olmak, tedbirli davranmak, yapılacak işi düzgün yapmak hem insâni bir görevdir hem de dini bir sorumluluktur.

2. Kur'an-ı Kerimde kıyametin depremlerle vuku bulacağı belirtilmektedir.

3. Tabiî felâketler, Allah'a karşı gelen birey ve toplumlar için ilahi ceza niteliğinde olabilir. İsyankârlıklar, çeşit çeşit günahlar, zulümler, ahlâksızlıklar, yolsuzluklar, nankörlükler, sahtekârlıklar, katliamlar. Allah'ın yoluna ters düşen bu tür hayat anlayışı, iflah olmaz birey ve grupların oluşmasına neden olduğunda onlara deprem veya herhangi bir tabii afet ceza olarak gelebilir. Kur'ân'da cezalandırıldığı haber verilen tüm kavimlerin, günahları, isyankârlıkları ve aşırılıkları nedeniyle Allah'ın üzerlerine gönderdiği tabii felâketle cezalandırıldığı unutulmamalıdır. Allah vahyini inkâr eden ve nimetlerine nankörlükle karşılık veren kullardan intikam alır. Helak devam eden bir süreçtir. Kur'an evrenseldir. İlahi uyarılar kıyamete kadar geçerlidir. Dolayısıyla günümüzde de kökten yok oluş şeklinde olmasa bile kısmi bir helak söz konusu olabilir.

“Onları (Firavun ve önde gelen çevresini) ayetlerimizi yalanlamaları ve onları görmezden gelmeleri sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.” (Araf, 7/136)

Bu yönüyle olaya bakıldığında tabiî felâketlerde ölen inkârcılar adına bu felâketlerin bireysel ya da daha geniş çerçeveli bir helâk niteliği taşıdığına şüphe yoktur.

“Bir de öyle bir musibetten korkun ki;o, yalnız içinizde zulmedenlere isabet etmez (bu belâ başkalarına da geçer, umumî olur). bilin ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir.” (Enfal Süresi 25)

İmam Buhari ve İmam Muslim'in Hz.Âişe (r.a) den rivayet ettiği bir hadisi şerifte Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular: *“Bir ordu Ka'beye savaşacaktır. (Ka'beyi yıkmak üzere yola çıkacaktır.) Mekke topraklarından “Beyda” adındaki yere vardıklarında, önleriyle arkalarıyla hepsi yere batırılacaktır. Sordum; ey AllahResûlü önleriyle arkalarıyla hepsi nasıl batırılır? Orada çarşı pazarları var orada, kabeyi yıkmaya gelenlerden başkaları da var.*

Resûlullah (s.a.s.) buyurduki: *önleriyle arkalarıyla hep birlikte yere batırılacaklar sonra kıyamet günü, niyetlerine göre diriltileceklerdir.”* (Buhari, Buyuu, 49)

Ayet ve hadislerden anlaşıldığı gibi musibetler umuma gelir, sonra bunlar kıyamette ayıklanır ve ayrılırlar. Niyeti kötü, ameli çirkin olanlar asıl cezasını çekmek için layık oldukları mekana gönderilirken niyeti hâlis, ameli salih olanlar, mükafat yeri olan cennetteki makamlarına gönderilirler.

Bu gibi felaketler, Allah dostu insanlar için şehadet mertebesine götüren bir vasıta olabilir. Bu felakette malını, mülkünü, evini kaybedenlerin bu musibet karşısında kaybettikleri malları, onlar için de sadaka sayılabilir. Burada önemli olan gelen felaketlerden ibret almak, Allah'ın gazabının, felaketlerinin bizi her an yakalayabileceği şuurunda bulunmaktır.

Depremi algılama biçimlerine gelince, deprem gibi geniş kitleleri etkileyen trajik bir felaketi açıklamada dini bir perspektif kullanma, depremi ilahi bir nedenle açıklayarak onu insana yönelik bir ceza veya kıyametin habercisi olarak algılama eğilimi insanlığın ortak tarihsel bir deneyimidir. Çoğu zaman din ayırımı gözetmeksizin çeşitli kültürlerde var olan bu olgunun tarihsel varlığını belirlemek için dünya tarihinin iki önemli ve farklı kültürünü oluşturan İslam ve Hıristiyan dünyasının deprem algısını gördük. Bu algılamada tabiat olaylarından ahlakî ve manevî dersler almaya yönelik gayretlerin Kur'ân tarafından teşvik edilmesinin yanında, ortaçağda her şeyin din eksenini etrafında odaklanması, Kur'ân'da ve diğer kutsal kitaplarda eski ümmetlerin bir kısmının deprem vb. tabii afetlerle helâk edilmesi ve dünyanın geçiciliğine vurgu yapılmasının önemli bir yeri olduğu açıktır.

Depremi dini bir yaklaşımla algılayıp bu yönde açıklama eğiliminde olanların en sık kullandıkları kelime ve kavramların; “Allah'ın işi, uyarı, imtihan, ibret, ceza, küçük kıyamet, kıyamet provası, kader, mukadderat, sünnetullah; depreme dini bir anlam yüklemeyen ve bu felaketi sadece doğal bir olay olarak algılayıp bilimsel bir açıklamaya inananların depremi ifade etmeye çalışırken en sık kullandıkları kavramların, “doğa olayı, fay kırılması, zemin sorunu, doğanın intikamı, doğanın kusması, doğal dengenin bozulması; depreme, hem dini hem de bilimsel bir anlam yükleyen, bu ikisi arasında bir çelişki görmeyenlere göre ise deprem Allah'ın kudretini gösteren doğal bir olay, deprem Allah'ın doğaya verdiği düzen içinde gelişen bir olay, deprem bilimsel açıklaması olan ancak Allah'tan gelen bir afettir” şeklinde yaklaşımlar olduğunu gördük.

Depremzedelerin deprem sonrasında bir dini yöneliş eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Ahlaki ve manevi konularda bireysel ve toplumsal bir sorgulama

sürecine girmiştir. Son yaşanan büyük depremleri birçok kişi, bir ibret alma ve kaybolmaya yüz tutan bazı toplumsal değerleri tekrar keşfetme ve kendini sorgulama sürecinin başlangıcı olarak görmüşlerdir. Dine yönelim artmıştır. Ülkemizde son büyük depremden sonra muhafazakârlık halkın siyasi ve sosyal tercihlerine de yansımıştır.

KAYNAKÇA

- BOLT, Bruce A., *Depremler*, (Çev.: Ülkün Tansel), TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.
- AKDUR, Recep, “*Afetlere Hazırlık ve Afet Yönetimi*,” *Deontoloji Dergisi*, sayı: 7, Şubat, 2000, ss.8-13.
- Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, “Deprem” VII, Ana Yay., İstanbul, 1986.
- ASLANTAŞ, Nuh, *İslam Dünyasında Depremler ve Algılama Biçimleri*, Gelenek Yay., 1. Basım, İstanbul, 2003.
- ATABEY, Eşref. “*Deprem*,” Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Yayınlarından Eğitim Serisi, ANKARA, 2000.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989.
- AYDAR Hidayet, *Bazı Kur’ân Ayetlerinin Işığı Altında Kocaeli Depremine Bakış, Kur’an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1999.
- AYDIN, Mehmet Sait, *Âlem’den Allah’a*, Ufuk Kitabevi, İstanbul, 2001.
- BEYZAVÎ, Kâdî Nasuriddin Ebu Sa’id Abdullah Ebu Ömer b. Muhammed eş-Şirazi (685/1286), *Enavaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil*, (Thk.: Abdulkadir İrfan el- Aşşa Hassune), I/V, Daru’l-Fikir, Beyrut, 1996.
- BUHARÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *el-Câmi’u’s-Sahîh*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Büyük Larous Sözlük ve Ansiklopedisi*, Genel Yayın Yönetmeni: Adnan Benk, “*Deprem*”, “*Pompei*”, md., VII, XVIII, Milliyet Gazetesi Promosyonu, Gelişim Yay., İstanbul, 1986.
- CÜRCANÎ, Ali b. Muhammed b. Ali (816/1413), *Kitabu’t-Ta’rifat*, (Thk.: İbrahim el-Ebyari), Dar’ul-Küttabi’l-Arabî, Beyrut, 1405.
- ÇİMEN, Abdullah Emin, *Niçin Helak Oldular*, Akademi Yay., İzmir, 2008.
- DEYLEMÎ, Ebu Şucâ’ Şîreveyh b. Şehredâr (509/1115), *Kitabu Firdevsi’l Ahbari bi-Me’suri’l-Hitab’l-Muarreci ala Kitabi’s-Şihab*, (Thk.: Sad Zağlül), I-V Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1986.
- DİRİCAN, Murat-KAZANCI, Nizamettin “*Deprem*,” *TUBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, Nisan, Sayı: 341, 1996, ss:6.
- FAZLUR RAHMAN, Malik (1988), *Ana Konularıyla Kur’an*, (Çev.: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yay., Ankara, 1999.

- EBU ZEYD EL-BELHÎ, Ahmed b. Sehl, *el-Bed'ü ve't-Tarih*, I , Beyrut, Darü'l İlmiye, 1997.
- GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul,1991.
- İŞIKARA, Ahmet Mete (2013), *Depremden Kalan Anılar*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004.
- HÂZİN, Alauddin Ali b. Muammed b. İbrahim (725/1324), *Lübâbu't-Te'vil fi Me'ani't-Tenzil*, I-VII, Şirketu Mustafa el-Babi el-Halebî, Mısır, 1955
- İBN EBÎ ŞEYBE, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed (235/849), *el- Musannef*, (Thk.: Kamil Yusuf el-Hut), I-VII, Riyad, 1409.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İsmâ'il b. Ömer (774/1372), *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (Trc.: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), I-XVI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2002.
- , *el-Bidaye ve'n-Nihaye* (Trc.: Mehmet Keskin),I-XV, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2000.
- İBN MANZUR, Ebu'l Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrim el-İfrîki el-Mısırî (711/1311), *Lisan'l-Aab*, I-XV, Darû Sadır, Beyrut,1985..
- İBN SA'D, Ebu Abdullah Muhammed (230/884), *et- Tabakataü'l-Kübra* (Nşr.:İhsan Abbas), I-IX, Beyrut, 1985
- İBNU'L CEVZÎ, Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali(ö.597/1200), *el-Muntazam fi Tarihi'l-Ümem*, I-VI, Daru Sadır, Beyrut, 1358.
- İBN'UL ESÎR, Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî (630/1232), *İslam Tarihi (el-Kamil fi't Tarih Tercümesi)*, (Çev.: Ahmet Ağırakça, Yunus Apaydın, Abdülkerim Özaydın, Zülfikar Tüccar, M. Beşir Eryarsoy), I-XII, Bahar yay., İstanbul, 1985.
- İSFAHÂNÎ, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Râğıb, (502/1108), *Müfredatu Elfazi'l-Kur'ân*, (Thk.: Saffan Adnan Davûdî, Çev.: Yusuf Türker), Pınar Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- KILIÇ, Sadık, *Benliğin İnşası*, İnsan Yay., Konya, 1984.
- KÖKSAL, Mustafa Âsım (1998), *Peygamberler Tarihi, I-II*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,Ankara,1990.
- KÖSE, Ali-KÜÇÜKCAN, Talip, *Deprem ve Din*, Emre Yay., 1.Baskı, İstanbul, 2006.
- KULA, Naci, Deprem ve Kıyamet Benzetmesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, cilt: IX, sayı: 9.
- KUTUP, Seyyid (1966), *fi Zılali'l- Kur'an*, (Trc.:M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), I-XVI, Hikmet Yay., İstanbul, 1986.

- MAKDİSÎ, Mutahhar b. Tahir (ö. 355/966), *el Bed ve't- Tarih*, I-VI, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire, ts.
- MEVDUDÎ, Ebu'l A'lâ (1979), *Tefhimu'l Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, (Trc.: Muhammed Han Kayanî v.dğr.), I-VII, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin b. Haccâc el Kuşeyrî, (261/874), *el-Müsnedu's-Sahih (Sahihi Müslim)*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- NASR, Seyyid Hüseyin, *Makaleler*, (Çev.: Şahabeddin Yalçın), I , İnsan yay., İstanbul 1995.
- NEVEVÎ, Ebu Zekaeriyya Muhyiddin Yahya (676/1277), *Riyazu's- Sâlihîn*, (Tah. Abdullah Ahmed Ebu Zeyne), I- III, Daru's-Şa'b, Kâhire, 1970
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Depremin Gösterdikleri*, Yeni Boyut yay., 1.Baskı, İstanbul, 1999.
- RÂZÎ, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin b. el-Hasan b. Ali et Temîmî el-Bekrî, (606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, (Trc.: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), I-XXIII, Akçağ yay., Ankara, 1995.
- SARI, Mevlüt, *el-Mevarid*, Bahar Yay., İstanbul, 1984
- SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr (911/1506), *Keşfu's-Salsale an Vasfi'z-Zelzele*, (Thk.: Muhammed Kemalüddin), Alemu'l-Kütüb, Beyrut, 1987.
- SUYÛTÎ-MAHALLÎ, Celaleddin Muhammed b. Ahmed (864/1459), *Celaleyn Tefsiri*, (Trc.: Ali Rıza Kaşeli, Tah: Mehmet Talu), Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2005.
- ŞAHİN, Cemalettin, *"Türkiye Afetler Coğrafyası"*,Gazi Üniversitesi Yay., Ankara, 1991.
- TAHAVÎ, Ebu Cafer (321/933), *Şerhu'l Meâni-l Asâr*, IV, Âlemu'l Kütüb, Beyrut,1994
- TATLI Adem - DİKMEN Mehmet, *Merak Ettiklerimiz*, Cihan Yay., İstanbul, 1996.
- URAL, M.Orhan, "Depremler ve Nedenleri," *TUBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, Ekim Sayı: 1, 1967, ss:19.
- URFALI MATEOS, *Vekayi-Nâmesi* (952/1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (Trc.:Hrant D. Andreasyon), notlar: E. Dulauler,(Trc.:M. Halil İncalık), Ankara, 1987.

YAZIR, M. Hamdi, Elmalılı (1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, (Sad.: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), I-X, Azim Dağıtım, İstanbul, 2011.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *et-Tefsiru 'l-Munîr fi'l- 'Akideti ve 'ş-Şerî'ati ve 'l-Menhec*, I-XXX, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1991.

ZEMAŞERÎ, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (538/1143), *el-Keşşaf an Hakaikı Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, (Nşr.:Mustafa Hüseyin Ahmed), I-IV, Dâru'r-Reyyân, Kahire, 1987.

İNTERNET ERİŞİM

Deprem Dalgaları, Erişim: [<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/sandik/deprem/sismoloji3b.gif>] Erişim Tarihi: 16.09.2013

Deprem Oluşumu, Erişim: [<http://www.afet.gen.tr/depremloluşumu.php>] Erişim Tarihi: 15.08.2013

Deprem Parametreleri, Erişim: [<http://www.jeofizikmuhendisleri.com/makaleler/DEPREM.PARAMETRELER>] Erişim Tarihi: 16.11.2013.

Deprem Sismoloji, Erişim: [<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/sandik/deprem/sismoloji3b.gif>] Erişim Tarihi: 16.09.2013.

Düzce Depremi, Erişim: [tr.wikipedia.org/wiki/1999_Düzce_depremi] Erişim Tarihi: 16.08.2013.

ERGUNAY, Oktay, “*Türkiye'nin Afet Profili,*” TMMOB Afet Sempozyumu, (5-7 Aralık 2007), Erişim: [<http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/3885.pdf>.] Erişim Tarihi: 16.08.2013.

Levha Tektoniği Kuramı, Erişim:[<http://www.egze.com/forum/levhatektonigikurami-pdat5340.html>] Erişim Tarihi: 15.08.2013

ÖZET

Tarihi çağlardan günümüze kadar, büyük ölçüde can ve mal kaybına neden olan, birçok deprem meydana gelmiştir. Bu depremler, birçok ülkede, birçok yerleşim yerinde büyük tahribatlara neden olmuştur. Ülkemizde meydana gelen son büyük depremlerden biri, 17 Ağustos 1999 tarihinde saat 3.02'de Kocaeli/gölcük merkezli 7.4 şiddetinde olarak gerçekleşmiş, diğeri ise, 12 Kasım 1999 tarihinde, Düzce merkezli olmak üzere, saat 18.58'de 7.2 şiddetinde meydana gelmiştir. Son olarak 23 ekim 2011 tarihinde 6.6' şiddetinde merkezi Van olan büyük bir deprem vuku bulmuştur. Bu felaketlerde İzmit, Adapazarı, Yalova, Bolu, Düzce ve Van şehirlerinin merkez ve ilçelerinde binlerce vatandaşımız ölmüş, binlercesi yaralanmış ve ağır hasarların oluşmasına neden olmuştur. Depremden sonar, deprem ve depremin kaynağı, depremin sebebiyle ilgili çok konuşuldu. Bundan dolayı bu güncel konuyu Kur'an'î bir perspektifle ele aldık.

Araştırmamızın giriş bölümünde, tabiat olaylarıyla ilgili bilimsel ve dini perspektifte açıklamalar yer almaktadır. Ayrıca, araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmektedir.

Araştırmamızın birinci bölümünde bilimsel verilere dayanarak deprem olayı ele alınmıştır. Dünyada ve Türkiye de meydana gelen büyük ve etkili depremlerden bahsedilmiştir.

Araştırmamızın ikinci bölümünde Kur'an'da deprem kavramının kullanılış şekilleri, deprem ile ilgili ayetlerin sınıflandırılması, ayetlerde geçen deprem türleri depremlerle helak edilen toplumlar ve helak nedenleri ele alınmıştır.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde geçmişten günümüze depremi yaşayan depremedelerin depremi algılama biçimleri üzerinde durulmuştur. İslam ve Hıristiyan dünyasından örnekler verilmiştir. İslam âlimlerinin depreme bakış açısı ve bu konuda yapılan alan çalışmalarında ortaya çıkan: 1- Dini algı ve açıklama 2- Bilimsel algı ve açıklama 3- Hem dini hem de bilimsel algı ve açıklamalar verildi.

ABSTRACT

Many Earthquakes that caused fatalities and damages have occurred since ancient ages to today. These earthquakes caused enormous devastations in many countries and dwelling units. The latest three big earthquakes occurred in Golcuk, Duzce and Van epicenter. The 1999 Kocaeli/Golcuk earthquake was a 7.4 magnitude earthquake that struck northwestern Turkey on 17 August 1999, at about 3:02am local time. Düzce earthquake of 1999 was an earthquake that occurred on 12 November 1999 at 18.57 local time for 30 seconds with a magnitude of 7.2 causing damage and 894 fatalities in Duzce, Turkey. Lastly, 23 October 2011 Van Earthquake was 6.6 magnitudes in van epicenter. At the end of these events city of İzmit, Adapazarı, Yalova, Bolu, Düzce and Van were very badly damaged and These disasters killed thousands of people, leaved thousands disabled and millions people homeless. After those events, earthquakes and its source and reasons have been greatly discussing. We have investigated this newsworthy and actual topic in terms of Qur'an.

In the introduction of our study, natural events have been explained in terms of science and religion. Also, the aim, scope and methods of our study were given in this section.

In the first section, we rely on scientific data to investigate earthquake events. Moreover, big and devastated earthquakes from the world and Turkey have been exemplified in this section.

In the second section of the study, forms of using the concept of earthquakes in Qur'an, classification of verses related to earthquakes, type of earthquakes that mentioned in related verses, perished societies by the earthquakes, and its reason have been dissected.

In the third section of the study, we have focused on perception of earthquake victims about the events of earthquakes. Examples related to the events were given from Christian and Islamic world. Point of view of Islamic scholars on earthquakes and raised results of related studies that are 1- religious perception, 2- Scientific perception and explanation 3- Both religious and scientific perceptions and explanations were discussed.

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Büyük Tahribatlı Yanardağ Patlamaları	2
Tablo 2: Son Yılların Büyük Kasırgaları	4
Tablo 3: Depremlerin büyüklüklerine göre sınıflandırılması.....	30
Tablo 4: Depremlerin Odak derinliklerine göre sınıflandırılması.....	30
Tablo 5: Depremlerin uzaklıklarına göre sınıflandırılması	30
Tablo 6: Son Yüzyılın Büyük Depremlerden Bazıları	34
Tablo 7: İslam Kaynaklarında Depremin Şiddeti için Kullanılan İfadeler	71
Tablo 8: Depremzedelerin Dini algılama ve açıklama şekilleri	77
Tablo 9: Depremzedelerin Bilimsel Algı/Doğal Algı şekilleri	77
Tablo 10: Depremzedelerin hem Dini hem de Bilimsel Algı şekilleri	78
Tablo 11: Depremin nedeni ile ilgili algılayış biçimleri	79
Tablo 12: Depremin gerisindeki güç / kaynak	80
Tablo 13: Deprem anı ve sonrasındaki ilk zihinsel/duygusal tepkiler	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Levhaların yayılma kutbu çevresindeki hareket yönleri (Ketin ve Canitez, 1979).	15
Şekil 2: Levhaların birbirinden uzaklaşmasını, (Şekil Atabey, 2000'den alınmıştır).20	
Şekil 3: Sismograf Aleti	23
Şekil 4: Deprem Dalgaları	25
Şekil 5: Odak noktası, episantr (dış merkez)ve sismik deprem dalgalarının yayılışını birlikte gösteren blok diyagram	26
Şekil 6: Normal Fay	31
Şekil 7: Ters Fay	32
Şekil 8: Doğrultulu Atımlı Fay	32
Şekil 9: Çöküntü Fayı.....	33

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita 1:** Yerkabuğunu oluşturan Levhaları, sınırlarını ve hareket yönlerini gösteren harita (Hoşgören, 2007). 16
- Harita 2:** Levhaların Hareketleri (Jeolojik Zaman Çizelgesi". Hazırlayanlar: Ercüment Sirel, Neşat Konak, Cengiz Okuyucu, Jeoloji Mühendisleri Odası, 2004, Ankara)..... 17
- Harita 3:** Birbirine sürtünerek hareket eden levhalar: A) Kuzey Anadolu Fayı, B) San Andreas Fayı (USGS web sitesi)..... 21